

საქართველოს კონსტიტუცია
Қыртәыла Аконституция

საქართველოს კონსტიტუცია

მიღებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ 1995 წლის 24 აგვისტოს
ცვლილებებითა და დამატებებით 2007 წლის 5 ივლისამდე

Қырттәыла Ақонституция

Иадкылоуп Қырттәыла Апарламент ала 1995 шықәса Нанхәа 24 рзы
аҕсахрақәеи ацпарақәеи рыла 2007 шықәса Үхынғәы 5 акынжа

თბილისი

Қарт

2007

აფხაზეთში სამართლებრივი დახმარების პროექტი
Афсны акны азинтә цыхраара апроект

საქართველოს კანონმდებლობის თარგმნა აფხაზეთ ენაზე კონსტიტუციით გათვალისწინებულ სახელმწიფო ვალდებულებას წარმოადგენს.

ქართულიდან აფხაზეთ ენაზე ქვეყნის ძირითადი კანონის წინამდებარე თარგმანი არის მეორე ცდა. პირველი თარგმანი განხორციელდა 1999 წელს - აფხაზეთი ენის სახელმწიფო სტატუსის დამკვიდრების პროგრამის ფარგლებში.

მოცემული გამოცემა შესრულებულია ქვეყნის კონსტიტუციაში, აფხაზეთ ენასა და დამწერლობაში შეტანილი ცვლილებებისა და დამატებების გათვალისწინებით, თარგმანი განხორციელდა ქართულ-აფხაზეთი ურთიერთობის ინსტიტუტში.

გამოცემა წარმოადგენს აფხაზეთში სამართლებრივი დახმარების პროექტის ერთ-ერთ ნაწილს და განკუთვნილია ფართო საზოგადოებისათვის.

ორივე გამოცემა განხორციელდა ფონდ „ღია საზოგადოება - საქართველოს“ დაფინანსებით.

აფხაზეთში სამართლებრივი დახმარების
პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელი,
იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
სრული პროფესორი
მალხაზ ბაძალუა

5 ივლისი 2007 წელი

Кырттәыла азакәанпҭкарақәа аҭсуа бызшәахы реиҭагара Аконституҭиҭа ала иаңҭ-
хьагааҭу Ахәынҭқарратә уалҭшьоуп.

Ари - ақыртуа бызшәақынтә аҭсшәа бызшәахы атәыла азакәан хада аиҭагара аџ-
батәи аеазқроуп. Ақтәи аиҭагара инағзан 1999 шықәсазы - аҭсуа бызшәа ахәынҭқарратә
астатус ашьақьырҭәҭәара апрограма инаҭакны.

Ари атыжьра инағзоуп атәыла Аконституҭиҭеи, аҭсуа бызшәа аџреи ирыларгалаз аҭ-
сахрақәи аццарақәи иаңҭхьагәатаны, аиҭагара ꞑацоуп Ақыртуа - Аҭсуа Еиыҭқазы-
ашьақәа Ринститут акны.

Ари атыжьра Аҭсны акны азинтә цыхраара апроект хәтак ауп, уи ауаажәларра
ирызқуп.

Аџ-тыжьрак инағзоуп афонд „Иаарту ауаажәларра - Кырттәыла“ ахарць ала.

Аҭсны акны азинтә цыхраара
апроект автори анапхгаџи,
азиндырратә наукақәа рдоктор,
апрофессор
Малхаз Базагәа

2007 шықәса Пҭхынҭәы 5

გამომცემელი:
Атыжьџы

დანაშაულობის კვლევისა და პროგნოზირების ცენტრი
Ацәгьаура атцаарей азҭхьагәатарей рцентр

დამფინანსებელი:
Аҭҭара алнахит:

ფონდი „ღია საზოგადოება - საქართველო“
Афонд «Иаарту ауаажәларра - Кырттәыла»

ISBN 999 40-702-7-4

სარჩევი

1. თავი პირველი ზოგადი დებულებები	5
2. თავი მეორე საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი	8
3. თავი მესამე საქართველოს პარლამენტი	17
4. თავი მეოთხე საქართველოს პრეზიდენტი.....	26
5. თავი მეოთხე ¹ საქართველოს მთავრობა (6.02.2004.№3272)	31
6. თავი მესამე სასამართლო ხელისუფლება	34
7. თავი მეექვსე სახელმწიფო ფინანსები და კონტროლი	39
8. თავი მეშვიდე სახელმწიფოს თავდაცვა	41
9. თავი მერვე კონსტიტუციის გადასინჯვა	42
10. თავი მეცხრე გარდამავალი დებულებები	43

Ахкәа

1. Актәи ахы Азеиңш тагылазаашьақәа	46
2. Аџбатәи ахы Қырттәыла атәылауаџра. Ауаџы ихаџоу изинкәеи ихакәитрақәеи.....	49
3. Ахңатәи ахы Қырттәыла Апарламент.....	57
4. Аңшьбатәи ахы Қырттәыла Апрезидент.....	65
5. Аңшьбатәи ахы ¹ Қырттәыла Аихабыра. (6. 02. 2004. № 3272)	70
6. Ахџбатәи ахы Азбаратә Мчра.....	73
7. Афџбатәи ахы Ахәынтқарратә финанскәеи ахылаңшреи.....	77
8. Абыжьбатәи ахы Ахәынтқарра ахыхьчара.....	79
9. Аабатәи ахы Аконституциа аитахәаңшра	80
10. Ажџбатәи ахы Аиасратә тагылазаашьақәа	80

საქართველოს მოქალაქენი, რომელთა ურყევი ნებაა დაამკვიდრონ დემოკრატიული საზოგადოებრივი წესწყობილება, ეკონომიკური თავისუფლება, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო, უზრუნველყონ ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებანი და თავისუფლებანი, განამტკიცონ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და სხვა ხალხებთან მშვიდობიანი ურთიერთობა, ეყრდნობიან რა ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობის ტრადიციებსა და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ძირითად პრინციპებს, საქვეყნოდ აცხადებენ ამ კონსტიტუციას.

Қырттәыла атәылауаа, еицамкәа мчхараны измоу адемократиатә уаа-жәларратә еиҶкаара ашьақәрҕәҕәреи, аекономикатә хақәитреи, асоциалтәи азинтәи хәынтқарра ашьақәрҕылареи, ауаҕы адунеи зегы аҕы иазхатоу азинқәеи ахақәитреи итареи, ахәынтқарратә хыпшымыра арҕәҕәреи, егырт ажәларқәа тынчрала рзыкәзаареи - ақыртуа милаттә хәынтқарра шәышықәсалатәи атрадициақәеи 1921 шықәсазтәи Қырттәыла Аконституциа а принцип хадақәеи ирықәныкәаны ирылархәоит абри Аконституциа.

თავი პირველი

ზოგადი დებულებები

მუხლი 1

1. საქართველო არის დამოუკიდებელი, ერთიანი და განუყოფელი სახელმწიფო, რაც დადასტურებულია 1991 წლის 31 მარტს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, მათ შორის აფხაზეთის ასსრ-ში და ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში ჩატარებული რეფერენდუმით და 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტით.

2. საქართველოს სახელმწიფოს პოლიტიკური წყობილების ფორმა არის დემოკრატიული რესპუბლიკა.

3. საქართველოს სახელმწიფოს სახელწოდებაა „საქართველო“.

მუხლი 2

1. საქართველოს სახელმწიფო ტერიტორია განსაზღვრულია 1991 წლის 21 დეკემბრის მდგომარეობით. საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა და სახელმწიფო საზღვრის ხელშეუხებლობა დადასტურებულია საქართველოს კონსტიტუციითა და კანონებით, აღიარებულია სახელმწიფოთა მსოფლიო თანამეგობრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ.

2. საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიის გასხვისება აკრძალულია. სახელმწიფო საზღვრების შეცვლა შეიძლება მხოლოდ მეზობელ სახელმწიფოსთან დადებული ორმხრივი შეთანხმებით.

3. საქართველოს ტერიტორიული სახელმწიფოებრივი მოწყობა განსაზღვრება კონსტიტუციური კანონით უფლებამოსილებათა გამიჯვნის პრინციპის საფუძველზე ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე საქართველოს იურისდიქციის სრულიად აღდგენის შემდეგ.

4. საქართველოს მოქალაქეები ადგილობრივი მნიშვნელობის საქმეებს აწესრიგებენ თვითმმართველობის მეშვეობით სახელმწიფო სუვერენიტეტის შეუღალავად. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი და აღმასრულებელი ორგანოების ხელმძღვანელთა თანამდებობა არჩევითია. ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების შექმნის წესი, უფლებამოსილება და სახელმწიფო ორგანოებთან ურთიერთობა განისაზღვრება ორგანული კანონით. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 3

1. მხოლოდ საქართველოს უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოთა განსაკუთრებულ გამგებლობას მიეკუთვნება:

ა) კანონმდებლობა საქართველოს მოქალაქეობის, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა, ემიგრაციისა და იმიგრაციის, ქვეყანაში შემოსვლისა და გასვლის, საქართველოში სხვა სახელმწიფოების მოქალაქეთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა დროებით ან მუდმივად ყოფნის შესახებ;

ბ) სახელმწიფო საზღვრების სტატუსი, რეჟიმი და დაცვა; ტერიტორიული წყლების, საჰაერო სივრცის, კონტინენტური შეღვისა და განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის სტატუსი, მათი დაცვა;

გ) სახელმწიფოს თავდაცვა და უშიშროება, სამხედრო ძალები, სამხედრო მრეწველობა და იარაღით ვაჭრობა;

დ) ომისა და ზავის საკითხები; საგანგებო და საომარ მდგომარეობათა სამართლებრივი რეჟიმის დადგენა და შემოღება;

ე) საგარეო პოლიტიკა და საერთაშორისო ურთიერთობანი;

ვ) საგარეო ვაჭრობა, საბაჟო და სატარიფო რეჟიმები;

ზ) სახელმწიფო ფინანსები და სახელმწიფო სესხი; ფულის მოჭრა; საბანკო, საკრედიტო, სადაზღვევო და საგადასახადო კანონმდებლობა;

თ) სტანდარტები და ეტალონები; გეოდეზია და კარტოგრაფია; ზუსტი დროის დადგენა; სახელმწიფო სტატისტიკა;

ი) ერთიანი ენერგეტიკული სისტემა და რეჟიმი; კავშირგაბმულობა; სავაჭრო ფლოტი; გემთა აღმები; საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ნავსადგურები, აეროპორტები და აეროდრომები; საჰაერო სივრცის, ტრანზიტისა და საჰაერო ტრანსპორტის კონტროლი, საჰაერო ტრანსპორტის რეგისტრაცია; მეტეოროლოგიური სამსახური; გარემოს მდგომარეობაზე დაკვირვების სისტემა;

კ) სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის რკინიგზა და საავტომობილო გზები;

ლ) თევზჭერა ოკეანესა და ღია ზღვაში;

მ) სასაზღვრო-სანიტარული კორდონი;

ნ) ფარმაცევტული პრეპარატების კანონმდებლობა;

ო) კანონმდებლობა საგანმანათლებლო დაწესებულებების აკრედიტაციისა და აკადემიური ხარისხების შესახებ; (27.12.2006№4135)

პ) ინტელექტუალური საკუთრების კანონმდებლობა;

ჟ) სავაჭრო, სისხლის სამართლის, სამოქალაქო სამართლის, ადმინისტრაციული და შრომის სამართლის, სასჯელის აღსრულებისა და საპროცესო კანონმდებლობა;

რ) კრიმინალური პოლიცია და გამოძიება;

ს) მიწის, წიაღისეულის და ბუნებრივი რესურსების კანონმდებლობა;

2. ერთობლივ გამგებლობას მიკუთვნებული საკითხები ცალკე განისაზღვრება.

3. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი განისაზღვრება საქართველოს კონსტიტუციური კანონით „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შესახებ“. (20.04.2000 №260)

4. აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი განისაზღვრება საქართველოს კონსტიტუციური კანონით „აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შესახებ“. (10.10.2002.№1689)

მუხლი 4

1. საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე შესაბამისი პირობების შექმნისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირების შემდეგ საქართველოს პარლამენტის შემადგენლობაში იქნება ორი პალატა: რესპუბლიკის საბჭო და სენატი.

2. რესპუბლიკის საბჭო შედგება პროპორციული წესით არჩეული წევრებისაგან.

3. სენატი შედგება აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (10.10.2002, №1689), აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (20.04.2000, №260) და საქართველოს სხვა ტერიტორიულ ერთეულებში არჩეული წევრებისა და საქართველოს პრეზიდენტის მიერ დანიშნული 5 წევრისაგან.

4. პალატების შემადგენლობას, უფლებამოსილებასა და არჩევის წესს განსაზღვრავს ორგანული კანონი.

მუხლი 5

1. საქართველოში სახელმწიფო ხელისუფლების წყაროა ხალხი. სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება კონსტიტუციით დადგენილ ფარგლებში.

2. ხალხი თავის ძალაუფლებას ახორციელებს რეფერენდუმის, უშუალოდემოკრატიის სხვა ფორმებისა და თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით.

3. არავის არა აქვს უფლება მიითვისოს ან უკანონოდ მოიპოვოს ხელისუფლება.

4. სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე დაყრდნობით.

მუხლი 6

1. საქართველოს კონსტიტუცია სახელმწიფოს უზენაესი კანონია. ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას.

2. საქართველოს კანონმდებლობა შეესაბამება საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას ან შეთანხმებას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, კონსტიტუციურ შეთანხმებას (30.03.2001, №826) აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ.

მუხლი 7

სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით.

მუხლი 8

საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (10.10.2002, №1689) აგრეთვე – აფხაზური.

მუხლი 9

1. სახელმწიფო აცხადებს რწმენისა და აღმსარებლობის სრულ თავისუფლებას, ამასთან ერთად აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსაგან.

2. საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა განისაზღვრება კონსტიტუციური შეთანხმებით. კონსტიტუციური შეთანხმება სრულიად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს, კერძოდ, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სფეროში. (30.03. 2001 №826)

მუხლი 10

საქართველოს დედაქალაქი არის თბილისი.

მუხლი 11

საქართველოს სახელმწიფო სიმბოლოები დადგენილია ორგანული კანონით.

თავი მეორე

საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი

მუხლი 12

1. საქართველოს მოქალაქეობა მოიპოვება დაბადებით ან ნატურალიზაციით.

2. საქართველოს მოქალაქე იმავდროულად არ შეიძლება იყოს სხვა სახელმწიფოს მოქალაქე, გარდა ამ პუნქტით დადგენილი გამონაკლისი შემთხვევისა. საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს მოქალაქეობა შეიძლება მიენიჭოს უცხო ქვეყნის მოქალაქეს, რომელსაც საქართველოს წინაშე აქვს განსაკუთრებული დამსახურება ან მისთვის საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭება გამომდინარეობს სახელმწიფო ინტერესებიდან. (6.02.2004.№3272)

3. საქართველოს მოქალაქეობის მოპოვებისა და დაკარგვის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.

მუხლი 13

1. საქართველო მფარველობს თავის მოქალაქეს განურჩევლად მისი ადგილსამყოფელისა.

2. მოქალაქეობის ჩამორთმევა დაუშვებელია.

3. საქართველოდან საქართველოს მოქალაქის გადაყვება დაუშვებელია.

4. საქართველოს მოქალაქის უცხო სახელმწიფოსათვის გადაცემა დაუშვებელია, გარდა საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა. გადაწყვეტილება მოქალაქის გადაცემის შესახებ შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში.

მუხლი 14

ყველა ადამიანი დაბადებით თავისუფალია და კანონის წინაშე თანასწორია განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებებისა, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა, წარმოშობისა, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობისა, საცხოვრებელი ადგილისა.

მუხლი 15

1. სიცოცხლე ადამიანის ხელშეუვალი უფლებაა და მას იცავს კანონი.
2. სიკვდილით დასჯა აკრძალულია. (27.12.2006 №4136)

მუხლი 16

ყველას აქვს საკუთარი პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლება.

მუხლი 17

1. ადამიანის პატივი და ღირსება ხელშეუვალია.
2. დაუშვებელია ადამიანის წამება, არაჰუმანური, სასტიკი ან პატივისა და ღირსების შემლახველი მოპყრობა და სასჯელის გამოყენება.
3. დაუშვებელია დაკავებული თუ სხვაგვარად თავისუფლება შეზღუდული პირის ფიზიკური ან ფსიქიკური იძულება. (27.12.2006.№4136)

მუხლი 18

1. ადამიანის თავისუფლება ხელშეუვალია.
2. თავისუფლების აღკვეთა ან პირადი თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვა დაუშვებელია სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე.
3. ადამიანის დაკავება დასაშვებია კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში საგანგებოდ უფლებამოსილი პირის მიერ. დაკავებული თუ სხვაგვარად თავისუფლება შეზღუდული პირი უნდა წარედგინოს სასამართლოს განსჯადობის მიხედვით არა უგვიანეს 48 საათისა. თუ მომდევნო 24 საათის განმავლობაში სასამართლო არ მიიღებს გადაწყვეტილებას დაპატიმრების ან თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვის შესახებ, პირი დაუყოვნებლივ უნდა განთავისუფლდეს.
4. ამოღებულია (27.12.2006 №4136)
5. დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს დაკავების ან დაპატიმრებისთანავე უნდა განემარტოს მისი უფლებები და თავისუფლების შეზღუდვის საფუძველი. მას დაკავების ან დაპატიმრებისთანავე შეუძლია მოითხოვოს დამცველის დახ-

მარბა, რაც უნდა დაკმაყოფილდეს.

6. დანაშაულის ჩადენაში ეჭვმიტანილის დაკავების ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 72 საათს, ხოლო ბრალდებულის წინასწარი პატიმრობა - 9 თვეს.

7. ამ მუხლის მოთხოვნათა დარღვევა ისჯება კანონით. უკანონოდ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს აქვს კომპენსაციის მიღების უფლება.

მუხლი 19

1. ყოველ ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება.

2. დაუშვებელია ადამიანის დევნა სიტყვის, აზრის, აღმსარებლობის ან რწმენის გამო, აგრეთვე მისი იძულება გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ.

3. დაუშვებელია ამ მუხლში ჩამოთვლილ თავისუფლებათა შეზღუდვა, თუ მათი გამოვლინება არ ლახავს სხვათა უფლებებს.

მუხლი 20

1. ყოველი ადამიანის პირადი ცხოვრება, პირადი საქმიანობის ადგილი, პირადი ჩანაწერი, მიმოწერა, საუბარი სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებით, აგრეთვე ტექნიკური საშუალებებით მიღებული შეტყობინებანი ხელშეუხებელია. აღნიშნული უფლებების შეზღუდვა დაიშვება სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან მის გარეშე, კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობისას.

2. არავის არა აქვს უფლება შევიდეს საცხოვრებელ ბინაში და სხვა მფლობელობაში მფლობელ პირთა ნების საწინააღმდეგოდ, აგრეთვე ჩაატაროს ჩხრეკა, თუ არ არის სასამართლოს გადაწყვეტილება ან კანონით გათვალისწინებული აუცილებლობა.

მუხლი 21

1. საკუთრება და მემკვიდრეობის უფლება აღიარებული და უზრუნველყოფილია. დაუშვებელია საკუთრების, მისი შექმნის, გასხვისების ან მემკვიდრეობით მიღების საყოველთაო უფლების გაუქმება.

2. აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის დასაშვებია პირველ ბუნქტში აღნიშნულ უფლებათა შეზღუდვა კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით.

3. აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის საკუთრების ჩამორთმევა დასაშვებია კანონით პირდაპირ დადგენილ შემთხვევებში, სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან ორგანული კანონით დადგენილი გადაუდებელი აუცილებლობისას და მხოლოდ სათანადო ანაზღაურებით.

მუხლი 22

1. ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება საქართველოში, აქვს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე თავისუფალი მიმოსვლისა და საცხოვრებელი ადგილის თავისუფალი არჩევის უფლება.

2. ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება საქართველოში, შეუძლია თავისუფლად გავიდეს საქართველოდან. საქართველოს მოქალაქეს შეუძლია თავისუფლად შემოვიდეს საქართველოში.

3. ამ უფლებათა შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ კანონის შესაბამისად, დემოკრატიული საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებელი სახელმწიფო უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის დაცვის, დანაშაულის თავიდან აცილების ან მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნით.

მუხლი 23

1. ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლება უზრუნველყოფილია. ინტელექტუალური საკუთრების უფლება ხელშეუვალია.

2. შემოქმედებით პროცესში ჩაჩვენა, შემოქმედებითი საქმიანობის სფეროში ცენზურა დაუშვებელია.

3. შემოქმედებითი ნაწარმოების დაქადაღება და გავრცელების აკრძალვა დაუშვებელია, თუ მისი გავრცელება არ ლახავს სხვა ადამიანის კანონიერ უფლებებს.

მუხლი 24

1. ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია, გამოთქვას და გაავრცელოს თავისი აზრი ზეპირად, წერილობით ან სხვაგვარი საშუალებით.

2. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები თავისუფალია. ცენზურა დაუშვებელია.

3. სახელმწიფოს ან ცალკეულ პირებს არა აქვთ მასობრივი ინფორმაციის ან მისი გავრცელების საშუალებათა მონოპოლიზაციის უფლება.

4. ამ მუხლის პირველ და მეორე პუნქტებში ჩამოთვლილ უფლებათა განხორციელება შესაძლებელია კანონით შეზღუდვას ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად.

მუხლი 25

1. ყველას, გარდა იმ პირებისა, რომლებიც არიან სამხედრო ძალებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს შემადგენლობაში, უფლება აქვს წინასწარი ნებართვის გარეშე შეიკრიბოს საჯაროდ და უიარაღოდ, როგორც ჭერქვეშ, ისე გარეთ. (23.12.2005 №2494)

2. კანონით შეიძლება დაწესდეს ხელისუფლების წინასწარი გაფრთხილების აუცილებლობა, თუ შეკრება ან მანიფესტაცია ხალხისა და ტრანსპორტის სამოძრაო ადგილას იმართება.

3. ხელისუფლებას შეუძლია შეკრების ან მანიფესტაციის შეწყვეტა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან კანონსაწინააღმდეგო ხასიათი მიიღო.

მუხლი 26

1. ყველას აქვს საზოგადოებრივი გაერთიანების, მათ შორის პროფესიული კავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლება.

2. საქართველოს მოქალაქეებს უფლება აქვთ ორგანული კანონის შესაბამისად შექმნან პოლიტიკური პარტია, სხვა გაერთიანება და მონაწილეობა მიიღონ მის საქმიანობაში.

3. დაუშვებელია ისეთი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური გაერთიანების შექმნა და საქმიანობა, რომლის მიზანია საქართველოს კონსტიტუციური წყობილების დამსობა ან ძალადობით შეცვლა, ქვეყნის დამოუკიდებლობის ხელყოფა, ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა, ან რომელიც ეწევა ომის ან ძალადობის პრობაგანდას, აღვივებს ეროვნულ, კუთხურ, რელიგიურ ან სოციალურ შუღლს.

4. დაუშვებელია საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ გაერთიანებათა მიერ შეიარაღებული ფორმირების შექმნა.

5. პირი, რომელიც ჩაირიცხება სამხედრო ძალების ან შინაგან საქმეთა ორგანოების პირად შემადგენლობაში, გამწესდება მოსამართლედ ან პროკურორად, წყვეტს პოლიტიკური გაერთიანების წევრობას. (23.12.2005 №2494)

6. საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ გაერთიანებათა საქმიანობის შეჩერება ან მათი აკრძალვა შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ორგანული კანონით განსაზღვრულ შემთხვევაში და დადგენილი წესით.

მუხლი 27

სახელმწიფო უფლებამოსილია დააწესოს უცხო ქვეყნის მოქალაქეთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა პოლიტიკური საქმიანობის შეზღუდვა.

მუხლი 28

1. საქართველოს ყოველ მოქალაქეს 18 წლის ასაკიდან აქვს რეფერენდუმში, სახელმწიფო და თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. უზრუნველყოფილია ამომრჩეველთა ნების თავისუფალი გამოვლინება.

2. არჩევნებსა და რეფერენდუმში მონაწილეობის უფლება არა აქვს მოქა-

ლაქეს, რომელიც სასამართლომ ქმედუუნაროდ ცნო ან სასამართლოს განაჩენით იმყოფება სასჯელის აღსრულების დაწესებულებაში.

მუხლი 29

1. საქართველოს ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს დაიკავოს ნებისმიერი სახელმწიფო თანამდებობა, თუ იგი აკმაყოფილებს კანონმდებლობით დადგენილ მოთხოვნებს.
2. სახელმწიფო სამსახურის პირობები განისაზღვრება კანონით.

მუხლი 30

1. შრომა თავისუფალია.
2. სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს თავისუფალი მეწარმეობისა და კონკურენციის განვითარებას. აკრძალულია მონოპოლიური საქმიანობა, გარდა კანონით დაშვებული შემთხვევებისა. მომხმარებელთა უფლებები დაცულია კანონით.
3. შრომითი ურთიერთობის მომწესრიგებელ საერთაშორისო შეთანხმებათა საფუძველზე სახელმწიფო იცავს საქართველოს მოქალაქეთა შრომით უფლებებს საზღვარგარეთ.
4. შრომითი უფლებების დაცვა, შრომის სამართლიანი ანაზღაურება და უსაფრთხო, ჯანსაღი პირობები, არასრულწლოვანისა და ქალის შრომის პირობები განისაზღვრება კანონით.

მუხლი 31

სახელმწიფო ზრუნავს ქვეყნის მთელი ტერიტორიის თანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის. მაღალმთიანი რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის უზრუნველსაყოფად კანონი ადგენს შეღავათებს.

მუხლი 32

სახელმწიფო ხელს უწყობს უმუშევრად დარჩენილ საქართველოს მოქალაქეს დასაქმებაში. საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფის პირობები და უმუშევრის სტატუსის განისაზღვრება კანონით.

მუხლი 33

გაფიცვის უფლება აღიარებულია. ამ უფლების განხორციელების წესი განისაზღვრება კანონით. კანონი ადგენს აგრეთვე სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი სამსახურების საქმიანობის გარანტიებს.

მუხლი 34

1. სახელმწიფო ხელს უწყობს კულტურის განვითარებას, კულტურულ ცხო-

ვრებაში მოქალაქეთა შეუზღუდავ მონაწილეობას, კულტურული თვითმყოფლობის გამოვლინებასა და გამდიდრებას, ეროვნულ და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებათა აღიარებას და საერთაშორისო კულტურულ ურთიერთობათა გაღრმავებას.

2. საქართველოს ყოველი მოქალაქე ვალდებულია ზრუნავდეს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა-შენარჩუნებაზე. კულტურულ მემკვიდრეობას სახელმწიფო იცავს კანონით.

მუხლი 35

1. ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება.

2. სახელმწიფო უზრუნველყოფს ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემის ჰიარმონიზაციას საერთაშორისო საგანმანათლებლო სივრცეში. (27.12.2006 №4135)

3. სკოლამდელ აღზრდას სახელმწიფო უზრუნველყოფს კანონით დადგენილი წესით. დაწყებითი და საბაზო განათლება სავალდებულოა. ზოგად განათლებას კანონით დადგენილი წესით სრულად აფინანსებს სახელმწიფო. მოქალაქეებს უფლება აქვთ კანონით დადგენილი წესით, სახელმწიფოს დაფინანსებით მიიღონ პროფესიული და უმაღლესი განათლება. (27.12.2006. №4135)

4. სახელმწიფო მხარს უჭერს საგანმანათლებლო დაწესებულებებს კანონით დადგენილი წესით.

მუხლი 36

1. ქორწინება ემყარება მეუღლეთა უფლებრივ თანასწორობასა და ნებაყოფლობას.

2. სახელმწიფო ხელს უწყობს ოჯახის კეთილდღეობას.

3. დედათა და ბავშვთა უფლებები დაცულია კანონით.

მუხლი 37

1. ყველას აქვს უფლება ისარგებლოს ჯანმრთელობის დაზღვევით, როგორც ხელმისაწვდომი სამედიცინო დახმარების საშუალებით. კანონით დადგენილი წესით განსაზღვრულ პირობებში უზრუნველყოფილია უფასო სამედიცინო დახმარება.

2. სახელმწიფო აკონტროლებს ჯანმრთელობის დაცვის ყველა დაწესებულებას, სამკურნალო საშუალებათა წარმოებას და ამ საშუალებებით ვაჭრობას.

3. ყველას აქვს უფლება ცხოვრობდეს ჯანმრთელობისათვის უვნებელ გარემოში, სარგებლობდეს ბუნებრივი და კულტურული გარემოთი. ყველა ვალდებულია გაუფრთხილდეს ბუნებრივ და კულტურულ გარემოს.

4. ადამიანის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს უზრუნველსაყოფად, საზოგადოების ეკოლოგიური და ეკონომიკური ინტერესების შესაბამისად, ახლანდელი და მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით სახელმწიფო უზრუნველყოფს გარემოს დაცვასა და რაციონალურ ბუნებათსარგებლობას.

5. ადამიანს უფლება აქვს მიიღოს სრული, ობიექტური და დროული ინფორ-

მაცია მისი სამუშაო და საცხოვრებელი გარემოს მდგომარეობის შესახებ.

მუხლი 38

1. საქართველოს მოქალაქენი თანასწორნი არიან სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში განურჩევლად მათი ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთვნილებისა. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად მათ უფლება აქვთ თავისუფლად, ყოველგვარი დისკრიმინაციისა და ჩარევის გარეშე განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედაენით პირად ცხოვრებაში და საჯაროდ.

2. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად უმცირესობათა უფლებების განხორციელება არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს საქართველოს სუვერენიტეტს, სახელმწიფო წყობილებას, ტერიტორიულ მთლიანობასა და პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას.

მუხლი 39

საქართველოს კონსტიტუცია არ უარყოფს ადამიანისა და მოქალაქის სხვა საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს, თავისუფლებებსა და გარანტიებს, რომლებიც აქ არ არის მოხსენიებული, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობენ კონსტიტუციის პრინციპებიდან.

მუხლი 40

1. ადამიანი უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება კანონით დადგენილი წესით და კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენით.

2. არავინ არ არის ვალდებული ამტკიცოს თავისი უდანაშაულობა. ბრალდების მტკიცების მოვალეობა ეკისრება ბრალმდებელს.

3. დადგენილება ბრალდებულის სახით პირის პასუხისმგებაში მიცემის შესახებ, საბრალდებო დასკვნა და გამამტყუნებელი განაჩენი უნდა ემყარებოდეს მხოლოდ უტყუარ მტკიცებულებებს. ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს ბრალდებულის სასარგებლოდ.

მუხლი 41

1. საქართველოს ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს კანონით დადგენილი წესით გაეცნოს სახელმწიფო დაწესებულებებში მასზე არსებულ ინფორმაციას, აგრეთვე იქ არსებულ ოფიციალურ დოკუმენტებს, თუ ისინი არ შეიცავენ სახელმწიფო, პროფესიულ ან კომერციულ საიდუმლოებას.

2. ოფიციალურ ჩანაწერებში არსებული ინფორმაცია, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის ჯანმრთელობასთან, მის ფინანსებთან ან სხვა კერძო საკითხებთან, არავისთვის არ უნდა იყოს ხელმისაწვდომი თვით ამ ადამიანის თანხ-

მობის გარეშე, გარდა კანონით დადგენილი შემთხვევებისა, როდესაც ეს აუცილებელია სახელმწიფო უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, ჯანმრთელობის, სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად.

მუხლი 42

1. ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს.
2. ყოველი პირი უნდა განსაჯოს მხოლოდ იმ სასამართლომ, რომლის იურისდიქციასაც ექვემდებარება მისი საქმე.
3. დაცვის უფლება გარანტირებულია.
4. არავის არ შეიძლება განმეორებით დაედოს მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისათვის.
5. არავინ არ აგებს პასუხს იმ ქმედობისათვის, რომელიც მისი ჩადენის დროს სამართალდარღვევად არ ითვლებოდა. კანონს, თუ ის არ ამსუბუქებს ან არ აუქმებს პასუხისმგებლობას, უკუძალა არა აქვს.
6. ბრალდებულს უფლება აქვს მოითხოვოს თავისი მოწმეების ისეთსავე პირობებში გამოძახება და დაკითხვა, როგორც აქვთ ბრალდების მოწმეებს.
7. კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას იურიდიული ძალა არა აქვს.
8. არავინ არ არის ვალდებული მისცეს თავისი ან იმ ახლობელთა საწინააღმდეგო ჩვენება, რომელთა წრეც განისაზღვრება კანონით.
9. ყველასთვის გარანტირებულია სახელმწიფო და თვითმმართველობის ორგანოთა და მოსამსახურეთაგან უკანონოდ მიყენებული ზარალის სასამართლო წესით სრული ანაზღაურება სახელმწიფო სახსრებიდან.

მუხლი 43

1. საქართველოს ტერიტორიაზე ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვას ზედამხედველობას უწევს საქართველოს სახალხო დამცველი, რომელსაც 5 წლის ვადით სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს საქართველოს პარლამენტი.
2. სახალხო დამცველი უფლებამოსილია გამოავლინოს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დარღვევის ფაქტები, შეატყობინოს ამის შესახებ შესაბამის ორგანოებსა და პირებს. სახალხო დამცველის საქმიანობისათვის დაბრკოლებათა შექმნა ისჯება კანონით.
3. სახალხო დამცველის უფლებამოსილება განისაზღვრება ორგანული კანონით.

მუხლი 44

1. საქართველოში მცხოვრები ყოველი პირი ვალდებულია ასრულებდეს საქართველოს კონსტიტუციისა და კანონმდებლობის მოთხოვნებს.
2. ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა განხორციელებამ არ უნდა

დაარღვიოს სხვათა უფლებები და თავისუფლებები.

მუხლი 45

კონსტიტუციაში მითითებული ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, მათი შინაარსის გათვალისწინებით, ვრცელდება აგრეთვე იურიდიულ პირებზე.

მუხლი 46

1. საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს საქართველოს პრეზიდენტს უფლება აქვს ქვეყანაში ან მის რომელიმე ნაწილში შეზღუდოს კონსტიტუციის მე-18, მე-20, 21-ე, 22-ე, 24-ე, 25-ე, 30-ე, 33-ე და 41-ე მუხლებში ჩამოთვლილი უფლებანი და თავისუფლებანი. საქართველოს პრეზიდენტი ვალდებულია არა უგვიანეს 48 საათისა ეს გადაწყვეტილება შეიტანოს პარლამენტში დასამტკიცებლად.

2. თუ ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე შემოღებულია საგანგებო ან საომარი მდგომარეობა, საქართველოს პრეზიდენტის, საქართველოს პარლამენტის, სხვა წარმომადგენლობით ორგანოთა არჩევნები ტარდება ამ მდგომარეობის გაუქმების შემდეგ. ქვეყნის რომელიმე ნაწილში საგანგებო მდგომარეობის შემოღების შემთხვევაში ქვეყნის დანარჩენ ტერიტორიაზე არჩევნების ჩატარების შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს პარლამენტი. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 47

1. საქართველოში მცხოვრებ უცხოელ მოქალაქეებს და მოქალაქეობის არმქონე პირებს საქართველოს მოქალაქის თანაბარი უფლებანი და მოვალეობანი აქვთ, გარდა კონსტიტუციითა და კანონით გათვალისწინებული გამონაკლისებისა.

2. საყოველთაოდ აღიარებული საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად, კანონით დადგენილი წესით, საქართველო თავშესაფარს აძლევს უცხოელ მოქალაქეებსა და მოქალაქეობის არმქონე პირებს.

3. დაუშვებელია სხვა სახელმწიფოს გადაცემა შემოხიზნული პირი, რომელსაც დევნიან პოლიტიკური მრწამსისათვის, ან იმ ქმედობისათვის, რომელიც საქართველოს კანონმდებლობით დანაშაულად არ ითვლება.

თავი მისამი

საქართველოს პარლამენტი

მუხლი 48

საქართველოს პარლამენტი არის ქვეყნის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო, რომელიც ახორციელებს საკანონმდებლო ხელისუფლებას, განსაზღვრავს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს,

კონსტიტუციით განსაზღვრულ ფარგლებში კონტროლს უწევს მთავრობის საქმიანობას და ახორციელებს სხვა უფლებამოსილებებს.

მუხლი 49

1. პარლამენტი შედგება საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით, ოთხი წლის ვადით, პროპორციული სისტემით არჩეული 100 და მაჟორიტარული სისტემით არჩეული 50 პარლამენტის წევრისაგან. (23.02.2005.№1010)

2. პარლამენტის წევრად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 25 წლის ასაკიდან.

3. პარლამენტის შინაგანი სტრუქტურა და მუშაობის წესი განისაზღვრება პარლამენტის რეგლამენტით.

4. სახელმწიფო ბიუჯეტში პარლამენტისათვის განკუთვნილი მიმდინარე ხარჯების შეეცირება წინა წლის საბიუჯეტო სახსრების ოდენობასთან შედარებით შეიძლება მხოლოდ პარლამენტის წინასწარი თანხმობით. პარლამენტი თავად იღებს გადაწყვეტილებას სახელმწიფო ბიუჯეტში პარლამენტისათვის გამოყოფილი საბიუჯეტო სახსრების განაწილების თაობაზე. (6.02.2004.№3272)

მუხლი 50

1. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვთ კანონით დადგენილი წესით რეგისტრირებულ მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებას, რომლის ინიციატივაც დადასტურებულია არანაკლებ 50000 ამომრჩევლის ხელმოწერით, ან რომელსაც ჰყავს წარმომადგენელი პარლამენტში არჩევნების დანიშვნის დროისათვის, მაჟორიტარული სისტემით არჩევნებში - პირს, რომლის წარდგენის ინიციატივაც დადასტურებულია 1000 ხელმოწერით მაინც, ან რომელიც ბოლო არჩევნებით იყო პარლამენტის წევრი.

2. პარლამენტის წევრთა მანდატები განაწილდება მხოლოდ იმ პოლიტიკურ გაერთიანებებსა და საარჩევნო ბლოკებს შორის, რომლებიც პროპორციული სისტემით ჩატარებულ არჩევნებში მიიღებენ მონაწილე ამომრჩეველთა ხმების 7 პროცენტს მაინც. (20.07.1999.№2122).

2¹. პარლამენტის მორიგი არჩევნები ტარდება პარლამენტის უფლებამოსილების ვადის ამოწურვის კალენდარული წლის ოქტომბერში. არჩევნების თარიღს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი არჩევნებამდე არაუგვიანეს 60 დღისა. (27.12.2006.№4133)

3. თუ არჩევნების ვადა ემთხვევა საგანგებო ან საომარ მდგომარეობას, არჩევნები ტარდება ამ მდგომარეობის გაუქმებიდან მესამოცე დღეს. არჩევნების თარიღს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის გაუქმებისთანავე. პარლამენტის ვადამდე დათხოვნის შემთხვევაში პარლამენტის რიგგარეშე არჩევნები ტარდება პარლამენტის ვადამდე დათხოვნის შესახებ ბრძანებულების ამოქმედებიდან მესამოცე დღეს, ხოლო რიგგარეშე არჩევნების თარიღს პრეზიდენტი ნიშნავს პარლამენტის ვადამდე დათხოვნის შესახებ ბრძანებულების ამოქმედებისთანავე. (27.12.2006.№4133)

3.¹ პარლამენტი საქმიანობას წვეტს პარლამენტის დათხოვნის შესახებ

პრეზიდენტის ბრძანებულების ამოქმედებიდან. პარლამენტის დათხოვნის შემსახებ პრეზიდენტის ბრძანებულების ამოქმედებიდან ახლადარჩეული პარლამენტის პირველ სხდომამდე დათხოვნილი პარლამენტი იკრიბება მხოლოდ პრეზიდენტის მიერ საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის გამოცხადების შემთხვევაში საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დამტკიცების, ანდა საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის გაგრძელების საკითხის გადასაწყვეტად. თუ პარლამენტი არ შეიკრიბება 5 დღის განმავლობაში, ან არ დაამტკიცა (გააგრძელა) საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების (გაგრძელების) შესახებ პრეზიდენტის ბრძანებულება, მაშინ გამოცხადებული საგანგებო მდგომარეობა უქმდება. საომარი მდგომარეობა უნდა გაუქმდეს, თუ პარლამენტი შეკრებიდან 48 საათში არ დაამტკიცებს საომარი მდგომარეობის გამოცხადების (გაგრძელების) შესახებ პრეზიდენტის ბრძანებულებას.

პარლამენტის შეკრება არ იწვევს პარლამენტის წევრების საპარლამენტო თანამდებობების და ხელფასების აღდგენას. პარლამენტი წყვეტს საქმიანობას ზემოაღნიშნულ საკითხებზე გადაწყვეტილების მიღებისთანავე. (6.02.2004. №3272)

4. პარლამენტის უფლებამოსილება წყდება ახლადარჩეული პარლამენტის პირველი შეკრებისთანავე.

5. პარლამენტის წევრის არჩევის წესი, აგრეთვე არჩევნებში კანდიდატად მონაწილეობის დაუშვებლობა განისაზღვრება კონსტიტუციითა და ორგანული კანონით.

მუხლი 51

საქართველოს ახლადარჩეული პარლამენტის პირველი სხდომა უნდა გამართოს არჩევნებიდან 20 დღის განმავლობაში. პირველი სხდომის დღეს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი. პარლამენტი მუშაობას შეუდგება თუ დადასტურებულია დებუტატთა არანაკლებ ორი მესამედის უფლებამოსილება.

მუხლი 51¹

პარლამენტი შეიძლება დათხოვნილ იქნეს საქართველოს პრეზიდენტის მიერ, მხოლოდ კონსტიტუციით განსაზღვრულ შემთხვევებში, გარდა:

ა) პარლამენტის არჩევნების ჩატარებიდან ექვსი თვის განმავლობაში;

ბ) პარლამენტის მიერ კონსტიტუციის 63-ე მუხლით განსაზღვრული უფლებამოსილების განხორციელებისას;

გ) საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს;

დ) საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის ბოლო 6 თვის განმავლობაში. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 52

1. საქართველოს პარლამენტის წევრი არის სრულიად საქართველოს წარმომადგენელი, სარგებლობს თავისუფალი მანდატით და მისი გაწვევა დაუშვებელია.

2. პარლამენტის წევრის დაკავება ან დაპატიმრება, მისი ბინის, მანქანის, სამუშაო ადგილის ან პირადი გაჩხრეკა შეიძლება მხოლოდ პარლამენტის თანხმობით. გამონაკლისია დანაშაულები წასწრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს პარლამენტს. თუ პარლამენტი არ მისცემს თანხმობას, პარლამენტის დაკავებული ან დაპატიმრებული წევრი დაუყოვნებლივ უნდა განთავისუფლდეს. (23.04.2004. №6)

3. პარლამენტის წევრს უფლება აქვს ჩვენება არ მისცეს იმ ფაქტის გამო, რომელიც მას გაანდეს, როგორც პარლამენტის წევრს. დაუშვებელია ამ საკითხთან დაკავშირებული წერილობითი მასალის დაყადაღება. ეს უფლება პარლამენტის წევრს უნარჩუნდება მისი უფლებამოსილების შეწყვეტის შემდეგაც.

4. პარლამენტის წევრი პასუხისგებაში არ მიეცემა თავისი მოვალეობის შესრულებისას პარლამენტში თუ მის გარეთ გამოთქმული აზრებისა და შეხედულებებისათვის.

5. უზრუნველყოფილია პარლამენტის წევრის უფლებამოსილებათა შეუფერხებელი განხორციელების პირობები. პარლამენტის წევრის განცხადების საფუძველზე შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოები უზრუნველყოფენ მის პირად უსაფრთხოებას.

6. დეპუტატის უფლებამოსილებათა განხორციელებისათვის დაბრკოლებათა შექმნა ისჯება კანონით.

მუხლი 53

1. პარლამენტის წევრს უფლება არა აქვს ეკავოს რაიმე თანამდებობა სახელმწიფო სამსახურში ან ეწეოდეს სამეწარმეო საქმიანობას. შეუთავსებლობის შემთხვევებს განსაზღვრავს კანონი.

2. წინა პუნქტით გათვალისწინებულ მოთხოვნათა დარღვევისას პარლამენტის წევრს უფლებამოსილება შეუწყდება.

3. პარლამენტის წევრი იღებს კანონით დადგენილ გასამარჯელოს.

მუხლი 54

1. პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ცნობის ან ვადამდე შეწყვეტის საკითხს წყვეტს პარლამენტი. პარლამენტის ეს გადაწყვეტილება შეიძლება გასაჩივრდეს საკონსტიტუციო სასამართლოში.

2. პარლამენტის წევრს უფლებამოსილება ვადამდე შეუწყდება თუ:

ა) პირადი განცხადებით უფლებამოსილება მოეხსნა;

ბ) მის მიმართ კანონიერ ძალაში შევიდა სასამართლო გამამტყუნებელი განაჩენი.

გ) სასამართლომ ცნო ქმედუენაროდ, უგზო-უკვლოდ დაკარგულად ან გარდაცვლილად;

დ) დაიკავა პარლამენტის წევრის სტატუსთან შეუთავსებელი თანამდებობა ან ეწევა შეუთავსებელ საქმიანობას;

ე) დაკარგა საქართველოს მოქალაქეობა;

ვ) არასაპატიო მიზეზით ოთხი თვის განმავლობაში არ მონაწილეობდა პარლამენტის მუშაობაში;

ზ) გარდაიცვალა;

მუხლი 55

1. საქართველოს პარლამენტი თავისი უფლებამოსილების ვადით, რეგლამენტით დადგენილი წესით, ფარული კენჭისყრით ირჩევს საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარეს და თავმჯდომარის მოადგილეებს, მათ შორის თითო მოადგილეს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკიდან (10.10.2002 №1689) და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკიდან არჩეულ პარლამენტის წევრთაგან მათივე წარდგინებით. (20.04.2000 №260)

2. პარლამენტის თავმჯდომარე უძღვება პარლამენტის მუშაობას, უზრუნველყოფს აზრის თავისუფალ გამოხატვას, ხელს აწერს პარლამენტის მიერ მიღებულ აქტებს, ასრულებს რეგლამენტით გათვალისწინებულ სხვა უფლებამოსილებებს.

3. პარლამენტის თავმჯდომარის მოადგილეები ასრულებენ თავმჯდომარის მოვალეობას, მისივე დავალებით, თავმჯდომარის მიერ უფლებამოსილების განხორციელების შეუძლებლობისას ან თანამდებობიდან მისი გადაყენებისას.

4. პარლამენტის თავმჯდომარე რეგლამენტით გათვალისწინებული წესით ახორციელებს სრულ ადმინისტრაციულ ფუნქციებს პარლამენტის შენობაში.

მუხლი 56

1. საკანონმდებლო საკითხების წინასწარი მომზადების, გადაწყვეტილებათა შესრულებისათვის ხელის შეწყობა, პარლამენტის მიერ მის წინაშე ანგარიშვალდებული ორგანოების და მთავრობის საქმიანობის კონტროლის მიზნით პარლამენტში მისი უფლებამოსილების ვადით იქმნება კომიტეტები.

2. კონსტიტუციითა და რეგლამენტით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, აგრეთვე დებუტატთა არანაკლებ ერთი მეოთხედის მოთხოვნით პარლამენტში იქმნება საგამოძიებო ან სხვა დროებითი კომისიები. საპარლამენტო უმრავლესობის წარმომადგენლობა დროებით კომისიაში არ უნდა აღემატებოდეს კომისიის წევრთა საერთო რაოდენობის ნახევარს.

3. საგამოძიებო კომისიის მოთხოვნით მის სხდომაზე გამოცხადება, აგრეთვე საკითხის გამოკვლევისათვის აუცილებელი საბუთების წარდგენა სავალდებულოა.

მუხლი 57

1. პარლამენტის მუშაობის ორგანიზაციისათვის იქმნება პარლამენტის ბიურო, რომლის შემადგენლობაშიც შედიან საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარე, თავმჯდომარის მოადგილეები, პარლამენტის კომიტეტებისა და საპარლამენტო ფრაქციების თავმჯდომარეები.

2. კონსტიტუციით განსაზღვრულ თანამდებობის პირთა დანიშვნასთან დაკავშირებულ საკითხებს ბიურო შესაბამისი კომიტეტების დასკვნის საფუძველზე განიხილავს რეგლამენტით გათვალისწინებული წესით. დასკვნა წარედგინება პრეზიდენტს და პარლამენტს. ბიურო იღებს გადაწყვეტილებებს პარლამენტის მუშაობის ორგანიზაციულ საკითხებზე.

მუხლი 58

1. პარლამენტის წევრები შეიძლება გაერთიანდნენ საპარლამენტო ფრაქციასში. ფრაქციის წევრთა რაოდენობა არ უნდა იყოს შვიდზე ნაკლები (23.02.2005 №1010)

2. ფრაქციის შექმნისა და საქმიანობის წესი, მისი უფლებამოსილება განისაზღვრება კანონითა და რეგლამენტით.

მუხლი 59

1. პარლამენტის წევრი უფლებამოსილია კითხვით მიმართოს პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებულ ორგანოს, მთავრობას, მთავრობის წევრს, ქალაქის მერს, ყველა დონის ტერიტორიული ერთეულის აღმასრულებელი ორგანოს ხელმძღვანელს, სახელმწიფო დაწესებულებებს და მიიღოს მათგან პასუხი.

2. პარლამენტის წევრთა სულ ცოტა ათკაციან ჯგუფს, საპარლამენტო ფრაქციას, უფლება აქვთ შეკითხვით მიმართონ პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებულ ორგანოს, მთავრობას, მთავრობის ცალკეულ წევრს, რომლებიც ვალდებული არიან უპასუხონ დასმულ შეკითხვას პარლამენტის სხდომაზე. პასუხი შეიძლება გახდეს პარლამენტის განხილვის საგანი.

3. პარლამენტი უფლებამოსილია პარლამენტის წევრთა სრული შემადგენლობის უმრავლესობით პრემიერ-მინისტრის წინაშე დასვას მთავრობის ცალკეული წევრის თანამდებობრივი პასუხისმგებლობის საკითხი. თუ პრემიერ-მინისტრი არ გაათავისუფლებს მთავრობის წევრს, ასეთ შემთხვევაში, იგი ორი კვირის ვადაში პარლამენტს წარუდგენს თავის მოტივირებულ გადაწყვეტილებას. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 60

1. პარლამენტის სხდომები საჯაროა. დამსწრეთა უმრავლესობის გადაწყვეტილებით პარლამენტს შეუძლია ცალკეული საკითხების განხილვისას სხდომა ან მისი ნაწილი დახურულად გამოაცხადოს.

2. მთავრობის წევრი, პარლამენტის მიერ არჩეული, დანიშნული ან დამტკიცებული თანამდებობის პირი უფლებამოსილია, ხოლო მოთხოვნის შემთხვევაში ვალდებულია, დაესწროს პარლამენტის, მისი კომიტეტის და კომისიის სხდომებს, პასუხი გასცეს სხდომაზე დასმულ შეკითხვებს და წარმოადგინოს გაწეული საქმიანობის შესახებ ანგარიში. ასეთი თანამდებობის პირს მოთხოვნისთანავე უნდა მოუსმინოს პარლამენტმა, კომიტეტმა ან კომისიამ. (6.02.2004. №3272)

3. კენჭისყრა ყოველთვის არის ღია ან სახელობითი, გარდა კონსტიტუციით და კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.

4. პარლამენტის სხდომის ოქმი, საიდუმლო საკითხების გამოკლებით, ქვეყნდება პარლამენტის ბეჭდვით ორგანოში.

მუნლი 61

1. საქართველოს პარლამენტი თავისი უფლებით იკრიბება მორიგ სესიაზე წელიწადში ორჯერ. საშემოდგომო სესია იხსნება სექტემბრის პირველ სამშაბათს და იხურება დეკემბრის მესამე პარასკევს, ხოლო საგაზაფხულო სესია იხსნება თებერვლის პირველ სამშაბათს და იხურება ივნისის ბოლო პარასკევს.

2. საქართველოს პრეზიდენტი პარლამენტის თავმჯდომარის, დებუტატთა არანაკლებ მეოთხედის მოთხოვნით ან საკუთარი ინიციატივით სესიებს შორის პერიოდში იწვევს პარლამენტის რიგგარეშე სესიას, ხოლო მორიგი სესიის მიმდინარეობისას – რიგგარეშე სხდომას. თუ წერილობითი მოთხოვნის წარდგენიდან 48 საათის განმავლობაში მოწვევის აქტი არ გამოიცა, პარლამენტი თავისი რეგლამენტის თანახმად ვალდებულია მომდევნო 48 საათის განმავლობაში შეუდგეს მუშაობას.

3. პარლამენტის რიგგარეშე სხდომა ჩატარდება მხოლოდ განსაზღვრული დღის წესრიგით და იხურება მისი ამოწურვისთანავე.

4. პრეზიდენტის მიერ საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის გამოცხადებიდან 48 საათის განმავლობაში პარლამენტი იკრიბება. პარლამენტის მუშაობა გრძელდება ამ მდგომარეობის დამთავრებამდე.

მუნლი 62

პარლამენტის გადაწყვეტილება ომისა და ზავის, საგანგებო ან საომარი მდგომარეობისა და კონსტიტუციის 46-ე მუხლით გათვალისწინებულ საკითხებზე მიიღება პარლამენტის წევრთა სრული შემადგენლობის უმრავლესობით.

მუნლი 63

1. 75-ე მუხლის მეორე პუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში იმპიჩმენტის წესით საქართველოს პრეზიდენტის თანამდებობიდან გადაყენების საკითხის აღძვრის უფლება აქვს პარლამენტის სრული შემადგენლობის არანაკლებ ერთ მესამედს. საკითხი დასკვნისათვის გადაცემა უზენაეს სასამართლოს ან საკონსტიტუციო სასამართლოს.

2. თუ უზენაესმა სასამართლომ თავისი დასკვნით დაადასტურა პრეზიდენტის ქმედებაში დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნების არსებობა, ან საკონსტიტუციო სასამართლომ - კონსტიტუციის დარღვევა, დასკვნის განხილვის შემდეგ პარლამენტი სრული შემადგენლობის უმრავლესობით იღებს გადაწყვეტილებას, რომ კენჭისყრაზე დაისვას იმპიჩმენტის წესით თანამდებობიდან პრეზიდენტის გადაყენების საკითხი.

3. პრეზიდენტი იმპიჩმენტის წესით თანამდებობიდან გადაყენებულად ჩაითვლება, თუ ამ გადაწყვეტილებას მხარი დაუჭირა პარლამენტის სრული შემადგენლობის არანაკლებ ორმა მესამედმა.

4. თუ 30 დღის ვადაში პარლამენტმა არ მიიღო გადაწყვეტილება, საკითხი მოხსნილად ითვლება და მომდევნო ერთი წლის განმავლობაში დაუშვებელია იმავე ბრალდების წარდგენა.

5. დაუშვებელია პრეზიდენტისთვის წარდგენილი ბრალდების პარლამენ-

ტში განხილვა და გადაწყვეტილების მიღება საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის ან ომის დროს.

მუხლი 64

1. კონსტიტუციის დარღვევისას, სახელმწიფო ღალატისა და სისხლის სამართლის სხვა დანაშაულის ჩადენისათვის იმპიჩმენტის წესით უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის, მთავრობის წევრების, გენერალური პროკურორის, კონტროლის პალატის თავმჯდომარის და ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრების გადაყენების საკითხის აღძვრის უფლება აქვს პარლამენტის სრული შემადგენლობის არანაკლებ ერთ მესამედს.

2. 63-ე მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული წესით დასკვნის მიღების შემდეგ სრული შემადგენლობის უმრავლესობით პარლამენტი უფლებამოსილია თანამდებობიდან გადააყენოს ამ მუხლის პირველ პუნქტში ჩამოთვლილი თანამდებობის პირები. ამ შემთხვევებზე ვრცელდება აგრეთვე 63-ე მუხლის მე-4 პუნქტის მოქმედება.

მუხლი 65

1. საქართველოს პარლამენტი სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ახდენს საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა რატიფიცირებას, დენონსირებასა და გაუქმებას.

2. იმ საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა გარდა, რომლებიც ითვალისწინებენ რატიფიცირებას, სავალდებულოა აგრეთვე ისეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებისა და შეთანხმების რატიფიცირება, რომელიც:

ა) ითვალისწინებს საერთაშორისო ორგანიზაციაში ან სახელმწიფოთაშორის კავშირში საქართველოს შესვლას;

ბ) სამხედრო ხასიათისაა;

გ) ეხება სახელმწიფოს ტერიტორიულ მთლიანობას ან სახელმწიფო საზღვრების შეცვლას;

დ) დაკავშირებულია სახელმწიფოს მიერ სესხის აღებასა და გაცემასთან;

ე) მოითხოვს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის შეცვლას, ნაკისრ საერთაშორისო ვალდებულებათა შესასრულებლად აუცილებელი კანონებისა და კანონის ძალის მქონე აქტების მიღებას.

3. პარლამენტი უნდა ეცნობოს სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა დადების შესახებ.

4. საკონსტიტუციო სასამართლოში კონსტიტუციური სარჩელის ან წარდგინების შეტანის შემთხვევაში დაუშვებელია შესაბამისი საერთაშორისო ხელშეკრულების თუ შეთანხმების რატიფიცირება საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გამოტანამდე.

მუხლი 66

1. პარლამენტში კანონპროექტი ან დადგენილება მიღებულად ითვლება, როცა მას მხარს დაუჭირეს დამსწრეთა უმრავლესობა, მაგრამ არანაკლებ პარლა-

მენტის სრული შემადგენლობის ერთი მესამედისა, თუ კონსტიტუციით არ არის განსაზღვრული კანონპროექტის ან დადგენილების მიღების სხვა წესი.

1.¹ კონსტიტუციური შეთანხმება დამტკიცებულად ითვლება, თუ მას მხარს დაუჭერს პარლამენტის სრული შემადგენლობის სულ ცოტა სამი მეხუთედი. (30.03.2001, №826)

2. ორგანული კანონის პროექტი მიღებულად ითვლება, თუ მას მხარს დაუჭერს პარლამენტის სიითი შემადგენლობის ნახევარზე მეტი.

3. პარლამენტის თანხმობა მიიღება დადგენილების სახით, თუ კონსტიტუციით სხვა წესი არ არის განსაზღვრული.

4. სხვა სახის გადაწყვეტილებათა მიღების წესი განისაზღვრება პარლამენტის რეგლამენტით.

მუხლი 67

1. საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება აქვს საქართველოს პრეზიდენტს მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, მთავრობას, პარლამენტის წევრს, საპარლამენტო ფრაქციას, პარლამენტის კომიტეტს, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოებს, არანაკლებ 30000 ამომრჩეველს.

2. საქართველოს პრეზიდენტის ან მთავრობის მიერ წარდგენილ კანონპროექტს მათივე მოთხოვნით პარლამენტი განიხილავს რიგგარეშე.

3. თუ მთავრობა კანონით გათვალისწინებულ ვადაში არ წარმოადგენს შენიშვნებს პარლამენტში განსახილველ კანონპროექტთან დაკავშირებით, კანონპროექტი მთავრობის მიერ მოწონებულად ჩაითვლება. (6.02.2004.№3272)

მუხლი 68

1. პარლამენტის მიერ მიღებული კანონპროექტი 7 დღის ვადაში გადაეცემა საქართველოს პრეზიდენტს. (6.02.2004. №3272)

2. პრეზიდენტი 10 დღის ვადაში ხელს აწერს და აქვეყნებს კანონს ან მოტივირებული შენიშვნებით უბრუნებს პარლამენტს.

3. თუ პრეზიდენტი დააბრუნებს კანონპროექტს, პარლამენტი კენჭს უყრის პრეზიდენტის შენიშვნებს. შენიშვნათა მისაღებად საკმარისია ხმათა იგივე რაოდენობა, რაც ამ სახით კანონპროექტისათვის დადგენილია კონსტიტუციის 66-ე მუხლით. თუ შენიშვნები მიღებულია, კანონპროექტის საბოლოო რედაქცია გადაეცემა პრეზიდენტს, რომელიც 7 დღის ვადაში ხელს აწერს და აქვეყნებს მას.

4. თუ პარლამენტმა არ მიიღო პრეზიდენტის შენიშვნები, კენჭი ეყრება კანონპროექტის პირვანდელ რედაქციას. კანონი ან ორგანული კანონი მიღებულად ჩაითვლება, თუ მას მხარი დაუჭირა პარლამენტის სიითი შემადგენლობის არანაკლებ სამმა მეხუთედმა. კონსტიტუციის შესწორება მიღებულად ჩაითვლება, თუ მას მხარი დაუჭირა პარლამენტის სრული შემადგენლობის არანაკლებ ორმა მესამედმა.

5. თუ პრეზიდენტმა დადგინდ ვადაში არ გამოაქვეყნა კანონი, მას ხელს აწერს და აქვეყნებს პარლამენტის თავმჯდომარე.

6. კანონი ძალაში შედის მისი ოფიციალურ ორგანოში გამოქვეყნებიდან

მეთხოვეთ დღეს, თუ სხვა ვადა არ არის დადგენილი.

თავი მეოთხე

საქართველოს პრეზიდენტი

მუხლი 69

1. საქართველოს პრეზიდენტი არის საქართველოს სახელმწიფოს მეთაური. (6.02.2004. №3272)

2. საქართველოს პრეზიდენტი წარმართავს და ახორციელებს სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. იგი უზრუნველყოფს ქვეყნის ერთიანობას და მთლიანობას, სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობას კონსტიტუციის შესაბამისად.

3. საქართველოს პრეზიდენტი საქართველოს უმაღლესი წარმომადგენელია საგარეო ურთიერთობებში.

მუხლი 70

1. საქართველოს პრეზიდენტი აირჩევა საყოველთაო, თანასწორობით და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით ხუთი წლის ვადით. ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს ზედიზედ მხოლოდ ორჯერ.

2. პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე დაბადებით საქართველოს მოქალაქე 35 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია 15 წელს მაინც და არჩევნების დანიშვნის დღეს ცხოვრობს საქართველოში.

3. პრეზიდენტობის კანდიდატის დასახელების უფლება აქვს მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებას ან საინიციატივო ჯგუფს. კანდიდატის წარდგენა დადასტურებული უნდა იყოს არანაკლებ 50000 ამომრჩევლის ხელმოწერით.

4. არჩეულად ჩაითვლება კანდიდატი, რომელსაც ხმა მისცა არჩევნების მონაწილეთა ნახევარზე მეტმა. (6.02.2004. №3272)

5. თუ არჩევნების პირველ ტურში ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მიიღო ხმათა საჭირო რაოდენობა, პირველი ტურის შედეგების ოფიციალურად გამოცხადებიდან ორი კვირის თავზე იმართება არჩევნების მეორე ტური. (27.12.2006. №4133)

6. არჩევნების მეორე ტურში კენჭი ეყრება პირველ ტურში უკეთესი შედეგების მქონე ორ კანდიდატს. არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტ ხმას მიიღებს. (6.02.2004. №3272)

7. თუ არჩევნების პირველ ტურში მხოლოდ ერთი კანდიდატი მონაწილეობდა და მან ხმათა საჭირო რაოდენობა ვერ მიიღო, ან თუ მეორე ტურში არ აირჩა პრეზიდენტი, არჩევნების დღიდან ორი თვის ვადაში იმართება ხელახალი არჩევნები. (27.12.2006. №4133)

8. საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს არჩევნები არ ტარდება.

9. პრეზიდენტის მორიგი არჩევნები ტარდება პრეზიდენტის უფლე-

ბამოსილების ვადის ამოწურვის კალენდარული წლის ოქტომბერში. არჩევნების თარიღს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი არჩევნებამდე არა უგვიანეს 60 დღისა. (27.12.2006. №4133)

10. პრეზიდენტის არჩევნების წესი და პირობები, აგრეთვე არჩევნებში კანდიდატთა მონაწილეობის დაუშვებლობა განისაზღვრება კონსტიტუციითა და ორგანული კანონით. (20.07.1999. №2224)

მუხლი 71

1. თანამდებობის დაკავების წინ საქართველოს ახალარჩეული პრეზიდენტი წარმოთქვამს საპროგრამო სიტყვას და დებს ფიცს:

„მე, საქართველოს პრეზიდენტი, ღვთისა და ერის წინაშე ვაცხადებ, რომ დავიცავ საქართველოს კონსტიტუციას, ქვეყნის დამოუკიდებლობას, ერთიანობასა და განუყოფლობას, კეთილსინდისიერად აღვასრულებ პრეზიდენტის მოვალეობას, ვიზრუნებ ჩემი ქვეყნის მოქალაქეთა უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობისათვის, ჩემი ხალხისა და მამულის აღორძინებისა და ძლევამოსილებებისათვის.“

2. პირველი პუნქტით გათვალისწინებული ცერემონიალი იმართება პრეზიდენტის არჩევის დღიდან მესამე კვირა დღეს.

მუხლი 72

საქართველოს პრეზიდენტს უფლება არა აქვს ეკავოს სხვა თანამდებობა, გარდა პარტიულისა, ეწეოდეს სამეწარმეო საქმიანობას, იღებდეს ხელფასს ან სხვაგვარ მუდმივ ანაზღაურებას რაიმე სხვა საქმიანობისათვის. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 73

1. საქართველოს პრეზიდენტი:

ა) დებს საერთაშორისო ხელშეკრულებებსა და შეთანხმებებს, აწარმოებს მოლაპარაკებას უცხოეთის სახელმწიფოებთან; პარლამენტის თანხმობით ნიშნავს საქართველოს ელჩებსა და სხვა დიპლომატიურ წარმომადგენლებს; იღებს უცხოეთის სახელმწიფოთა და საერთაშორისო ორგანიზაციათა ელჩებისა და სხვა დიპლომატიური წარმომადგენლების აკრედიტაციას; (27.12.2006 №4133)

ა¹) საქართველოს სახელმწიფოს სახელით დებს კონსტიტუციურ შეთანხმებას საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან; (30.03.2001. №826)

ბ) ნიშნავს პრემიერ-მინისტრს, თანხმობას აძლევს პრემიერ-მინისტრის მთავრობის წევრის – მინისტრის დანიშვნაზე; (6.02.2004. №3272)

გ) უფლებამოსილია საკუთარი ინიციატივით ან კონსტიტუციით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში გადააყენოს მთავრობა, თანამდებობიდან გაათავისუფლოს საქართველოს თავდაცვისა და შინაგან საქმეთა მინისტრები; (23.12.2005. №2494)

დ) იღებს მთავრობის, მთავრობის წევრისა და კანონით განსაზღვრულ სხვა თანამდებობის პირთა გადადგომას, უფლებამოსილია მთავრობას, მთავრობის

წევრს დააკისროს მოვალეობათა შესრულება მთავრობის ახალი შემადგენლობის ან მთავრობის ახალი წევრის დანიშვნამდე; (6.02.2004. №3272)

ე) თანხმობას აძლევს მთავრობას პარლამენტში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის წარდგენაზე; (6.02.2004. №3272)

ვ) პარლამენტს წარუდგენს, ნიშნავს და ათავისუფლებს თანამდებობის პირებს კონსტიტუციითა და კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით;

ზ) საქართველოზე შეიარაღებული თავდასხმის შემთხვევაში აცხადებს საომარ მდგომარეობას, სათანადო პირობების არსებობისას დებს ზავს და არაუგვიანეს 48 საათისა შეაქვს ეს გადაწყვეტილებები პარლამენტში დასამტკიცებლად.

თ) ომიანობის თუ მასობრივი არეულობის, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფის, სამხედრო გადატრიალებისა და შეიარაღებული ამბოხების, ეკოლოგიური კატასტროფების და ეპიდემიების დროს, ან სხვა შემთხვევებში, როცა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები მოკლებულნი არიან კონსტიტუციურ უფლებამოსილებათა ნორმალური განხორციელების შესაძლებლობას, აცხადებს საგანგებო მდგომარეობას ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ან მის რომელიმე ნაწილში და ეს გადაწყვეტილება არაუგვიანეს 48 საათისა შეაქვს პარლამენტში დასამტკიცებლად. საგანგებო მდგომარეობის დროს გამოსცემს კანონის ძალის მქონე დეკრეტებს, რომლებიც მოქმედებს საგანგებო მდგომარეობის დამთავრებამდე, ახორციელებს საგანგებო ღონისძიებებს. დეკრეტები წარედგინება პარლამენტს, როცა იგი შეიკრიბება. საგანგებო უფლებამოსილებანი ვრცელდება მხოლოდ იმ ტერიტორიაზე, სადაც ამ ბუნქტში აღნიშნულ მიზეზთა გამო გამოცხადებულია საგანგებო მდგომარეობა.

ი) პარლამენტის თანხმობით უფლებამოსილია შეაჩეროს თვითმმართველობის ან ტერიტორიული ერთეულების სხვა წარმომადგენლობითი ორგანოების საქმიანობა, ან დაითხოვოს ისინი თუ მათი მოქმედებით საფრთხე შეექმნა ქვეყნის სუვერენიტეტს, ტერიტორიულ მთლიანობას, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოთა კონსტიტუციურ უფლებამოსილებათა განხორციელებას;

კ) კონსტიტუციისა და კანონის საფუძველზე გამოსცემს ბრძანებულებებსა და განკარგულებებს;

ლ) ხელს აწერს და აქვეყნებს კანონებს კონსტიტუციით განსაზღვრული წესით;

მ) წყვეტს მოქალაქეობის, თავშესაფრის მიცემის საკითხებს;

ნ) ანიჭებს სახელმწიფო ჯილდოებს, უმაღლეს სამხედრო, სპეციალურ და საბატიო წოდებებს, უმაღლეს დიპლომატიურ რანგებს;

ო) შეიწყალებს მსჯავრდებულთ;

პ) დაითხოვს პარლამენტს კონსტიტუციით დადგენილ შემთხვევებში და წესით; (6.02.2004. №3272)

ჟ) ამოღებულია (27.12.2006. №4133 ამოქმედდეს ორგანული კანონით შესაბამისი საკითხების მოწესრიგების შემდეგ.)

რ) პარლამენტის დათხოვნიდან ახლადარჩეული პარლამენტის პირველ შეკრებამდე, განსაკუთრებულ შემთხვევებში, უფლებამოსილია საგადასახადო და საბიუჯეტო საკითხებზე გამოსცეს კანონის ძალის მქონე აქტი - დეკრეტი, რომელიც ძალას კარგავს, თუ ახლადარჩეული პარლამენტი პირველი შეკრე-

ბიდან ერთი თვის განმავლობაში არ დაამტკიცებს მას; (6.02.2004.№3272)

ბ) 51¹ მუხლის „ა“ – „დ“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებული გარემოებების არსებობისას პარლამენტის მიერ კონსტიტუციით დადგენილ ვადაში მთავრობის შემადგენლობისათვის ნდობის გამოუცხადებლობის შემთხვევაში უფლებამოსილია დანიშნოს პრემიერ-მინისტრი და თანხმობა მისცეს მას მინისტრების დანიშვნაზე. ზემოაღნიშნული გარემოებების ამოწურვიდან ერთი თვის განმავლობაში პრეზიდენტი ხელახლა წარუდგენს პარლამენტს მთავრობის შემადგენლობას ნდობის მისაღებად. (6.02.2004.№3272)

2. პრეზიდენტი ნიშნავს პარლამენტისა და წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევნებს კანონით დადგენილი წესით.

3. საქართველოს პრეზიდენტი უფლებამოსილია შეაჩეროს ან გააუქმოს მთავრობისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების დაწესებულებათა აქტები, თუ ისინი ეწინააღმდეგებიან საქართველოს კონსტიტუციას, საერთაშორისო ხელშეკრულებებსა და შეთანხმებებს, კანონებსა და პრეზიდენტის ნორმატიულ აქტებს. (6.02.2004. №3272)

4. პრეზიდენტი არის საქართველოს სამხედრო ძალების უმაღლესი მთავარსარდალი. იგი ნიშნავს ეროვნული უშიშროების საბჭოს წევრებს, თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან გადააყენებს საქართველოს შეიარაღებული ძალების გაერთიანებული შტაბის უფროსს, სხვა მხედართმთავრებს. (27.12.2006. №4136)

5. პრეზიდენტი უფლებამოსილია მიმართოს ხალხს და პარლამენტს. წელიწადში ერთხელ იგი პარლამენტს წარუდგენს მოხსენებას ქვეყნის მდგომარეობის უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე.

6. პრეზიდენტი ახორციელებს კონსტიტუციითა და კანონით განსაზღვრულ სხვა უფლებამოსილებებს.

მუხლი 74

1. საქართველოს პარლამენტის, არანაკლებ 200000 ამომრჩევლის მოთხოვნით ან საკუთარი ინიციატივით საქართველოს პრეზიდენტი კონსტიტუციითა და ორგანული კანონით განსაზღვრულ საკითხებზე ნიშნავს რეფერენდუმს მისი ჩატარების მოთხოვნის მიღებიდან 30 დღის განმავლობაში.

2. არ შეიძლება რეფერენდუმის მოწყობა კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად, ამნისტიისა და შეწყალების გამო, საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა რატიფიცირებისა და დენონსირების შესახებ, აგრეთვე ისეთ საკითხებზე, რომლებიც ზღუდავენ ადამიანის ძირითად კონსტიტუციურ უფლებებსა და თავისუფლებებს.

3. რეფერენდუმის დანიშვნასა და ჩატარებასთან დაკავშირებული საკითხები განისაზღვრება ორგანული კანონით.

მუხლი 75

1. საქართველოს პრეზიდენტი ხელშეუვალია. თანამდებობაზე ყოფნის დროს არ შეიძლება მისი დაპატიმრება ან სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა.

2. პრეზიდენტის მიერ კონსტიტუციის დარღვევის, სახელმწიფო ღალატისა და სისხლის სამართლის სხვა დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში პარლამენტს კონსტიტუციის 63-ე მუხლითა და ორგანული კანონით დადგენილი წესით შეუძლია თანამდებობიდან გადააყენოს პრეზიდენტი, თუ:

ა) კონსტიტუციის დარღვევა დადასტურებულია საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით;

ბ) სახელმწიფოს ღალატისა და სისხლის სამართლის სხვა დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნები დადასტურებულია უზენაესი სასამართლოს დასკვნით.

მუხლი 76

1. საქართველოს პრეზიდენტის მიერ თავისი უფლებამოსილების განხორციელების შეუძლებლობის ან საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტის მოვალეობას ასრულებს პარლამენტის თავმჯდომარე, ხოლო პარლამენტის თავმჯდომარის მიერ საქართველოს პრეზიდენტის მოვალეობის განხორციელების შეუძლებლობის შემთხვევაში, აგრეთვე თუ პარლამენტი დათხოვნილია, საქართველოს პრეზიდენტის მოვალეობას ასრულებს პრემიერ-მინისტრი. პარლამენტის თავმჯდომარის მიერ საქართველოს პრეზიდენტის მოვალეობის შესრულების პერიოდში პარლამენტის თავმჯდომარის მოვალეობას, პარლამენტის თავმჯდომარის დავალებით, ასრულებს პარლამენტის თავმჯდომარის ერთ-ერთი მოადგილე. პრემიერ-მინისტრის მიერ საქართველოს პრეზიდენტის მოვალეობის შესრულების პერიოდში პრემიერ-მინისტრის მოვალეობას ასრულებს ვიცე-პრემიერის უფლებამოსილების მქონე მთავრობის წევრი.

2. პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელი უფლებამოსილი არ არის გამოიყენოს 73-ე მუხლის პირველი პუნქტის „გ“ და „ი“ ქვეპუნქტებით და 74-ე მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებული უფლებები, ასევე დაითხოვოს პარლამენტი. (6.02.2004. №3272)

3. პრეზიდენტის არჩევნები ტარდება პრეზიდენტის უფლებამოსილების შეწყვეტის დროიდან 45 დღის განმავლობაში და მის ჩატარებას უზრუნველყოფს პარლამენტი.

მუხლი 76'

საქართველოს პრეზიდენტი პარლამენტს დასანიშნად წარუდგენს საქართველოს გენერალური პროკურორის კანდიდატურას. საქართველოს პროკურატურის უფლებამოსილება და საქმიანობის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 77

საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილებათა განხორციელების ხელშეწყობის მიზნით იქმნება საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაცია. საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის უფროსს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს, ადმინისტრაციის სტრუქტურასა და საქმიანობის წესს

თავი მეოთხე

საქართველოს მთავრობა (6.02.2004. №3272)

მუხლი 78

1. მთავრობა საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად უზრუნველყოფს აღმასრულებელი ხელისუფლების, ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განხორციელებას. მთავრობა პასუხისმგებელია საქართველოს პრეზიდენტის და პარლამენტის წინაშე.
2. მთავრობა შედგება პრემიერ-მინისტრის და მინისტრებისაგან. მთავრობის შემადგენლობაში შეიძლება იყოს სახელმწიფო მინისტრი (სახელმწიფო მინისტრები). პრემიერ-მინისტრი მთავრობის ერთ-ერთ წევრს აკისრებს ვიცე-პრემიერის მოვალეობის შესრულებას. მთავრობა და მთავრობის წევრები უფლებამოსილებას იხსნიან საქართველოს პრეზიდენტის წინაშე.
3. მთავრობა კონსტიტუციის, კანონების და პრეზიდენტის ნორმატიული აქტების საფუძველზე და მათ შესასრულებლად იღებს დადგენილებასა და განკარგულებას, რომლებსაც ხელს აწერს პრემიერ-მინისტრი.
4. საქართველოს პრეზიდენტი უფლებამოსილია განსაკუთრებით მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საკითხებთან დაკავშირებით მოიწვიოს და თავმჯდომარეობდეს მთავრობის სხდომას. სხდომაზე მიღებული გადაწყვეტილება ფორმდება პრეზიდენტის აქტით.
5. მთავრობის სტრუქტურა, უფლებამოსილება და საქმიანობის წესი განისაზღვრება კონსტიტუციით და კანონით, რომლის პროექტსაც პარლამენტს წარუდგენს მთავრობა პრეზიდენტთან შეთანხმებით.
6. მთავრობა უფლებამოსილია გადადგეს საკუთარი გადაწყვეტილებით.
7. მთავრობის უფლებამოსილება იწყება კონსტიტუციით დადგენილი წესითა და შემთხვევებში მთავრობის წევრების დანიშვნისთანავე. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 79

1. მთავრობის თავმჯდომარეა პრემიერ-მინისტრი.
2. პრემიერ-მინისტრი განსაზღვრავს მთავრობის საქმიანობის მიმართულებებს, ორგანიზაციას უწევს მთავრობის საქმიანობას, ახორციელებს კოორდინაციას და კონტროლს მთავრობის წევრების საქმიანობაზე, მოახსენებს საქართველოს პრეზიდენტს მთავრობის საქმიანობის შესახებ და პასუხისმგებელია მთავრობის საქმიანობისათვის საქართველოს პრეზიდენტისა და პარლამენტის წინაშე.
3. პრემიერ-მინისტრი პარლამენტის მოთხოვნით წარუდგენს მას სამთავრობო პროგრამის შესრულების მიმდინარეობის შესახებ ანგარიშს.

4. პრემიერ-მინისტრი თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში გამოსცემს ინდივიდუალურ სამართლებრივ აქტს – ბრძანებას, აგრეთვე, ახორციელებს სრულ ადმინისტრაციულ ფუნქციებს მთავრობის შენობაში.

5. პრემიერ-მინისტრი პრეზიდენტის თანხმობით ნიშნავს მთავრობის სხვა წევრებს, უფლებამოსილია თანამდებობიდან გაათავისუფლოს მთავრობის წევრები.

6. პრემიერ-მინისტრი კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში და წესით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს სხვა თანამდებობის პირებს.

7. პრემიერ-მინისტრის გადადგომა ან მისი უფლებამოსილების შეწყვეტა იწვევს მთავრობის სხვა წევრთა უფლებამოსილების შეწყვეტას. მთავრობის სხვა წევრის გადადგომის ან თანამდებობიდან გაათავისუფლების შემთხვევაში პრემიერ-მინისტრი საქართველოს პრეზიდენტის თანხმობით ორი კვირის ვადაში ნიშნავს მთავრობის ახალ წევრს (6.02.2004. №3272)

მუხლი 80

1. საქართველოს პრეზიდენტის მიერ ფიცის მიღების შემდეგ მთავრობა იხსნის უფლებამოსილებას საქართველოს პრეზიდენტის წინაშე. პრეზიდენტი იღებს მთავრობის უფლებამოსილების მოხსნას და მასვე შეუძლია დააკისროს მოვალეობათა შესრულება მთავრობის ახალი შემადგენლობის დანიშვნამდე.

2. საქართველოს პრეზიდენტი მთავრობის გადადგომის, გადაყენების ან უფლებამოსილების მოხსნიდან შვიდი დღის განმავლობაში საპარლამენტო ფრაქციებთან კონსულტაციების შემდეგ შეარჩევს პრემიერ-მინისტრის კანდიდატურას, ხოლო პრემიერ-მინისტრობის კანდიდატი საქართველოს პრეზიდენტთან შეთანხმებით 10 დღის ვადაში – მთავრობის წევრების კანდიდატურებს. ამ პუნქტის პირველი წინადადებით გათვალისწინებული პროცედურის დასრულებიდან 3 დღის ვადაში საქართველოს პრეზიდენტი პარლამენტს წარუდგენს მთავრობის შემადგენლობას ნდობის მისაღებად.

3. პარლამენტი საქართველოს პრეზიდენტის მიერ მთავრობის შემადგენლობის წარდგენიდან ერთი კვირის ვადაში განიხილავს და კენჭს უყრის მთავრობის შემადგენლობისა და სამთავრობო პროგრამისთვის ნდობის გამოცხადების საკითხს. პარლამენტის ნდობის მისაღებად საჭიროა პარლამენტის სრული შემადგენლობის უმრავლესობის მხარდაჭერა. მთავრობის წევრები უნდა დაინიშნონ ნდობის გამოცხადებიდან სამი დღის ვადაში. პარლამენტი უფლებამოსილია ნდობა არ გამოუცხადოს მთავრობის შემადგენლობას და იმავე გადაწყვეტილებაში დასვას მთავრობის ცალკეული წევრის აცილების საკითხი. პრეზიდენტის მიერ აცილების შესახებ პარლამენტის გადაწყვეტილების გაზიარების შემთხვევაში დაუშვებელია აცილებული პირის მთავრობის იმავე შემადგენლობაში დანიშვნა მთავრობის გათავისუფლებული ან გადამდგარი წევრის ნაცვლად.

4. თუ მთავრობის შემადგენლობამ და მისმა სამთავრობო პროგრამამ ვერ მიიღო პარლამენტის ნდობა, საქართველოს პრეზიდენტი ერთი კვირის ვადაში წარუდგენს პარლამენტს მთავრობის იმავე ან ახალ შემადგენლობას. პარლამენტი ახორციელებს ამ მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებულ პროცედურას.

5. თუ მთავრობის შემადგენლობამ და სამთავრობო პროგრამამ ზედიზედ სამჯერ ვერ მიიღო პარლამენტის ნდობა, საქართველოს პრეზიდენტი 5 დღის ვადაში წამოაყენებს პრემიერ-მინისტრის ახალ კანდიდატურას ან პარლამენტის თანხმობის გარეშე ნიშნავს პრემიერ-მინისტრს, ხოლო პრემიერ-მინისტრი, ასევე 5 დღის ვადაში, დანიშნავს მინისტრებს საქართველოს პრეზიდენტის თანხმობით. ამ შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტი დაითხოვს პარლამენტს და დანიშნავს რიგგარეშე არჩევნებს.

6. ამ მუხლით გათვალისწინებული პროცედურების მიმდინარეობისას დაუშვებელია საქართველოს პრეზიდენტის იმპიჩმენტის წესით თანამდებობიდან გადაყენების საკითხის აღძვრა. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 81

1. პარლამენტი უფლებამოსილია უნდობლობა გამოუცხადოს მთავრობას სრული შემადგენლობის უმრავლესობით. უნდობლობის გამოცხადების საკითხის აღძვრის უფლება აქვს პარლამენტის სრული შემადგენლობის არანაკლებ ერთ მესამედს. მთავრობისადმი უნდობლობის გამოცხადების შემდეგ საქართველოს პრეზიდენტი გადააყენებს მთავრობას ან არ იზიარებს პარლამენტის გადაწყვეტილებას. თუ პარლამენტი არა უადრეს 90 და არა უგვიანეს 100 დღისა კვლავ გამოუცხადებს მთავრობას უნდობლობას, საქართველოს პრეზიდენტი გადააყენებს მთავრობას ან დაითხოვს პარლამენტს და დანიშნავს რიგგარეშე არჩევნებს. 51¹ მუხლის „ა“ – „დ“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებული გარემოებების არსებობისას უნდობლობის გამოცხადების შესახებ განმეორებითი კენჭისყრა უნდა გაიმართოს ამ გარემოებების ამოწურვიდან 15 დღეში.

2. პარლამენტი უფლებამოსილია დადგენილებით აღძვრას მთავრობისთვის უპირობო უნდობლობის გამოცხადების საკითხი. თუ დადგენილების მიღებიდან არა უადრეს 15 და არა უგვიანეს 20 დღისა პარლამენტი სრული შემადგენლობის სამი მესუთედის უმრავლესობით გამოუცხადებს მთავრობას უნდობლობას, პრეზიდენტი გადააყენებს მთავრობას. თუ პარლამენტი მთავრობას უნდობლობას ვერ გამოუცხადებს მთავრობის უნდობლობის საკითხის დასმა შემდგომი 6 თვის განმავლობაში დაუშვებელია.

3. ამ მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული წესით მთავრობის გადაყენების შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტი უფლებამოსილი არ არის მთავრობის მომდევნო შემადგენლობაში დანიშნოს იგივე პირი პრემიერ-მინისტრად ან წარადგინოს პრემიერ-მინისტრობის იგივე კანდიდატურა.

4. პრემიერ-მინისტრი უფლებამოსილია დასვას მთავრობის ნდობის საკითხი პარლამენტში განსახილველ სახელმწიფო ბიუჯეტის, საგადასახადო კოდექსის და მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ კანონპროექტებზე. პარლამენტი მთავრობას ნდობას უცხადებს სრული შემადგენლობის უმრავლესობით. თუ პარლამენტი მთავრობას ნდობას არ გამოუცხადებს საქართველოს პრეზიდენტი ერთი კვირის განმავლობაში გადააყენებს მთავრობას ან დაითხოვს პარლამენტს და დანიშნავს რიგგარეშე არჩევნებს.

5. ნდობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით კენჭისყრა უნდა გაიმართოს საკითხის დასმიდან 15 დღის განმავლობაში. ამ ვადაში კენჭისყრის ჩატარებლობა ნიშნავს ნდობის გამოცხადებას.

6. პარლამენტის მიერ მთავრობისათვის ნდობის გამოცხადებისას შესაბამისი კანონპროექტი მიღებულად ჩაითვლება.

7. ამ მუხლით გათვალისწინებული პროცედურების მიმდინარეობისას დაუშვებელია საქართველოს პრეზიდენტის იმპიჩმენტის წესით თანამდებობიდან გადაყენების საკითხის აღძვრა. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 81¹

1. პარლამენტის მიერ მთავრობისა და მისი სამთავრობო პროგრამისათვის ნდობის გამოცხადების შემდეგ მთავრობის თავდაპირველი შემადგენლობის ერთი მესამედით, მაგრამ არანაკლებ მთავრობის 5 წევრით განახლების შემთხვევაში, საქართველოს პრეზიდენტი ერთი კვირის ვადაში წარუდგენს პარლამენტს ნდობის მისაღებად მთავრობის შემადგენლობას.

2. პარლამენტის მიერ მთავრობის შემადგენლობისთვის ნდობის გამოცხადება ხდება კონსტიტუციის მე-80 მუხლით დადგენილი წესით.

მუხლი 81²

1. სამინისტროები იქმნება სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების განსაზღვრულ სფეროში სახელმწიფო მმართველობის და სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელების უზრუნველსაყოფად.

2. სამინისტროს ხელმძღვანელობს მინისტრი, რომელიც დამოუკიდებლად იღებს გადაწყვეტილებას მის კომპეტენციას მიკუთვნებულ საკითხებზე. მინისტრი კანონის, პრეზიდენტის ნორმატიული აქტის ან მთავრობის დადგენილების საფუძველზე და მათ შესასრულებლად გამოსცემს ბრძანებას.

3. სახელმწიფო მინისტრი ინიშნება კონსტიტუციით დადგენილი წესით განსაკუთრებული მნიშვნელობის სახელმწიფოებრივი ამოცანების შესასრულებლად.

4. მთავრობის წევრს უფლება არ აქვს ეკავოს სხვა თანამდებობა, გარდა პარტიულისა, დააფუძნოს საწარმო, ეწეოდეს სამეწარმეო საქმიანობას, იღებდეს ხელფასს რაიმე სხვა საქმიანობიდან, გარდა სამეცნიერო, პედაგოგიური შემოქმედებითი საქმიანობისა.

5. მთავრობის წევრი უფლებამოსილია გადადგეს თანამდებობიდან. (6.02.2004. №3272)

თავი მესამე

სასამართლო ხელისუფლება

მუხლი 82

1. სასამართლო ხელისუფლება ხორციელდება საკონსტიტუციო კონტროლის, მართლმსაჯულების და კანონით დადგენილი სხვა ფორმების მეშვეობით.

2. სასამართლოს აქტები სავალდებულოა ყველა სახელმწიფო ორგანოსა და

პირისათვის ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე.

3. სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია და მას ახორციელებენ მხოლოდ სასამართლოები.

4. სასამართლოს გადაწყვეტილება გამოაქვს საქართველოს სახელით.

5. საერთო სასამართლოებში საქმეები ნაფიცო მსაჯულების მიერ განიხილება კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში და წესით. (6.02.2004.№3272)

მუხლი 83

1. საკონსტიტუციო კონტროლის სასამართლო ორგანოა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. მისი უფლებამოსილება, შექმნისა და საქმიანობის წესი განისაზღვრება კონსტიტუციით და ორგანული კანონით.

2. მართლმსაჯულებას ახორციელებენ საერთო სასამართლოები. მათი სისტემა დადგენილია ორგანული კანონით. (27.12.2006.№4133)

3. სამხედრო სასამართლოს შემოღება შეიძლება საომარ პირობებში და მხოლოდ საერთო სასამართლოს სისტემაში.

4. საგანგებო ან სპეციალური სასამართლოების შექმნა დაუშვებელია.

მუხლი 84

1. მოსამართლე თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია და ემორჩილება მხოლოდ კონსტიტუციასა და კანონს. რაიმე ზემოქმედება მოსამართლეზე, ან ჩარევა მის საქმიანობაში გადაწყვეტილების მიღებაზე ზეგავლენის მიზნით, აკრძალულია და ისჯება კანონით.

2. მოსამართლის ჩამოცილება საქმის განხილვისაგან, თანამდებობიდან მისი ვადამდე განთავისუფლება ან სხვა თანამდებობაზე გადაყვანა დაიშვება მხოლოდ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში.

3. არავის არა აქვს უფლება მოსახოვოს მოსამართლეს ანგარიში კონკრეტულ საქმეზე.

4. ბათილია ყველა აქტი, რომელიც ზღუდავს მოსამართლის დამოუკიდებლობას.

5. სასამართლოს გადაწყვეტილების გაუქმება, შეცვლა ან შეჩერება შეუძლია მხოლოდ სასამართლოს კანონით განსაზღვრული წესით.

მუხლი 85

1. სასამართლოში საქმე განიხილება ღია სხდომაზე. დახურულ სხდომაზე საქმის განხილვა დასაშვებია მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში. სასამართლოს გადაწყვეტილება ცხადდება საქვეყნოდ.

2. სამართალწარმოება ხორციელდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, მიეჩინება თარჯიმანი. იმ რაიონებში, სადაც მოსახლეობა არ ფლობს სახელმწიფო ენას, უზრუნველყოფილია სახელმწიფო ენის შესწავლისა და სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტა.

3. სამართალწარმოება ხორციელდება მხარეთა თანასწორობისა და შევიდრე-

ბითობის საფუძველზე.

მუხლი 86

1. მოსამართლე შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე 28 წლის ასაკიდან თუ მას აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება და სპეციალობით მუშაობის სულ ცოტა 5 წლის გამოცდილება. (27.12.2005. №2496)
2. მოსამართლის თანამდებობაზე გამწესება ხდება არანაკლებ 10 წლის ვადით. მოსამართლეთა შერჩევის, დანიშვნის, თანამდებობიდან გათავისუფლების წესი განისაზღვრება კანონით.
3. მოსამართლის თანამდებობა შეუთავსებელია ნებისმიერ სხვა თანამდებობასთან და ანაზღაურებად საქმიანობასთან, გარდა პედაგოგიური და სამეცნიერო მოღვაწეობისა. მოსამართლე არ შეიძლება იყოს პოლიტიკური პარტიის წევრი, მონაწილეობდეს პოლიტიკურ საქმიანობაში. (27.12.2005. №2496)

მუხლი 86'

(27.12.2006. №4133 ამოქმედდეს ორგანული კანონით შესაბამისი საკითხების მოწესრიგების შემდეგ)

1. მოსამართლეთა თანამდებობაზე დანიშვნის, მოსამართლეთა თანამდებობიდან გათავისუფლების და სხვა ამოცანების შესრულების მიზნით იქმნება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.
2. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს შემადგენლობის ნახევარზე მეტს შეადგენენ საქართველოს საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანოს მიერ არჩეული წევრები. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარეობს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე.
3. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს უფლებამოსილება და შექმნის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.

მუხლი 87

1. მოსამართლე ხელშეუხებელია. დაუშვებელია მისი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება, მისი ბინის, მანქანის სამუშაო ადგილის ან პირადი გაჩხრეკა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის თანხმობის გარეშე. გამონაკლისია დანაშაულზე წასწრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს საქართველოს უზენაეს სასამართლოს თავმჯდომარეს. თუ იგი არ მისცემს თანხმობას, დაკავებული ან დაპატიმრებული მოსამართლე დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს.
2. სახელმწიფო უზრუნველყოფს მოსამართლის და მისი ოჯახის უსაფრთხოებას.

მუნლი 88

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო სასამართლო ხელისუფლებას ახორციელებს საკონსტიტუციო სამართალწარმოების წესით.

2. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო შედგება 9 მოსამართლი-საგან - საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებისაგან. სასამართლოს სამ წევრს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი, სამ წევრს ირჩევს პარლამენტი სიითი შემადგენლობის არანაკლებ სამი მეხუთედით, სამ წევრს ნიშნავს უზენაესი სასამართლო. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრთა უფლებამოსილების ვადაა 10 წელი. საკონსტიტუციო სასამართლო თავისი შემადგენლობიდან 5 წლის ვადით ირჩევს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარეს. თავმჯდომარედ ერთი და იმავე პირის ხელმეორედ არჩევა დაუშვებელია.

3. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრი არ შეიძლება იყოს პირი, რომელსაც ადრე ეკავა ეს თანამდებობა.

4. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრი შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე 30 წლის ასაკიდან, თუ მას აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების შერჩევის, დანიშვნისა და არჩევის, მათი უფლებამოსილების შეწყვეტის, აგრეთვე საკონსტიტუციო სამართალწარმოების და სასამართლო საქმიანობის სხვა საკითხები განისაზღვრება კანონით. (27.12.2005. №2496)

5. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრი ხელშეუხებელია. დაუშვებელია მისი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება, მისი ბინის მანქანის, სამუშაო ადგილის ან პირადი გაჩხრეკა საკონსტიტუციო სასამართლოს თანხმობის გარეშე. გამოწვევისა და დაპატიმრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს საკონსტიტუციო სასამართლოს. თუ იგი არ მისცემს თანხმობას, საკონსტიტუციო სასამართლოს დაკავებული ან დაპატიმრებული წევრი დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს.

მუნლი 89

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო საქართველოს პრეზიდენტის, მთავრობის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის, სასამართლოს, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოების, სახალხო დამცველის და მოქალაქის სარჩელისა თუ წარდგინების საფუძველზე ორგანული კანონით დადგენილი წესით: (6.02.2004. №3272)

ა) იღებს გადაწყვეტილებებს კონსტიტუციასთან, კონსტიტუციური შეთანხმების, კანონის, პრეზიდენტის, მთავრობის, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოთა ნორმატიული აქტების შესაბამისობის საკითხებზე; (6.02.2004. №3272)

ბ) იხილავს დავას სახელმწიფო ორგანოებს შორის კომპეტენციის შესახებ;

გ) იხილავს მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებათა შექმნისა და საქმიანობის კონსტიტუციურობის საკითხებს;

დ) იხილავს რეფერენდუმისა და არჩევნების მომწესრიგებელი ნორმების და

ამ ნორმების საფუძველზე ჩატარებული ან ჩასატარებელი არჩევნების (რეფერენდუმის) კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებულ დავას; (27.12.2005 №2496)

ე) იხილავს საერთაშორისო ხელშეკრულებების და შეთანხმებების კონსტიტუციურობის საკითხს;

ვ) პირის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით. (27.12.2005 №2496).

ვ¹) იხილავს დავას „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შესახებ“ საქართველოს კონსტიტუციური კანონის დარღვევის თაობაზე; (01.07.2004 №306)

ზ) ახორციელებს საქართველოს კონსტიტუციით და ორგანული კანონით განსაზღვრულ სხვა უფლებამოსილებებს.

2. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საბოლოოა. არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმატიული აქტი ან მისი ნაწილი კარგავს იურიდიულ ძალას საკონსტიტუციო სასამართლოს შესაბამისი გადაწყვეტილების გამოქვეყნების მომენტიდან.

მუხლი 90

1. საქართველოს უზენაესი სასამართლო არის უმაღლესი საკასაციო სასამართლო. (27.12.2005 №2496)

2. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს და უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინებით სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს პარლამენტი არანაკლებ 10 წლის ვადით.

3. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს უფლებამოსილება, ორგანიზაცია, საქმიანობისა და უზენაესი სასამართლოს წევრთა უფლებამოსილების ვადადმე შეწყვეტის წესი განისაზღვრება კანონით.

4. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე და წევრები ხელშეუხებელი არიან. უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის და წევრების სისხლის სამართლის პასუხისმგებში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება, მათი ბინის, მანქანის, სამუშაო ადგილის ან პირადი გაჩხრეკა შეიძლება მხოლოდ პარლამენტის თანხმობით. გამონაკლისია დანაშაულზე წასწრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს პარლამენტს. თუ პარლამენტი არ მისცემს თანხმობას, დაკავებული ან დაპატიმრებული პირი დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს.

მუხლი 91

ამოღებულია (6.02.2004. №3272)

თაპი მუქჰსა

სახელმწიფო ფინანსები და კონტროლი

მუხლი 92

1. საქართველოს პარლამენტი სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით ყოველწლიურად იღებს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონს, რომელსაც ხელს აწერს საქართველოს პრეზიდენტი.
2. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შედგენისა და მიღების წესი განისაზღვრება კანონით.

მუხლი 93

1. მხოლოდ საქართველოს მთავრობაა უფლებამოსილი პარლამენტის კომიტეტებთან ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების შეთანხმების შემდეგ საქართველოს პრეზიდენტის თანხმობით პარლამენტს წარუდგინოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი.
2. მთავრობა მომავალი წლის ბიუჯეტის პროექტს პარლამენტს წარუდგენს არა უგვიანეს სამი თვისა საბიუჯეტო წლის დამთავრებამდე. ბიუჯეტის პროექტთან ერთად მთავრობა წარადგენს მოხსენებას მიმდინარე წლის ბიუჯეტის შესრულების მიმდინარეობის შესახებ. სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშს მთავრობა პარლამენტს დასამტკიცებლად წარუდგენს საბიუჯეტო წლის დასრულებიდან არა უგვიანეს 3 თვისა. თუ პარლამენტი სახელმწიფო ბიუჯეტის შეუსრულებლობის შემთხვევაში არ დამტკიცებს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშს, საქართველოს პრეზიდენტი განიხილავს მთავრობის პასუხისმგებლობის საკითხს და პარლამენტს ერთი თვის განმავლობაში აცნობებს თავისი დასაბუთებული გადაწყვეტილების თაობაზე.
3. კონსტიტუციის 51¹ მუხლის „ა“-„დ“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში პარლამენტის მიერ კონსტიტუციით დადგენილ ვადაში სახელმწიფო ბიუჯეტის დაუმტკიცებლობისას სახელმწიფო ბიუჯეტს დეკრეტით ამტკიცებს პრეზიდენტი.
4. მთავრობის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია ბიუჯეტის პროექტში ცვლილების შეტანა. მთავრობას მხოლოდ იმ პირობით შეუძლია მოსთხოვოს პარლამენტს დამატებითი სახელმწიფო ხარჯის გაღება, თუ მიუთითებს მისი დაფარვის წყაროს.
5. პარლამენტი უფლებამოსილია გააკონტროლოს მთავრობის მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტის სახსრების ხარჯვის კანონიერება და დარღვევების აღმოჩენის შემთხვევაში მიმართოს საქართველოს პრეზიდენტს საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვის შეჩერების მოთხოვნით. საბიუჯეტო სახსრების არაკანონიერი ხარჯვის დადასტურების შემთხვევაში პრეზიდენტი იღებს შესაბამის გადაწყვეტილებას.
6. თუ პარლამენტმა ვერ მოახერხა ამ მუხლის მე-2 პუნქტით დადგენილი წესის დაცვით წარდგენილი ბიუჯეტის მიღება სამი თვის განმავლობაში, საქართველოს პრეზიდენტი უფლებამოსილია გადააყენოს მთავრობა ან დაითხოვოს

პარლამენტი და დანიშნოს რიგგარეშე არჩევნები.

7. სახელმწიფო ბიუჯეტის დაუმტკიცებლობის შემთხვევაში პარლამენტის დათხოვნისას პრეზიდენტი დეკრეტით დაამტკიცებს სახელმწიფო ბიუჯეტს და ახლადარჩეული პარლამენტის უფლებამოსილების ცნობიდან ერთ თვეში წარუდგენს მას დასამტკიცებლად.

8. კანონპროექტი, რომელიც იწვევს მიმდინარე წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ზრდას, შემოსავლების შემცირებას ან სახელმწიფოს მიერ ახალი ფინანსური ვალდებულებების აღებას, პარლამენტმა შეიძლება მიიღოს მხოლოდ მთავრობის თანხმობის შემდეგ, ხოლო მომავალ საფინანსო წელთან დაკავშირებული ზემოაღნიშნული კანონპროექტები - მთავრობის მიერ პარლამენტთან შეთანხმებული სახელმწიფო ბიუჯეტის ძირითადი პარამეტრების ფარგლებში. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 94

1. სავალდებულო გადასახადებისა და მოსაკრებლების გადახდა კანონით დადგენილი ოდენობითა და წესით.

2. გადასახადებისა და მოსაკრებლების სტრუქტურას, შემოდების წესს ადგენს მხოლოდ კანონი.

3. გადასახადებისაგან გათავისუფლება, აგრეთვე სახელმწიფო ხაზინიდან ხარჯის გაღება დასაშვებია მხოლოდ კანონით.

მუხლი 95

1. საქართველოს ფულად-საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირებას უზრუნველყოფს საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2. საქართველოს ეროვნული ბანკი შეიმუშავებს და ახორციელებს ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკას პარლამენტის მიერ განსაზღვრული ძირითადი მიმართულებების შესაბამისად.

3. ეროვნული ბანკი არის ბანკთა ბანკი, საქართველოს მთავრობის ბანკირი და ფისკალური აგენტი.

4. ეროვნული ბანკი დამოუკიდებელია თავის საქმიანობაში. ეროვნული ბანკის უფლება-მოვალეობა, საქმიანობის წესი და დამოუკიდებლობის გარანტია განისაზღვრება ორგანული კანონით.

5. ფულის სახელწოდება და ერთეული განისაზღვრება კანონით. ფულის ემისიის უფლება აქვს მხოლოდ ეროვნულ ბანკს.

მუხლი 96

1. საქართველოს ეროვნული ბანკის უმაღლესი ორგანოა ეროვნული ბანკის საბჭო, რომლის წევრებს საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინებით 7 წლის ვადით სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს პარლამენტი. ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრების გადაყენება შეიძლება მხოლოდ პარლამენტის გადაწყვეტილებით 64-ე მუხლის შესაბამისად.

2. ეროვნული ბანკის პრეზიდენტს ეროვნული ბანკის საბჭოს წარდგინებით

ბანკის საბჭოს წევრთაგან ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს საქართველოს პრეზიდენტი.

3. ეროვნული ბანკი პასუხისმგებელია პარლამენტის წინაშე და ყოველწლიურად წარუდგენს მას თავისი საქმიანობის ანგარიშს.

მუხლი 97

1. სახელმწიფო სახსრებისა და სახელმწიფოს სხვა მატერიალურ ფასეულობათა გამოყენებასა და ხარჯვას ზედამხედველობს საქართველოს კონტროლის პალატა. იგი უფლებამოსილია აგრეთვე შეამოწმოს საფინანსო-სამეურნეო კონტროლის სხვა სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობა, წარუდგინოს პარლამენტს საგადასახადო კანონმდებლობის სრულყოფის წინადადებები.

2. კონტროლის პალატა დამოუკიდებელია თავის საქმიანობაში. იგი ანგარიშვალდებულია პარლამენტის წინაშე. კონტროლის პალატის თავმჯდომარეს 5 წლის ვადით სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით პარლამენტის თავმჯდომარის წარდგინებით ირჩევს საქართველოს პარლამენტი. მისი თანამდებობიდან გათავისუფლების საფუძველები და წესი განისაზღვრება კონსტიტუციითა და კანონით. (6.02.2004. №3272)

3. წელიწადში ორჯერ, ბიუჯეტის შესრულების წინასწარი და სრული ანგარიშის წარდგენის დროს, კონტროლის პალატა პარლამენტს წარუდგენს მოხსენებას მთავრობის ანგარიშთან დაკავშირებით, ხოლო წელიწადში ერთხელ – თავისი საქმიანობის ანგარიშს.

4. კონტროლის პალატის უფლებამოსილება, ორგანიზაცია და საქმიანობის წესი, დამოუკიდებლობის გარანტია განისაზღვრება კანონით.

5. სახელმწიფო კონტროლის სხვა ორგანოები იქმნება კანონის შესაბამისად.

თავი მეშვიდე

სახელმწიფოს თავდაცვა

მუხლი 98

1. თავდაცვითი ომი საქართველოს სუვერენული უფლებაა.

2. ქვეყნის დამოუკიდებლობის, სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის დასაცავად, აგრეთვე საერთაშორისო ვალდებულებათა შესასრულებლად საქართველოს ჰყავს სამხედრო ძალები.

3. სამხედრო ძალების სახეობები და შემადგენლობა განისაზღვრება კანონით. სამხედრო ძალების სტრუქტურას ამტკიცებს საქართველოს პრეზიდენტი, რაოდენობას კი ეროვნული უშიშროების საბჭოს წარდგინებით – პარლამენტი სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით.

მუხლი 99

1. სამხედრო აღმშენებლობისა და ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზაციისათვის

იქმნება ეროვნული უშიშროების საბჭო, რომელსაც ხელმძღვანელობს საქართველოს პრეზიდენტი.

2. ეროვნული უშიშროების საბჭოს შემადგენლობა, უფლებამოსილება და საქმიანობის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.

მუხლი 100

1. სამხედრო ძალების გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს პრეზიდენტი და 48 საათის განმავლობაში შეაქვს იგი პარლამენტში დასამტკიცებლად. ამასთან საერთაშორისო ვალდებულებათა შესასრულებლად სამხედრო ძალთა გამოყენება დაუშვებელია საქართველოს პარლამენტის თანხმობის გარეშე.

2. სახელმწიფოს თავდაცვის მიზნით განსაკუთრებულ და კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ქვეყანაში სხვა სახელმწიფოს სამხედრო ძალის შემოყვანის, გამოყენებისა და გადაადგილების გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს პრეზიდენტი. გადაწყვეტილება დაუყოვნებლივ წარედგინება პარლამენტს დასამტკიცებლად და ძალაში შედის პარლამენტის თანხმობის შემდეგ. (6.02.2004. №3272)

მუხლი 101

1. საქართველოს დაცვა საქართველოს ყოველი მოქალაქის მოვალეობაა.
2. ქვეყნის დაცვა და სამხედრო ვალდებულების მოხდა საამისო უნარის მქონე ყველა მოქალაქის ვალია. სამხედრო ვალდებულების მოხდის ფორმას ადგენს კანონი.

თაპი მარკა

კონსტიტუციის გადასინჯვა

მუხლი 102

1. კონსტიტუციის ზოგადი ან ნაწილობრივი გადასინჯვის კანონპროექტის შეტანის უფლება აქვთ:

- ა) პრეზიდენტს;
- ბ) პარლამენტის წევრთა სრული შემადგენლობის ნახევარზე მეტს;
- გ) არანაკლებ 200000 ამომრჩეველს.

2. კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტი წარედგინება საქართველოს პარლამენტს, რომელიც აქვეყნებს მას საყოველთაო-სახალხო განხილვისათვის. პარლამენტში კანონპროექტის განხილვა იწყება მისი გამოქვეყნებიდან 1 თვის შემდეგ.

3. კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტი მიღებულად ჩაითვლება, თუ მას მხარს დაუჭერს საქართველოს პარლამენტის სრული შემადგენლობის სულ ცოტა ორი მესამედი.

4. კონსტიტუციის 68-ე მუხლით გათვალისწინებული წესით კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონს ხელს აწერს და აქვეყნებს საქართველოს პრეზიდენტი.

მუხლი 103

საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის გამოცხადება გამოიწვევს კონსტიტუციის გადასინჯვის შეჩერებას საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის გაუქმებამდე.

თავი მესხრა

გარდამავალი დებულებები

მუხლი 104

1. საქართველოს კონსტიტუცია ძალაში შედის საქართველოს ახლარჩეული პრეზიდენტისა და პარლამენტის უფლებამოსილების ცნობის დღიდან.
2. კონსტიტუციის 49-ე, 50-ე და 70-ე მუხლები ძალაში შედის კონსტიტუციის გამოქვეყნებისთანავე.

მუხლი 104'

(23.02.2005. №1010)

1. კონსტიტუციის 49-ე მუხლის პირველი პუნქტი და 58-ე მუხლის პირველი პუნქტი ამოქმედდეს საქართველოს ორგანულ კანონში „საქართველოს საარჩევნო კოდექსი“ შესაბამისი ცვლილებებისა და დამატებების შეტანისთანავე.
2. 2004 წელს არჩეული საქართველოს პარლამენტის უფლებამოსილების შეწყვეტამდე მისი შემადგენლობა, აგრეთვე ფრაქციის ჩამოყალიბებისათვის აუცილებელი პარლამენტის წევრთა რაოდენობა განისაზღვრება ამ პარლამენტის არჩევნების დროს მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად.
3. 2004 წელს არჩეული საქართველოს პრეზიდენტისა და საქართველოს პარლამენტის მორიგი არჩევნები ჩატარდეს 2008 წლის 1 ოქტომბრიდან 2008 წლის 31 დეკემბრამდე. არჩევნების თარიღს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი. (27.12.2006 №4133)

მუხლი 105

1. 1995 წლის არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვს კანონით დადგენილი წესით რეგისტრირებულ მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებას, რომლის ინიციატივა დადასტურებულია 50000 ხელმოწერით მაინც, ან რომელსაც ჰყავდა წარმომადგენელი პარლამენტში კონსტიტუციის მიღების დღისათვის.
2. პროპორციული სისტემით არჩევნები ტარდება ერთიანი პარტიული სიით.

3. პოლიტიკურ გაერთიანებას, საარჩევნო ბლოკს უფლება აქვს მაჟორიტარულ საარჩევნო ოლქში წარადგინოს დეპუტატობის ის კანდიდატიც, რომელიც იმავდროულად მის პარტიულ სიაშია.

4. მაჟორიტარულ საარჩევნო ოლქში არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც ხმათა მეტ რაოდენობას მიიღებს, მაგრამ კენჭისყრის მონაწილეთა არანაკლებ ერთი მესამედისა.

5. პირველ ტურში თუ ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მიიღო ხმათა საჭირო რაოდენობა, ჩატარდება მეორე ტური, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებს უკეთესი შედეგის მქონე ორი კანდიდატი. არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც ხმათა მეტ რაოდენობას მიიღებს.

6. ეს მუხლი ძალაში შედის კონსტიტუციის გამოქვეყნებისთანავე და მოქმედებს ახალარჩეული პარლამენტის უფლებამოსილების ცნობამდე.

მუხლი 106

1. კონსტიტუციის ძალაში შესვლის შემდეგ მოქმედებს მხოლოდ ის სამართლებრივი აქტი ან აქტის ნაწილი, რომელიც კონსტიტუციას არ ეწინააღმდეგება.

2. კონსტიტუციის ძალაში შესვლიდან ორი წლის განმავლობაში საქართველოს პრეზიდენტი და საქართველოს პარლამენტი უზრუნველყოფენ კონსტიტუციის ძალაში შესვლამდე მიღებული ნორმატიული აქტების სახელმწიფო რეგისტრაციას, კონსტიტუციასთან და კანონებთან მათ შესაბამისობას.

3. კონსტიტუციის ძალაში შესვლიდან ორი წლის განმავლობაში საქართველოს პარლამენტმა უნდა მიიღოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული ორგანული კანონები, ან დაადასტუროს ამ სფეროში არსებული ნორმატიული აქტების მართლზომიერება.

მუხლი 107

1. კონსტიტუციის შესაბამისად სასამართლო წყობილების ორგანული კანონების მიღებამდე ძალაში რჩება სასამართლო წყობილების მოქმედი კანონმდებლობა.

2. კონსტიტუციის მე-18 მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტები ძალაში შევა შესაბამისი სისხლის სამართლის საპროცესო საკანონმდებლო აქტების მიღების შემდეგ.

3. საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ ორგანული კანონი მიღებული უნდა იქნეს 1996 წლის 1 თებერვლამდე.

მუხლი 108

1. საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე იურისდიქციის სრულ აღდგენასთან დაკავშირებით კონსტიტუციის 102-ე მუხლის მე-2 პუნქტში სათანადო ცვლილებებისა თუ დამატებების შეტანა გამონაკლისის წესით დასაშვებია კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტის საყოველთაო - სახალხო განხილვისათვის გამოქვეყნების გარეშე.

მუხლი 109

1. შესაბამისი წესით მიღებულ კონსტიტუციას ხელს აწერს საქართველოს სახელმწიფოს მეთაური.
2. საქართველოს პარლამენტისა და საკონსტიტუციო კომისიის წევრები ხელს აწერენ კონსტიტუციის ტექსტს. კონსტიტუციის ძალაში შესვლიდან სულ ცოტა 1 წლის განმავლობაში ტექსტი ღიად უნდა ინახებოდეს საქართველოს ყველა ადგილობრივი ორგანოს შენობაში, რათა მოსახლეობა გაეცნოს მის შინაარსს.

- г) Аибашьреи атынчреи рызцаарақәа, чыдалатәи, аибашьратәи атагылазаашьақәа рзинтә режим ашьақәргылареи уи алагалареи;
 - д) Адәныкатәи аполитикеи жәларбжьаратәи аизыҕазаашьақәеи;
 - е) Адәныкатәи ахәхәтәра, ахазалхыртатәи ахәҕсатәи арежимқәа.
 - ж) Ахәынтқарратә финанскәеи ахәынтқарратә ҕсахтәкәеи, аҕара ҕҕара, абанктәи, акредиттәи, ашәахтәи азақәанҕқара;
 - з) Астандартқәеи аеталонқәеи; агеодезиеси ахсаалаграфиеи, аамта иаша ашьақәргылареи, ахәынтқарратә статистикеи;
 - и) Иакыу афымцатә системей уи арежими; аимадара; ахәаахәтратә флот; аҕбақәа рбираққәа; азеиҕшхәынқарратә цакы змоу абаҕәазақәа; ахаиртә баҕәзеи аеродроми; ахаиртә қыпшылареи, атранзити, ахаиртә транспорти рхылаҕшра; ахаиртә транспорт атабра; аметеотцааратә матцзура, атагылазаашьа ацклаҕшратә система;
 - к) Азеиҕшхәынтқарратә цакы змоу аихамҕеи амашьынамҕеи;
 - л) Аокеани иаарту амшыни рҕеи аҕсызкра;
 - м) Ахәаатә-санитартә кордон;
 - н) Афармацевттә матәарқәа ирызкыу азақәанаҕқара;
 - о) „Ацаратә усхәартақәа ракредитациеи академтә аҕазареи ирызкыу“ азақәанҕцара; (27.12.2006. № 4135).
 - п) Аинтеллектуалтә хатәмазара иазкыу азақәанҕқара;
 - р) Ахәаахәтреи, ашьауси, атәылареи, административтә ацятәи рзинәка ирызкыу азақәанҕқара, ақәнага ақәыршәареи, апроцессуалтәи закәанҕқарақәа рынагзареи;
 - с) Акриминалтә полициеи аус аилыргареи;
 - т) Адгылы, уи иацоу амазареи, аҕсабаратә ресурсқәеи ирызкыу азақәанҕқара.
2. Еиыызбатәу анапынтәқәа рызцаарақәа чыдала ихәаакәцоуп.
 3. Ацаратәи Автономтә Республика астатус ихәаакәцахоит „Ацаратәи Автономтә Республика астатус иазку“ Қырттәыла аконституциатә закәанла. (20. 04. 2000 № 260).
 4. Аҕсны Автономтә Республика астатус ихәаакәцахоит „Аҕсны Автономтә Республика астатус иазку“ Қырттәыла аконституциатә закәанла. (10. 10. 2002 № 1 689).

Ахәтац 4

1. Қырттәыла атерритория зегы аҕеи инаҕцахалакь иахәтоу атаг-ылазаашьа, ианышьақәргылахлакь атыҕантәи ахаланапхгара аорганқәа, Қырттәыла Апарламент ҕ-палатак рыла ишьақәргылахоит - Ареспублика Ахеилаки, Асенати.
2. Ареспублика Ахеилак шьақәгылоуп еизышәоу асистемала иалхыу ауаа рыла.
3. Асенат шьақәгылоуп Аҕсны Автономтә Республика акны (10. 10. 2002, № 1689), Ацаратәи Автономтә Республика акны (20. 04. 2000, № 260), насгы Қырттәыла егырт атерриториатә хкқәеи рҕеи иалхыу ауаа рыла, иара убас Қырттәыла Апрезидент издицаз хә-ҕык асенаторцәа рыла.
4. Апалатақәа реилазаареи, рыҕхықәреи, ралхра атаскәеи хәаакәцахоит аоргантә закәанла.

Ахәтач 5

1. Қырттәыла Ахәынтқарратә Мчра хытхыртас иамоу ажәлар роуп. Ахәынтқарратә Мчра инагзахоит Қырттәыла Аконституция ишьақәнар-гылаз ахәақәа иртагзаны.

2. Ажәлар рымчра ағстазаара иаладыртәоит ареферендуми, егырт хытқаалатә адемократиатә формақәеи рыла, дара рхатарнақтәа рыла.

3. Дарбанзаалак азәгы азин имам мчыла, мамзаргыы закәандарала Ахәынтқарратә Мчра ампытачалара.

4. Ахәынтқарратә Мчра инагзахоит амчра аихшара а принцип шыатас иаманы.

Ахәтач 6

1. Қырттәыла Аконституция - ахәынтқарра азакәан хадоуп. Иарбанзаалак егырт азинтә актқәа Аконституция иашьашәалазароуп.

2. Қырттәыла азакәанпқара адунеижәларбжыаратә зинқәа еицырзеиышны иазхачоу а принципқәеи а нормақәеи ирышьашәалоуп, Қырттәыла адунеижәларбжыаратә еиқәшахатрақәа, урт Қырттәыла Аконституциеи, аконституциатә еиқәшахатрақәеи (30.03.2001, № 826) иашьашәалозар, ихадароу аиуристратә мчы рымоуп ахәынтқарра афнуцқатәи а нормативтә актқәа рғапхьа.

Ахәтач 7

Қырттәыла иазханатойт, иагықәнықәоит зегьеицырзеиышны иазхачоу ауасы изинқәеи ихақәитрақәеи - инаунагзоу, иреихазоу ауафытәысатә мазарақәа ракуны. Амчра ағстазаара алартәарафы ажәлари, ахәынтқаррей урт рзинқәеи ахақәитрақәеи еиыымкрада аус зуа зинк ахасабала ихәақәртоит.

Ахәтач 8

Қырттәыла ахәынтқарратә бызшәас икоуп - акыртуа бызшәа, Ағсны Автономтә Республика акны (10.10. 2002, № 689) - иара убас ағсуа бызшәа.

Ахәтач 9

1. Ахәынтқарра иаанацхауеит адини адинхатареи иназоу рхыпшымыра, аамтакала, Қырттәыла атоурых акны Қырттәыла ацхаражәаратә автокефалтә ақырсиантә ауахәама чыдалатәи ароли ахәынтқаррақынтә уи ахыпшымрей иазханатойт.

2. Қырттәыла ахәынтқаррей Қырттәыла ацхаражәаратә автокефалтә ақырсиантә ауахәамай реизыказаашьақәа хәаақәтхоит аконституциатә аиқәшахатрала. Аконституциатә аиқәшахатра, жәларбжыаратәи азин азеиыш азхачара змоу а принципқәеи а нормақәеи, лымкаала, ауафытәысә изинқәеи, ихадоу ахақәитратә асферақәеи ирықәнагазароуп.(30. 03. 2001. № 826)

Ахәтач 10

Қырттәыла ахтнықалақь - Қарт ауп.

Ахәтач 11

Қырттәыла ахәынтқарратә символқәа шыақәыргылахоит аоргантә закәанқәа рыла.

Аәбатәи ахы

Қырттәыла атәылауаәра.

Ауафы ихадоу изинқәеи ихақәитрақәеи.

Ахәтач 12

1. Қырттәыла атәылауаәра ауафы итоуп ииралеи ңсабаратә мәалеи.
2. Қырттәыла атәылауаә аамтакала даеа хәынтқаррак датәылауаәны дзықалазом, ари аpunkt ала ишыақәырбәбәоу ачыдарақәа рыда. Қырттәыла Апрезидент илшоит, даеа тәылак атәылауаә Қырттәыла атәылауаәра итарц, уи Қырттәыла аәаңхьа чыдалатәи аңьшьа имазар, ма Қырттәыла атәылауаәра итара ахәынтқарратә интересқәа ирхылтцазар. (6.02.2004. № 3272).
3. Қырттәыла атәылауаәра аиуреи аңәызреи рцасқәа хәаакәтцоуп аоргантә закәанқәа рыла.

Ахәтач 13

1. Қырттәыла иара иатәылауаәу уи дахьықзаалакғы дахьчоит, ихылаңшуеит.
2. Атәылауаәра амхра зықалом.
3. Қырттәыла атәылауаә Қырттәыла иалцара зықалом.
4. Қырттәыла атәылауаә даеа хәынтқаррак иатара зықалом, адунеи-жәларбжаратәи аиқәшахатрақәа рыла иазңхьагәатоу ахтысқәа раамчыдрахаз. Атәылауаә даеа хәынтқаррак иатараз ақәтара ахашшаара алшоит азбартафы.

Ахәтач 14

Дарбанзаалак ауафы дшоуп ихы дақәитны, зегьы еикароуп азақәан аәаңхьа, расалеи, цәа-ңшшәылеи, бызшәалеи, ахатара-ңхьәысралеи, динлеи, аполитикатәи, ма даеа дунеихәаңшышьәалеи, амилатәи, етникатәи, асоциалтәи атәреи, хылтшытралеи, мазаралеи, абиңаратә тагылазаашьәалеи, нхарта тыңлеи хәа еилых қамтқаәа.

Ахәтач 15

1. Аңстазаара қысра зқәым ауафы изин ауп, уи закәанла ихьчоуп.

2. Ашьрала ахьхэра икхэмтымтэуп. (27. 12. 2006. № 4136).

Ахэтач 16

Дарбанзаалак азин имоуп ихы дакэитны ихатара аизырхара.

Ахэтач 17

1. Дарбанзаалак ауафы ихьз-игъшеи иахатыри алакьысра зыкалом.
2. Дарбанзаалак ауафы ирхэацэара, агэшъатарада изныкэара, иргэакра, иахатыр аларкэра, иакэм иакэыршэара зыкалом.
3. Иаанкылоу, ма зхакэитра ахэаакэа ркьяеу ахафы мчыла ак иркатара изыкалом. (27. 12. 2006. № 4136).

Ахэтач 18

1. Ауафы ихақэитра лакьысра ақэм.
2. Аусзбара ишыакэнаргылаанза азин ыкам ауафы ихақэитра ицэы-рзра, мамзаргы ихатэ хақэитра ахэаакэа рыркафэра.
3. Азакэан ала иазпъхьагэатоу атагылазашьақэа рыла икалоит ауафы иаанкылары, чыдала уи азин зыто ауаа рнапала. Иаанкыло, ма даеакала зхакэитра ахэаакэа ркьяеу ауафы, ихарадцарала азбартафэы дцэыргазароуп 48 саат ирхымгакэа. Убри 24 саат рыснутка азбартафэы ирыдкыламхар ирбаандафэразы, ма даеакала ихақэитра ахэаакэа рыркафэразы ақэпара, уи ауафы пымкрада ахақэитра итатэуп.
4. Иалхуп (27. 12. 2006 № 4136).
5. Иаанкылоу, ма ирбаандафэу ауафы иаразнак иеилдыркаауеит уи изинкэеи ихақэитра ахэаакэа рыркафэреи шыатас иамоу. Дарбанзаалак ауафы данааныркыла, ма дантарк инаркны, азин имоуп адукат ицхыраара дахэар, уи ихэарагы хымпада инагзатэуп.
6. Ацэгъаура казцаз хэа гөварас икоу ауафы иаанкылары афхэара 72 саат иреихамзароуп, ахара зду заанаттэи ибаандафэра - 9 мзы иреихамзароуп.
7. Ари ахэтач адцара аилагара закэанла иахьырхэоит. Закэандарала иаанкылаз, ма ирбаандафэыз ауафы азин имоуп акомпенсация аиура-зы.

Ахэтач 19

1. Дарбанзаалак ауафы азин имоуп иажэеи, игэаанагарақэеи, иламыси, идинхатареи, игэрагареи рхақэитра.
2. Азин ыкам ауафы ишыташэарыцара, уи иажэеи, игэаанагарақэеи, иламыси, идинхатареи, игэрагареи рхақэитра ихы иахьаирхэаз дахыркъаны, иара убас ауафы абарт ахақэитрақэа рзы игэаанагара мчыла ирхэара.
3. Азин ыкам абри ахэтач афэы еикэыпъхьазоу ахақэитрақэа рхэаакэа рыркафэра, урт рцэыргара даеа цьоукы рзинкэеи рхақэитрақэеи ирпырхагамзар.

Ахәтач 20

1. Лакьысра рымам дарбанзаалак ауафы ихатәы җстазаара, уи иусуратә тыҗ, ихатәы нҗамҗакәа, ишәкәыбжәзаара, телла, ма егырт атехникатә хархәагакәа рыҗхыраарала иҗәажәаракәа, иара убас атехникатә хархәагакәа рыҗхыраарала иоуз адырратаракәа. Иарбоу азинкәа рхәакәа рыркәаҗара алшоит аусзбарала, ма уи адагы закәанла ишьакәа ргылоу җымкрада еилкаатәу атагылазаашы анҗәыртцау.

2. Азәгы азин имам, изтәу дазыразымкуа, ионы, ма итәу анхартә аналара, аусзбарта иазбаанза, мамзаргы закәанла иазгәатәу җымкрада еилкаатәу атагылазаашы ыкамкәа инхартә аимадара .

Ахәтач 21

1. Иазхатоуп, агәраргагагы амоуп ахатә мали атынхаратә мазареи. Азин ыкам ахатә мал аиуреи, амхреи, тынхарала атареи ирызку азеиҗш зинкәа ракәыхра.

2. Зда хәарта ыкам ауаажәларратә тахракәа рзы икалоит 1-тәи апункт аҗы иарбоу азинкәа рхәакәа рыркәаҗара, уи закәанла ихәакәатәу атагылазаашыкәа рҗы ишьакәрҗәҗәу еиҗкаарала.

3. Зда хәарта ыкам ауаажәларртә таххаракәа рзы ахатәмазара амхра ауеит хыткаала азакан аҗы иазгәатәу аниаракәа раан, аусзбарала, мамзаргы аоргантә закәанкәа рыла ишьакәргылоу, җымкрада избатәу атагылазаашы анҗәыртцау аамҗаз, уи хымпада иакәнаго ааҗсарахәшәарала.

Ахәтач 22

1. Дарбанзаалак Қырттәылакны закәанла икоу ауафы азин имоуп атерритория зегь аҗы дакәитны анеиаaira, насгы хақәитрала инхартә тыҗ алхара.

2. Дарбанзаалак Қырттәылакны закәанла икоу ауафы илшоит ихы дакәитны Қырттәыла алҗара. Қырттәыла атәылауаф азин имоуп ихы дакәитны Қырттәыла аара.

3. Апункткәа 1-ии 2-ии рҗы иарбо азинкәа рхәакәа рыркәаҗара калоит азакәан акәныкәаны маҗара, адемократиатә уаажәларра аказаразы хымҗада иатахы ахәынтқарратәи ауаажәларратәи ашәартадареи, агәабзиара ахьчареи, ацәгыраурақәеи разҗхәаҗыхреи, мамзаргы аиашзаба амәаҗгареи ралыршара хыкәкыс икатаны.

Ахәтач 23

1. Ауафы иинтеллектуалтә рҗиара ахақәитра агарантиа амоуп. Лакьысра амам ауафы иинтеллектуалтә хатәмазара азин.

2. Иалыршахом арҗиаратә процесс аеалагалара, иара убас арҗиаратә усзура асфераҗы ацензура аҗаҗара.

3. Иалыршахом арҗиаратә усзумтакәа рылартәара акәитымтәра, арбаандафара, урт ралартәара егырт ауаа рзакәантә зинкәа ирҗырхагамзар.

Ахэтач 24

1. Дарбанзаалак ауабы азин имоуп ихы дакэитны адыррақәа аиуреи, алартдэареи, игэаанагарақәа ҫырхэалеи, ыралейи, ма даеа формалейи рхэареи ралартдэареи.

2. Амассатэ информатиатэ хархэагақәа рхы иакэитуп. Ацензура азин ыкам.

3. Ахэынтқарра, мамзаргы хазла ауаа азин рымам амассатэ адыррақәа, ма адыррақәа алартдэаратэ хархэагақәа амонополизация рзура.

4. Ари ахэтач 1-тэи 2-тэи апунктқәа рғы еикэыпҫхызоу азинқәа рылартдэара, ахэаақәа рырқыаҫара алшоит закэанла, адемократиатэ уаажэлларатэи ашэартадара алыршаразы, аттериториатэ акзааразы, аконҫаура азпҫхыаҫхыразы, егырт ауаа рзинқеи рахатыри ахычаразы, иконҫаура аинформаци хэа инахатқоу аинформация алартдэара ахырҫаразы, иара убас азбраиаша хыпҫшымырейи дгылара камтқәеи аныкэгаразы.

Ахэтач 25

1. Арратэ мчқәеи, Аонудқатэи аусқәа рминистррейи реилазаара иалоу ахаҫқәа рыда егырт зегы азин рымоуп заанаттэи акэшахатхара ада, абцбар ада аргама еизарц адэахы ма ахыбра аонудқәа. (23. 12. 2005. № 2494).

2. Азакэан ала ишыакэдырбэбэар алшоит амчрақәа рахы заанаттэи ахэара ахымҫадара, уи аизара, ма аманифестация анымсаҫырго ауааи атранспорти ахыкы атыпҫқәа рғы.

3. Амчрақәа аизара, ма аманифестация акэырхыр рылшоит уи азакэанҫаура аҫауа анаанахуо мацара аан.

Ахэтач 26

1. Ауаа зегы азин рымоуп ауаажэлларатэ еиҫаарақәа убарт рхыпҫхызараҫы азанаатейдгылақәа раҫцара, убарт рыонудқәа аеидкылара.

2. Қырттэыла атэылауаа, аоргантэ закэанқәа инрышыашэаланы азин рымоуп аполитикатэ партиакэеи, егырт аполитикатэ хейдкылақәеи раҫцарейи урт русураҫы ахалархэрейи.

3. Иалыршахом Қырттэыла аконституциатэ шыакэгылара аххэарейи, ма мчыла аҫсахрейи хыкэкыс икэзыргыло, атэыла ахыпҫшымыра алакысырейи, уи атерриториатэ акзаара аҫсахрейи, мамзаргы аибашырейи амчымхарейи апропаганда рзызуа, амилаттэи, атыпҫантэи, адинхатаратэи, ма асоциалтэи еиҫыхаракэа апропаганда рзызуа аполитикатэи ауаажэлларатэи хейдкыларакэа раҫцарейи русзурейи.

4. Ауаажэлларатэи аполитикатэи хейдкыларакэа акэитым абцбармчратэ еибытарақәа раҫцара.

5. Арратэ мчқәа ма Аонудқатэи аусқәа рминистрра аорганқәа рхатэ аилазаарахы ирыдыркылаз ахаҫы, избаахаз ма ипрокурорхаз, аполитикатэ аидцара лахэылас дзыкалом. (23. 12. 2005. № 2494).

6. Ауаажэлларатэи аполитикатэи хейдкыларакэа русура аанкылара, ма акэыхра алыршахоит аусзбара мацарала, аоргантэ закэан ишыакэнаргыло атагылазаашыакэеи атасқәеи рыла.

Ахәтач 27

Ахәынтқарра азин амоуп атәымтәылауааи атәылауаәра змам ауааи рполитикатә усзура ахәаакәа рышьакәргылары.

Ахәтач 28

1. Дарбанзалак Қырттәыла атәылауаә, 18 шықәса зхытыз, азин имоуп арефереидуми, ахәынтқарратә органкәеи, атыҕантәи ахаланапх-гаратә органкәеи ралхракәа рҕы аеалархәра. Алхыәцәа рхатәгәапхаратә цыргара ахақәитра алыршоуп.

2. Алхракәеи ареферендуми ирылахуым, азбара зхы еикәшәам хәа иазханатаз, мамзаргы азбара акәцарала иахьакәдыршәо атыҕқәа рҕы зығхәара зхызго ауаа.

Ахәтач 29

1. Дарбанзаалак Қырттәыла атәылауаә азин имоуп иарбан хәынт-қарратә матзуразаалак аанкылары, уи азақәанҕқара ишьакәнаргылаз атахракәа дрыкәнагозар.

2. Ахәынтқарратә матзура атагылазаашьакәа закәанла ихәаакәцоуп.

Ахәтач 30

1. Аңа ихақәитуп.

2. Ахәынтқарра иауалуп зых иакәитыу анапакыдыкылареи аконку-ренциеи реизхара ацхыраара атара. Амонополиатә усзура азин ыкам, аз-акәан иарбо тагылазаашьакәак раамчыдарах. Азақәан иахьчоит ахар-хәәәцәа рзинқәа.

3. Аңа аганахьала жәларбжьаратәи аикәшахатрақәа ирыкәршәаны ахәынтқарра иахьчоит ахәаанырцә икоу Қырттәыла атәылауаа рзинқәа.

4. Азақәан ихәаакәнацоит аңбатә зинқәа рыхьчара, ииашаны ахәҕсашәареи, ишәартам, агәабзиара иаҕырхагам аңбатә тагылаза-ашьакәеи, зықәра назами рцбатә тагылазаашьакәеи.

Ахәтач 31

Ахәынтқарра еицахауеит атәыла атерритория зегь аҕы еицеикараны асоциалтә-экономикатә еизхә-зыҕьара акалары. Закәанла ишьакәыр-бәҕәоуп ашьахарантәи арегионқәа рҕы асоциалтә-экономикатә прогресс алзыршаша ацхыраара.

Ахәтач 32

Ахәынтқарра усурада инхаз Қырттәыла атәылауаа аңбаустыҕла реикәршәара иацхрааеит. Ауабы дызлачаша аминимуми усуртада инхаз истатуси закәанла ихәаакәцоуп.

Ахэтач 33

Азабастовка катара азин азхаттоуп. Ари азин алартара атас закэанла ихэаакэттоуп. Иара убас азакэан ишыкэнаргылоит аҕстазааразы акрысцазкуа аматцуракэа русура агарантиа.

Ахэтач 34

1. Ахэынтқарра акультура аизха-зыҕара иатцхрауеит, атэылауаа акультуратэ ҕстазаара хэаа амамкуа ралархэразы атагылазаашыа иаҕнаттоит, урт ркультуратэ хатэчыдаракэа рцэыргареи рырбеиареи рзы, амилаттэи азеиҕшуаоытэыоҕсатэ мазаракэеи разхатаразы, жэлэрбжьаратэи акультуратэ еимадаракэа рырцауларазы.

2. Дарбанзаалак Қырттэыла атэылауаа иуалуп деичахаларц акультуратэ тынха ахьчареи аиқэрхареи. Акультуратэ тынха азакэан иахьчоит.

Ахэтач 35

1. Зегы ирымоуп азин атара-дырра аиуреи уи аформа алхрей.

2. Ахэынтқарра иалнаршоит атэыла атаратэ система агармонизация жэлэрбжьаратэи атаратэ кэыҕшыларахь. (27. 12. 2006 № 4135).

3. Ашколталараанзатэи атара ахэынтқарра иалнаршоит закэанла ишыкэгылоу атасла. Алагамтатэи абазатэи атара ихымҕадатэиуп. Закэанла иазҕхьагэатоу атасла азеиҕш атара ишеибгоу аҕара азалнахуеит ахэынтқарра. Атэылауаа азин рымоуп закэанла ишыкэгылоу атасла, ахэынтқарратэ ҕарала ироурц азанааттэи иреихазоуи атара. (27. 12. 2006. № 4135).

4. Ахэынтқарра азакэан ихэаакэнацо атасла ирыцхрауеит атаралашаратэ усхэартакэа.

Ахэтач 36

1. Аибагара - хатэҕаҕхаратэ еидгыларак ахасабала, шытас иамоуп ахатей аҕхэыси рзинкэа рейкара.

2. Ахэынтқарра атаацэара рбабаатэ-тагылазаашыа иацхрауеит.

3. Анрей ахэыцрей рзинкэа азакэан иахьчоит.

Ахэтач 37

1. Дарбанзаалак азин имоуп игэабзиара аҕгаҕса ахархэара, уи имч зыкэхо медицинатэ цхыраарак ахасабала. Закэанла ишыкэргыло атасла ихэаакэттоу атагылазаашыакэа рҕы иалыршахоит хэда-ҕсада амедицинатэ цхыраара атара.

2. Ахэынтқарра иахылаҕшуеит агэабзиарахьчаратэ еиекааракэа зегы, ахушэтэ хархэагакэа рааглыхрей урт рыла ахэаахэтреи.

3. Зегы ирымоу азин агэабзиаразы ҕырхага злам акэша-мыкэшатэ лагылаҕы анхара, аҕсабаратэи акэльтуратэи лагыла ахархэара. Зегы ируалуп аҕсабаратэи акультуратэи лагыла ахьчара.

4. Ауаоы игэабзиаразы ишэартам алагыла аҕцара хыкэкыс ика-

цаны, ауаажаларра рекологикатэи рекономикатэи зёлымхаракэа инрышьаршэаланы, хаамтазтэи хапъхьакатэи абицъарақэа ринтерескэа ирызхэыцны ахэынтқарра иалнаршоит акэша-мыкэшатэ лагыла ахьчареи рационалла ацсабарархэареи.

5. Ауафы азин имоуп дахьынхо икэша-мыкэшатэ лагылеи, иусуратэ тыц тагылазаашьеи азы инагзоу, иобиективтэу, изаамтанытэу адыррақэа анура.

Ахэтац 38

1. Қырттэыла атэылауаа асоциалтэи, аекономикатэи, акультура-тэи, аполитикатэи цстазаарафы зинла еикароуп, бызшэалеи, мила-тлеи, етникалеи, динхатаралеи рыла еилых камтақэа. Зегьейрызхатцоу априинципкэеи жэларбжыаратэи рнормақэеи инарыкэршэаны урт азин рымоуп хақэитрала, изакэзаалак дискриминациаки фалагалараки рымамкэа акультура аизхара, рхатэи бызшэа рхатэи цстазаарафы ауаа рыгэтаны ахархэара.

2. Зегьейрызхатцоу априинципкэеи жэларбжыаратэи азинкэа рнормақэеи инарыкэршэаны, аитара рзинкэа рылартэара Қырттэыла асуверенитети, ахэынтқарратэ шыакэгылазаашьеи, атерриториатэ акзаареи, аполитикатэ хыцшымреи ирфагыло икамзароуп.

Ахэтац 39

Қырттэыла Аконституция мап ацэнакуам егырт зегьейрызхатцоу, иара акны хыткаала иарбам, аха ари Аконституция априинципкэа ирхы-лэиауаа азинкэа.

Ахэтац 40

1. Ахара здырто хара имам хэа дыцъхьазоуп, ахара шиду еилкааханза, азакэантэ мчы зоухьоу аусзбаратэ лахьытарала ишыакэргылахаанза.

2. Ахара здырто ахара шидым ашыакэырфэбэара иара иуалзам. Ахарадтара ашыакэырфэбэара зуалу ахарадтаф иоуп.

3. Ахара зду иахасабала ауафы атакцъхькэрахь инагараз акэцара, атыхэантэи ахарадтареи ахарадтаратэ акэцареи шыатас ирымазароуп итабыргу агэраргага мацара. Иарбанзаалак ахарадтара, ишыакэгыло азакэантэ цасла ишыакэырфэбэам, ихырхаганы икалароуп ахара здырто изы.

Ахэтац 41

1. Дарбанзаалак Қырттэыла атэылауаф азин имоуп, закэанла ишыакэгыло атасла, иара изы ахэынтқарратэ усхэартақэа рфеи ирымоу адыррақэа иоурц, иара убас аофициалтэ шэкэкаггы рдырра, урт ирыттары-мкэазар ахэынтқарратэи, азанааттэи, ма акоммерциатэи амаза.

2. Азэгьы илымшазароуп, ауафы игэабзиареи, ифинанскэеи, ма егырт ахатэ зцаарақэеи ирыдхэаланы аофициалтэ усхэартақэа рфеи икоу адыррақэа роура, иара ауафы ихата дақэшахатымкэа, закэанла ишыа-

кэыргыло атагылазаашыакэа раан ада, уи ахэынтқарратэи ма ауаа-жэлларратэи ашэартадареи, агэабзиареи, иара убас егырт ауаа рзинкэеи рхақэитрақэеи рыхьчара анатаху.

Ахэтач 42

1. Дарбанзаалак ауафы азбартахь анеира азин имоуп изинкэеи ихақэитрақэеи рыхьчаразы.

2. Дарбанзаалак ауафы ахара идыртцозароуп иурисдикциала иус зцанақэа азбрафы.

3. Ахьчара азин агарантиа ыкоуп.

4. Дарбанзаалак ауафы ацэгьаурак азы ынтэны ахара идцара зықалом.

5. Дарбанзаалак икаитаз азы атақғыкэра ныкэигазом, уи аны-каитоз аамтазы зинеилагароуп хэа итгыхьазамзар. Атақғыкэра змыру-ашэшэыро, мамазаргы зынза иагызымхуа азакэан, шытахькатэи амч амазам.

6. Ахара зыдцоу азин имоуп ахэара, иара ишахатцэа азбрахь рна-гареи рытцдареи ахарадцара аган иатэу ашахатцэеи дареи тагылазаашь-ала ейкараны икаларц азы.

7. Азакэан аилагарала иааргышу аилкаарақэа аиуристтэ мчы рым-азам.

8. Дарбанзаалак азэгы иуалзам ихы дафагыланы, мамзаргы азакэан ихэаакэцаны иагыхьазаз агэакьацаа дырфагыланы шахатра аура.

9. Дарбанзаалак агарантиа имоуп ахэынтқарратэ усбартақэеи, ахала-напхгаратэ аорганкэеи, иара убас урт рматцураауааи закэандарала иа-хьизныкуаз иахьканы иоуз агырхага аусзбра еифаарала ахэынтқаррала инагзаны ахартэара.

Ахэтач 43

1. Қыртгэыла атерриторияфы ауафы изинкэеи ихақэитрақэеи ры-хьчара ахылагышра алыршахоит Қыртгэыла Жэлар Рыхьчафы ила. Уи далырхуеит Қыртгэыла Апарламент бжеихара рыбжытарала, 5 шықэса ехэарас иманы.

2. Жэлар Рыхьчафы азин имоуп ауафы изинкэеи ихақэитрақэеи еил-азго афактқэа рааргышра, изыхэтоу аорганкэеи ауааи рышка урт ры-шытра. Жэлар Рыхьчафы иусура иагырхаго атагылазаашьа агыцара за-кэанла иахьырхэхоит.

3. Қыртгэыла Жэлар Рыхьчафы ипгыкэрақэа хэаакэцоуп аоргантэ закэанкэа рыла.

Ахэтач 44

1. Қыртгэыла инхо дарбанзаалак ауафы идуп Қыртгэыла Аконсти-туциеи азакэангыкарақэеи ирхэо анагзара.

2. Цьоуки рзинкэеи рхақэитрақэеи агыстазаара алартэара дафеа цьо-уки рзинкэеи рхақэитрақэеи иргырхагамзароуп.

Ахәтач 45

Аконституциаҕы иарбоу ауаҕы ихадоу изинкәеи ихакәйтракәеи, ртцакы азгәатаны, ирылартәоуп иара убас аиуристтә хәҕкәагы.

Ахәтач 46

1. Қырттәыла Апрезидент азин имоуп ичыдоу, ма аибашьратә тагылазаашькәа раан атәылаҕы, ма иарбанзаалак уи ахәтак аҕы рхәаакәа иркыаҕыр ахәтачкәа 18, 20, 21, 22, 24, 25, 30, 33, 41 рҕы еикәыпхьазоу азинкәеи ахакәйтракәеи. Қырттәыла Апрезидент ихәтоуп ари азбара 48 саат ирхымгакәа ашькәырҕәҕәаразы Апарламент ашка анагара.

2. Атәыла атерритория зегы аҕны ичыдоу ма аибашьратә тагылазаашьа аан Қырттәыла Апрезиденти, Қырттәыла Апарламенти, егырт ахатарнактә аорганкәеи ралхракәа имәаҕыргоит ари атагылазаашьа ианаҕкәырхлакь аамышьтахь. Атәыла иарбанзаалак хәтак аҕны чыдалатәи атагылазаашьа аан атәыла егы атерриториякны алхракәа рымәаҕгара иазку азбара аднакылоит Қырттәыла Апарламент. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахәтач 47

1. Қырттәыла инхо атәымтәылауааи атәылауаәра змам ауааи Қырттәыла атәылауааи дарей еикароу азинкәеи ауалпхьақәеи рымоуп, Аконституциеи азакәни рҕы иазпхьагәтоу атагылазаашькәа раамчыдарахаз.

2. Жәларбжьаратәи зегьейрызхатпоу анормақәеи закәанла ишьақәыргыло атасқәеи инашьашәаланы Қырттәыла ахытәахырта рынатоит атәымтәылауааи атәылауаәра змам ауааи.

3. Изыкалом ахтәацәа даеа хәынткаррак ахь рытара, урт рполитикатә гәрагаразы ирышьташәарыцозар, мамзаргы икартаз, Қырттәыла азакәанҕкара инакәыршәаны цәҕяуроуп хәа иҕхьязамзар.

Ахҕатәи ахы

Қырттәыла Апарламент

Ахәтач 48

Қырттәыла Апарламент азакәанҕцаратә мчара алзыршо, атәылаҕы ирейхазоу ахатарнакратә органны икоуп, уи хәаакәнацоит атәыла адәныкатәи аәнуцкатәи аполитика ахырхарта хадакәа, Аконституциа ишьакәнаргылаз ахәаакәа рыәнуцка анапхгара аусзура иахылапхшеит, иара убас егырт аҕхькәрақәа канатоит.

Ахәтач 49

1. Апарламент ишьакәгылоуп азеиҕш, еикароу, ииашоу алхратә

азин иашьатакны имазоу абжытырала, 4 шыкэсатэи аеҥхээрала, апропорциатэ системала иалху 100 ыки, амажоритартэ системала иалху 50 ыки Апарламент алахэыџэа рыла. (23. 02. 2005. № 1010).

2. Апарламент ахь ддепутатхарц илшоит џажэеи хэба шыкэса зхытша, алхратэ азин змоу дарбанзаалак Қырттэыла атэылауаа.

3. Апарламент аусушыа аџнуцкэтэи аструктуреи аеҥкаашьеи Апарламент арегламент ихеаакэнацойт.

4. Ахэынтқарратэ биуцет акны Апарламент азы иалхыу имџасуа ахарцкэа реитатэра ииасхыоу ашыкэс абиуцет хархэагакэа ратцкыс, Апарламент заанатцтэи акэшахатхара мацарала иҥалоит. Апарламент ахала азбара аднакылоит ахэынтқарратэ биуцет акынтэ Апарламент азы иалхыу абиуцет хархэагакэа реишара иазкны. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахэтатч 50

1. Алхракэа рџы аеҥалархэра азин амоуп, закэанла ишыакэыргылоу атасла арегистрация зауз атэылауаа рполитикатэ хейдкыла, џынџажэа нызыкьџык иреитцамкэа алхыџэа рнапынтцаракэа рыла зыцшыгара шыакэырџэџоу, мамзаргы алхракэа аназгэатоу аамтазы Апарламент аеҥы зхатэи хатарнак змоу, амажоритартэ системала алхракэа рџы зыкьџык иреитцамкэа анапынцаракэа рыла зыцшыгара шыакэырџэџоу, мамзаргы атыхэтэантэи алхракэа рылтшэакэа рыла Апарламент лахэылас иҥоу.

2. Апарламент алахэыџэа рмандаткэа еизыршоит апропорциатэ системала алхракэа раан урт алхракэа зхы рылазырхуа алхыџэа ркынтэ 7-процентк еитцамкэа алхыџэа рыбжы зауз аполитикатэ хейдкыларакэеи алхратэ блоккэеи рыбжыара мацара. (20. 07. 1999 № 2221).

2¹. Апарламент изаамтанытэу алхракэа имџагысуеит аҥхыкэра аеҥхэара анынцэо акалендартэ ашыкэс Жьтааразы. Алхракэа рыеҥхэара цитэоит Қырттэыла Апрезидент алхракэа ркынза 60 мш иреитцамкэа ишагу. (27. 12. 2006. № 4133).

3. Алхракэа рыеҥхэара ичыдоу ма айбашьратэ атагылазаашья иакэшэозар, алхракэа мџагысуеит ари атагылазаашья аҥырхра аамыштахь 60 мш рнеџс. Алхракэа рыеҥхэара цитэоит Қырттэыла Апрезидент ичыдоу ма айбашьратэ атагылазаашья аҥырхра аамыштахьтэҥья. Апарламент аеҥхэаранза аушьтра аан, Апарламент изаамтаным алхракэа мџагысуеит аеҥхэаранза аушьтра иазку аусҥка амч аиоура инаркны 60 мш рнеџс, Апрезидент изаамтаным алхракэа рыеҥхэара цитэоит Апарламент аеҥхэаранза аушьтра иазку аусҥка амч аниаиоулакьтэҥья. (27. 12. 2006. № 4133).

3¹. Апарламент аусура иакэтцуеит Апарламент аушьтра иазку Апрезидент идца амч аиоура инаркны. Апарламент аушьтра иазку Апрезидент идца амч аиоура инаркны, ҥыцны иалырхыз Апарламент актэи аилатэаранза иоушьту Апарламент еизоит Апрезидент ичыдоу ма айбашьратэ атагылазаашья иазкны алахэара кайцар, ичыдоу ма айбашьратэ атагылазаашья ашыакэырџэџэаразы, ма ичыдоу ма айбашьратэ атагылазаашья аеҥхэара аццара азцаара азбаразы. Апарламент хэымш рыџнутка еизарц алымшар, ма ишыакэнамаџэџэар (аеҥхэара ацнамцар) ичыдоу атагылазаашья алахэара (аеҥхэара аццара) иазку Апрезидент идца, усқан, ирылахэоу ичыдоу атагылазаашья иаҥырххоит. Айбашьратэ атагылаза-

ашьа иаҕыртхтэуп, Апарламент, аизара аамышьтахь 48 саатк рыһнутҕа ишьақәнамбэбэар аибашьратә атагылазаашьа алахәара (аеҕхәара аццара) иазку Апрезидент идца. Апарламент аизара иабзоураны Апарламент алахәыөцәа апарламенттә ртыҕкәеи рулафахуи еиташьақәыргылахом. Апарламент аусура иакәцүеит хыхь иазгәатоу азцаарақәа рызбара анеғстәкья. (6. 02. 2004. № 3272).

4. Апарламент аҕыхкәрақәа шытанатойт ҕыц иалхыу Апарламент раҕыхатәи аилатәара инаркны.

5. Апарламент алахәыөцәа ралхра атас, иара убас ауаҕы кандидатк иахасабала алхрахь инамышьтра хәаақәтоуп Аконституциеи аоргантә закәанкәеи рыла.

Ахәтач 51

Ғыц иалхыу Апарламент раҕыхатәи аилатәара мөаҕгазароуп алхрақәа раамышьтахь 20 мшы рыһнутҕкала. Аҕыхатәи аилатәара амш алыхуеит Қырттәыла Апрезидент. Апарламент аусура иалагоит уи алахәыөцәа ахҕа рыөхәтак рыҕыхкәрақәа аназхарцалак.

Ахәтач 51¹

Апрезидент Апарламент иоуишьтыр илшоит Аконституциала иаз-ҕыхгагәатоу атагылазаашьақәа ирышьыатакны, аха Апрезидент ари еиҕш азбара изидикылом:

а) Апарламенттә алхрақәа рымөаҕгара аамышьтахь фымз рыһнутҕка.

б) Апарламент Аконституция 63-тәи ахәтач ала иазҕыхгагәатоу аҕыхкәра ахынзанагазго.

в) Ичыдоу ма аибашьратә атагылазаашьа аан.

г) Қырттәыла Апрезидент иҕыхкәра аеҕхәара атыхәтәантәи фымз рыһнутҕка. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахәтач 52

1. Қырттәыла Апарламент алахәыла Қырттәыла зегы дахатарнакуп, уи зых иакәитыу амандат ихы иаиырхәоит, икалом иргыжьраҕы.

2. Апарламент алахәыла иаанкылара ма ибандаөтәра, уи иуатахкәа, имашьына, иусуратә тыҕ ма ихата еимдара икалоит Апарламент ақәшахатхара мацарала. Ичыдоу атагылазаашьаны иҕыхазоуп Апарламент алахәыла ацәҕаура атыҕәе иаанкылара, Апарламент ихҕмыркыакәа ари азы адыррақәа аиоуроуп. Апарламент иакәшахатымхар, иаанкылоу ма ибаандаоу Апарламент алахәыла ихҕмыркыакәа доурыжьтыроуп. (23. 04. 2004. № 6).

3. Апарламент алахәыла азин имоуп, Апарламент алахәыла иахасабала игәраганы иархәаз афакткәа рзыргара мап ацәикыр. Арт афакткәа ирыдхәалоу асыратә материалкәа атакра рықәтара калом. Ари азин изаанхоит апарламенттә иҕыхкәрақәа анынтәалак ашьтахьыгы.

4. Апарламент алахәыла атакҕыхкәра идзам уи идцақәа анынаигз-оз, Апарламент ақны ма уи ахәаақәа рынтыц иихәаз игәаанагарақәеи идунеихәаҕшрей рызы.

5. Апарламент алахэыла иҕхыкэрақәа ҕынгыла рымамқәа ралар-цэаразы атагылазаашыа еикэршэахоит. Апарламент иалахэу иахээрала иашьашэалоу ахэынтқарратэ органқәа уи ихатаратэ шэартадара еи-кэдыршэоит.

6. Адепутат иҕхыкэрақәа рынагзара аҕагылареи аҕырхагахареи закэанла икэитымтэуп.

Ахэтач 53

1. Апарламент алахэыла азин имазам ахэынтқарратэ матцураҕы иарбанзаалак тыҕк аанкылара, мамзаргы ааглыхдыларатэ усзурак амсаҕгара. Аиынагзара зыккамло аусқәа азакэан ихэаакэнацоит.

2. Хыхьтэи апунк аҕы иазгэатоу адцарақәа анеилагаха, Апарламент алахэыла иҕхыкэрақәа аҕэырхоит.

3. Апарламент алахэыла иусуразы закэанла ишыкэыргыло ица-бааҕса иоуоит.

Ахэтач 54

1. Апарламент алахэыла иҕхыкэрақәа рызхатара, мамзаргы урт рыҕэхэара нцэаанза ракэыхра азцаарақәа Апарламент иазбоит. Ари Апарламенттэ збара ахашшаара калоит Аконституциатэ Збартаҕы.

2. Апарламент алахэыла иҕхыкэрақәа рыҕэхэара иасаанза иакэырхэоит:

а) Ихатаратэ ахэара шыатас икэцаны иҕхыкэрақәа аныштарцо;

б) Уи изы азакэантэ мчы анаиоуа Азбарта ииашам ақэцара;

в) Азбарта ианазханацо уи аус шизымуа, избаху ыкамқәа дшызыз, мамзаргы дшыҕсыз;

г) Амацуратэ тыҕ анааникыло, мамзаргы Апарламент алахэыла иштатус иашьашэалам аусура анынаигзо;

ҕ) Қырттэыла атэылауаҕра аницэызуа;

д) Апарламент алахэыла Апарламент аусураҕы захатыр ыкоу цацэда ҕшыымз иреиханы ихы аналаимырхуа;

е) Даныҕслакь.

Ахэтач 55

1. Қырттэылы Апарламент иара аҕхыкэрақәа рыҕэхэара зегь азы Арегламент ала ишышыкэыргылоу атасла маза бжыытирала иалнахэоит Қырттэыла Апарламент Ахантэаҕи, Ахантэаҕы ихатыҕуаҕцэеи, урт рыбжыара – азэазэа ахатыҕуаҕцэа Аҕсны Автономтэ Республкеи (10.10. 2002 № 1689), Ачаратэи Автономтэ Республкеи ркынтэ иалхыу Апарламент алахэыҕцэа ркынтэ. (20. 04. 2000, № 260).

2. Апарламент Ахантэаҕы Апарламент аусура наҕхгара аитоит, аҕэаанагарақәа хақэитрала рхэара алиршоит, Апарламент аҕы ирыдыркылаз актқәа инаҕы атаиоуеит, иара убас арегламент ала иазҕыхагэатоу егырт аҕхыкэрақәа наигзоит.

3. Апарламент Ахантэаҕы идцарала, уи иҕхыкэрақәа рынагзара анизалмыршо, иара убасгы имацзура данакэыхыу, Ахантэаҕы иусқәа нарыгзоит уи ихатыҕуаҕцэа.

гы ркынтэ реихарафык рыбжытирала.

Ахэтач 63

1. Ахэтач 75 апункт 2 афы иазгэатоу атагылазашья аан, Қырттэыла Апрезидент импичмент еиҕкаарала иматзура иамхра азцаара ақэыргылара азин ыкоуп Апарламент адепутатцэа азеипш рхыпхьазара ахҕа рыхэтак иреитамкуа рыбжытирала. Аус атыхэтэлкаа аиуразы идэыкэтахоит Қырттэыла Иреихазоу Азбара, ма Аконституциатэ Азбара рышка.

2. Иреихазоу Азбара атыхэтэлкаала ишықэнэрбэбэар Апрезидент иусурақэа рёы ишыкоу ацэҕаура қазшыа змоу, мамзаргы Аконституциатэ Азбара ишықэнэрбэбэар Қырттэыла Аконституция аилагара, Апарламент уи атыхэтэлкаа иахэаҕшны, алахэыцэа зегы рыкнытэ реихарафык рыбжытирала ирызбоит Қырттэыла Апрезидент импичмент еиҕкаарала иматзура иамхра азцааразы имоаҕгазарц абжытыра.

3. Апрезидент импичмент еиҕкаарала иматзура дамхыуп хэа ипхьазоуп, ас еиҕш икоу азбара иадгылазар Апарламент адепутатцэа азеипш рхыпхьазара ахҕа рыхэтак иреитамкуа.

4. Апарламент оажэеижэабамыштэи аеҕэара иалагзаны ақэцара анаднамкыла, азцаара амшынца ианыхыуп хэа ипхьазоуп, иааиу ашықэс зегы иалагзангы уи аус шыатас измоу ахарадцара залыршахом.

5. Ичыдоу айбашьратэ атагылазашья аныкоу, ма айбашьра анцо аамтазы изалыршахом Апарламент афы Апрезидент ихарадцара ахэаҕшра, мамзаргы Апрезидент иматзура иамхразы ақэцара адкылара.

Ахэтач 64

1. Иреихазоу Азбара Ахантэафы, анапхгара алахэыцэа - аминистрцэа, Апрокурор Хада, Ахылаҕшратэ Палата Ахантэафы, иара убас Амилаттэ Банк Ахеилак алахэыцэа рыпхьатэра азцаара ақэыргылара азин ыкоуп Апарламент адепутатцэа азеипш рхыпхьазара ахҕа рыхэтак еитамкэа ианыкоу.

2. Ахэтач 63 апункт 2 рёы иазгэатоу атасла атыхэтэлкаа анроулак ашьтахь Апарламент иалоу зегы реихарафык радгыларала азин рымоуп ари ахэтач 1 апункт афы еикэыпхьазоу аматцуратэ уаа рматцура рымхраз ақэцара адкылара. Арт атагылазашьяқэа раан алартэараз амч аиоуоит ахэтач 63 апункт 4.

Ахэтач 65

1. Қырттэыла Апарламент иалоу зегы реихарафык рыла аратификация рызнауеит, аденонсация рзыканатоит, иара убас иаҕырнахуеит жэларбжьаратэи аиларгзақэеи айқэшахатрақэеи.

2. Хымҕада аратификация ззыкацатэу жэларбжьаратэи аиларгзақэеи айқэшахатрақэеи рыда, иара убас аратификация рыхэтоуп абас еиҕш икоу жэларбжьаратэи аиларгзақэеи айқэшахатрақэеи:

а) Жэларбжьаратэи айҕкаарақэеи, мамзаргы ахэынтқаррабжьаратэ иидгылақэеи рахь Қырттэыла алалара иазпхьагэазто;

- б) Аибашьратә казшыа змоу;
- в) Ахэынтқарра атерриториатә акзаара, ма ахэынтқарратә хэаа аҕсахра иазкыу;
- г) Ахэынтқарра акредиткәа аиуреи аҕареи ианрыдхэалоу;
- д) Ахэынтқарраоңуцкәтәи азақәанҕкара аҕсахра, жәларбжьаратәи ахыдтакәа рынағзаразы иаҕахыу азақәанкәеи азақәан мчра змоу акткәеи рыдкылара анатахыу.

3. Апарламент аинформация амазароуп егырт жәларбжьаратәи аиларгзакәеи айкәшахатракәеи рыбжьатара иазкны.

4. Аконституциатә Збара ашқа аконституциатә еилыргараз, ма аңеыргараз ианнаҕаха аамтазы, Аконституциатә Збара ақәцара шьтнахаанжа, изалыршахом жәларбжьаратәи аиларгзакәеи айкәшахатракәеи аратификация рзура.

Ахәтач 66

1. Азақәанпроект, ма ақәцара Апарламент иадкылоуп хәа иҕхьазоуп, уи алахэыоцәа реихараоык, аха Апарламент адепутатцәа азеиҕш рхыҕхьазара ахҕа рыхәтак иреитамкәа иадгылозар, Аконституция ала ари азақәанпроект ма ақәцара адкылара ихәаакәцтамзар.

1.1 Аконституциатә айкәшахатра ишыакәырбәбәзоуп хәа иҕхьазоуп, уи Апарламент иназоу аилазаара ахәба рыххәтак иадамхаргы иадгылар. (30. 03. 2001. № 826).

2. Аоргантә закәан апроект иадкылоуп хәа иҕхьазоуп, уи иадгылозар Апарламент иалоу сиала рыбжеихараоык.

3. Апарламент ақәшахатхара рыдыркылоит акупаратә казшыала, уи азы Аконституцияеы ихәаакәцтамзар даеа таск.

4. Даеа кәцаракәак рыдкылара атас ихәаакәцоуп Апарламент Арегламент ала.

Ахәтач 67

1. Азақәанҕцаратә аинциативазы азин рымоуп Қырттәыла Апрезидент ичыдоу ахтыскәа раан, Аихабыреи, Апарламент алахэылеи, Апарламенттә фракциеи, Апарламент акомитети, Аҕсны Автономтә Республицеи Ацаратәи Автономтә Республицеи Иреихазоу ахатарнактә аорганкәеи, 30 000 иреитамкәа алхыоцәеи.

2. Қырттәыла Апрезидент ма Аихабыра ицәырнаго азақәанпроекткәа урт рыхәарала Апарламент аҕны зегь раҕхьаза иалацәажәоит.

3. Аихабыра, закәанла иазҕхьагәатоу ағхәаранза Апарламент аҕны изыхцәажәо азақәанпроект иадхәаланы азгәатакәа аднамгалар, азақәанпроект Аихабыра иагәаҕхоит хәа иҕхьазахоит. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахәтач 68

1. Апарламент иаднакылаз азақәанпроект бжымш рыоңуцкала Қырттәыла Апрезидент изынарышьтуеит. (6. 02. 2004. № 3272).

2. Апрезидент 10-мш рыоңуцкала инапы атаиоуеит, иагыкыҕыҕхьуеит азақәан, мамзаргы атацбууы змоу азгәатаракәа катаны, Апарламент иазирхынхәуеит.

3. Апрезидент азакэанпроект ирхынхэыр, Апарламент абжытыра ашка икэнаргылоит Апрезидент изгэатаракэа. Урт рыдкыларазы иазхоит Аконституция ахэтач 66 афы ас еиңш икоу азакэанпроекткэа рзы ишы-акэыргылоу абжыкэа рхыпъхызара. Урт азгэатаракэа рыдыркылар, аза-кэанпроект атыхэтэантэи аредакция Апрезидент иртоит, уи бжымштэи афэхээрала иара инапы атаиоуеит, иагыкыпъхыуеит.

4. Апрезидент иалагаларакэа Апарламент иаднамкылар, абжытыра ашка икэыргылахоит азакэанпроект рапъхытэи аредакция. Азакэан, ма аоргантэ закэан иадкылоуп хэа ипъхызоуп, уи азы рыбжы ртиир Апарламент асиала иарбоу ахыпъхызара ахэба рыххэтак иреитамкэа. Аконституциях арееиракэа рыдкылоуп хэа ипъхызоуп, урт рзы рыбжы ртиир Апарламент иалоу зегы ркынтэ ахъа рыоухэтак.

5. Ишыакэыргылоу афэхэара иалагзаны Апрезидент азакэан анны-мкыпъхы, уи инафы атаиоуеит, иагыкыпъхыуеит Апарламент Ахантэафы.

6. Азакэан амчра аиоуоит уи аофициалтэ аорган афы ианкыпъхыа инаркны ажэохэымшы рыены, уи азы даеа фэхэарак шыакэыргыламар.

Апъшьбатэи ахы

Қырттэыла Апрезидент

Ахэтач 69

1. Қырттэыла Апрезидент Қырттэыла ахэынтқарра Ахада иоуп. (6. 02. 2004. № 3272).

2. Қырттэыла Апрезидент ахырхарта аитоит, апъстазаара иала-иртэоит Ахэынтқарра аөнүтқатэи адэныкатэи аполитика. Уи еикэиршэоит атэыла акзаарей аилазаарей, иара убас Аконституция иашыашэаланы ахэынтқарратэ аорганкэа русзура.

3. Қырттэыла Апрезидент Қырттэыла еихау хатарнакыуп адунеижэ-ларбжыаратэ ускэа ркны.

Ахэтач 70

1. Қырттэыла Апрезидент далырхэеит зегы еицырзеиңшу, еикароу, изныктэиу алхратэ зин ашыбатала, маза бжытыралала, хэы-шыкэса афэхэ-ара атаны. Азэы инеипъынкыланы Президентс иалхра ф-фэхэарак иреи-ханы изалшом.

2. Президентс далхзар калоит иирала Қырттэыла иатэылауаоу, алх-ратэ зин змоу, 35 шыкэса иреитамкэа изхытуа, 15 шыкэса иреитамкэа Қырттэыла инхо, алхракэа рымш аназгэатоу аамтазы Қырттэыла инхо ауафы.

3. Апрезидент икандидатура акэыргыларала азин рымоуп аполитикатэ еидгыларакэа, мамзаргы аинициативтэ гэыпъ. Акандидатура акэыргы-ларала шыакэрфэбэазароуп оынфэажэеижэаба нызкы иреитамкэа алхыоца рнапынтарала.

4. Далхуп хэа дыпъхызахоит акандидат, алхракэа рылахэыоца рыб-жеихарасык рыбжыкэа зыртаз. (6. 02. 2004. № 3272).

5. Алхракәа актәи ртур аҕны абжыкәа иаҕаху рхыҕыһазара кандида-ткгыы имоур, актәи атур алтшәақәа официалла ианрылархәалакь ҕым-чыбжь рнеос имҕыпысуеит алхракәа аобатәи ртур. (27. 12. 2006. № 4133).

6. Алхракәа аобатәи ртур аан абжытара мҕаҕыахоит актәи атур аан иреибу алтшәақәа зауз ҕыҕа акандидатцәа рыбжьара. Далхуп хәа ды-ҕыһазахоит еиҕханы абжыкәа зауа акандидат.

7. Алхракәа актәи ртур кандидат затхык далахәзар, уигы иаҕаху абжыкәа рхыҕыһазара имоур, ҕакала иухәозар, аобатәи атур ала Апрезидент дырзалымхыр, алхракәа рымш инаркны ҕымз рыһонуткала алхракәа еитамҕаҕыргоит. (27. 12. 2006 № 4133).

8. Аибашьратә, ма ичыдоу атагылазаашьа аан алхракәа мҕаҕыргазом.

9. Апрезидент изаамтану иалхра мҕаҕысуеит Апрезидент имчха-ракәа рыҕхәара антәара акалендартә ашыкәс Жьҕааразы. Алхракәа рыҕхәара ҕитцәоит Қырттәыла Апрезидент, алхракәа ркынза 60 мш ире-ицамкәа ишагу. (27. 12. 2006. № 4133).

10. Апрезидент иалхра аҕқаррақәеи атагылазаашьақәеи иара убас алхракәа рҕы акандидат ихы алархәышьеи ихәаакцәахоит Аконститу-циеи аоргантә закәанқәеи рыла. (20. 07. 1999. № 2224).

Ахәтач 71

1. Ғышны иалхыу Қырттәыла Апрезидент иматура дахагылаанза ихәоит апрограмматә ажәа, иара убас еиҕш атоуба иуеит:

„Сара, Қырттәыла Апрезидент, Анцәеи Ажәлари рҕаҕыһа исхәоит ишысыхычо Қырттәыла Аконституциеи, атәыла ахыҕышымреи, акзаареи, шара ақәмзаареи, ламысла ишынасыгзало Апрезидент ахыдтақәа, сше-ичахало стәыла атәылауаа ршәартадареи рыбзазаратә нхареи, сшеи-чахало сыжәлари Сҕынцытәылеи рылшара ду антарҕиара“.

2. Актәи апункт аҕы иазгәатоу ацеремониал мҕаҕыахоит Апрезидент иалхра амш нахыс ахҕатәи амешаены.

Ахәтач 72

Қырттәыла Апрезидент азин имам апартиатә ада аамтакала иар-банзаалак даеа матурак адкылары, ааглыхратә аусура анагзара, даеа усурак азы ацабааҕса ма еснагьтәиу ахамта анура. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахәтач 73

1. Қырттәыла Апрезидент:

а) Идикылоит жәларбжьаратәи айқәшахатрақәа, атәым хәынтқар-рақәа ркны айцәажәарақәа мҕаҕыргоит; Апарламент ақәшахатхарала рматура иқәиргылоит Қырттәыла ацхаражәхәащәеи егырт адиплома-тиатә хатарнакцәеи; идикылоит атәым хәынтқаррақәеи жәларбжьаратәи айқәкаарақәеи рыцхаражәхәащәеи егырт адипломатиатә хатарнакцәеи ракредитация. (27. 12. 2006. № 4133).

а¹) Қырттәыла ахәынтқарра ахызала аконституциатә айқәшахатра шьтаицәоит Қырттәыла ацхаражәхәаратә автокефалтә ауахәама аҕны.

(30. 03. 2001. № 826).

б) Иматура дахаиргылоит аҕыза-министр, аҕыза-министр аихабыра алахэысцэа – аминистрцэа икэиргыларц ақэшахатра итоит. (6. 02. 2004. № 3272).

в) Азин имоуп ихатэ инциативала ма Аконституциала иазпұхьагэаҕоу егырт ахтысқэа раан Аихабыра аҕхьатэреи, Қырттэыла Ахы-хьчареи Аөнудқатэи аускэеи рминистрцэа роушьтреи. (23. 12. 2005. № 2494).

г) идикилоит Аихабыра, Аихабыра алахэылеи, закэанла иазпұхьагэаҕоу егырт аматурауааи рыпұхьатэара, азин имоуп Аихабыра, Аихабыра алахэыла ирыдитар ауалпұхьакэа рынагзара Аихабыра аилазаара ҕыц шыакэдырҕбэаанза ма Аихабыра алахэыла ҕыц иматура дыкэдыргылаанза. (6. 02. 2004. № 3272).

д) Аихабыра ақэшахатра айтоит Ахэынтқарратэ биуцет апрокет Апарламент аднагаларц. (6. 02. 2004. № 3272).

е) Аконституциеи азакэани рыла ихэаакэҕоу аҕагылазаашьакэеи ишыакэгылоу атасқэеи рыла Апарламент адигалоит, рматура икэиргылоит, ипұхьаитэоит аматуратэ хаҕқэа.

ж) Қырттэыла бцарла ақэлара аан, айбашьратэ тагылазаашьа рылаихэоит, ичыдоу аҕагылазаашьа аан азбарақэа идикилоит, 48 саатк рыөнудқала арт азбарақэа ашыакэырҕбэааразы Апарламент адигалоит;

з) Айбашьра аан, ма амассатэ аилафэнтэра аан, атэыла атерриториатэ акзаара акысрадареи, айбашьратэ аархэреи, абцэартэ агылареи, аекологиаатэ катастрофақэеи, аеипидемиақэеи раан, ма егырт аҕагылазаашьакэа раан, Ахэынтқарратэ Мчра аорганқэа аконституциатэ пұхькэрақэа ишахэоу еипұш рынагзара нрылымшо, чыдалатэи аҕагылазаашьа рылаихэоит атэыла атерритория зегы акны, ма уи хэтак акны, ари азбара 48 саатк рыөнудқа ашыакэырҕбэааразы Апарламент адигалоит. Чыдалатэи аҕагылазаашьа аан иаҕитцуеит азакэан амч змоу адекретқэа, урт амч рымоуп чыдалатэи аҕагылазаашьа анцэамтанза, инаигзоит чыдалатэи аусмөаҕгатэқэа. Апарламент неизалакы, адекретқэа адигалоит. Чыдалатэи аҕхькэрақэа иалартэарахоит ари апункт акны иазгэаҕоу амзыкэа ирыхкыаны чыдалатэи аҕагылазаашьа хьрылархэо атып акны;

и) Апарламент ақэшахатрала азин имоуп иааникыларц ахаланапұхгаратэи ма атерриториатэ ак егырт ахатарнакратэ аорганқэа русура, ма зынзаскгы ипұхьаитэырт, урт роуранагзара атэыла асуверинитети, атерриториатэ акзаареи, Ахэынтқарратэ Мчра аорганқэа рконституциатэ пұхькэрақэа рынагзареи рзы ишэартазар;

к) Аконституциеи азакэани ирышьатакны апұкарақэеи адтақэеи иаҕитцуеит;

л) Аконституциала ихэаакэҕоу атасла напы атаиоуеит, ирылаихэоит азакэанқэа.

м) Избоит атэылауафреи аеытэахырта атареи азцаарақэа.

н) Ахэынтқарратэ хамтақэеи, ирейхазоу арратэи, ичыдоуи, ахатыр-теи ахьзқэеи, ирейхазоу адипломатиаатэ ранқэеи ритоит;

о) Абаандафэа рнажьразы азбара идикилоит.

п) Апарламент иоуишьтуеит Аконституциала ишыакэгылоу ахтысқэа раан атасла; (6. 02. 2004. № 3272).

р) Иалхуп (27. 12. 2006. № 4133 амч айоуоит аоргантэ закэан иашь-

ашәалоу азтаарақәа рызбара аамышьтахь).

с) Апарламент аушьтра инаркны иҕыцны иалырхыз апарламент актәи аизарақынза, ичыдоу ахтысқәа раан, азин имоуп ашәахтәтәи абиуцәттәи азтаарақәа ирыдхәаланы идикыларц азақәан амч змоу акт - адекрет. Уи амч ацәызуеит, ҕыцны иалырхыз Апарламент актәи аилатәара аамышьтахь мызкы аөнүтқала ари акт ишьакәнамбәбәар; (6. 02. 2004. № 3272).

т) Ахәтач 51. 1 „а“- и „д“-и апунктқәа рыла иазгәхтагәатоу атагылазаашыақәа раан, Апарламент Аконституциала ишьакәрбәбәаз аҕхарақәа рзы Аиҳабыра аилазаара агәрагара анамтар, азин имоуп аҕыза-министр итып дькәиргылар, уи - аминистрцәа рматура икәиргылар ақәшахатхара итарц. Хыхь иазгәатоу атагылазаашыа аамышьтахь мызкы аөнүтқала Апрезидент Апарламент аханьтә иадигалоит Аиҳабыра аилазаара, уи агәрагара аиоуразы. (6. 02. 2004. № 3272).

2. Азақәан ала иазгәхыагәатоу атасла, Апрезидент Апарламенти, иара убас егырт ахатарнактә аорганқәеи ралхрақәа рыҕхәара ҕицәуеит.

3. Қыртәыла Апрезидент азин имоуп аиҳабыреи Анагзаратә амчреи ирыдыркылаз актқәа раанкылара ма рҕырхара, урт Қыртәыла Аконституциеи, жәларбжәратәи айқәшахатрақәеи, азақәанқәеи, Апрезидент инормативтә актқәеи ирҕагылозар. (6. 02. 2004. № 3272).

4. Апрезидент - Қыртәыла Абцармқәа Иреихазоу Рҕыза иоуп. Уи рматура икәиргылоит Амилатә Ашәартадаратә Хеилак алахылаәцәа, рматура икәиргылоит, рматура иамихуеит Қыртәыла Абцармқәа Еидпоу Аштаб аиҳаби, егырт асардалцәеи. (27. 12. 2006. № 4136).

5. Қыртәыла Апрезидент азин имоуп ажелари Апарламенти рах ааҕхәара ашьтра. Шықәсык ахьтә знык Апрезидент Апарламент иазнеигоит атәыла атагылазаашыазы акрызтазқәа азтаарақәа ртәи зхәо ажәахә.

6. Апрезидент инаигзоит Аконституциеи Азақәани ишьакәдыргылаз егырт аҕхықәрақәагы.

Ахәтач 74

1. Апарламент, ма ғышә нызқьсык иреитамқәа алхыәцәа икарцо ахәарала, мамзаргы ихатә инициативала Қыртәыла Апрезидент имәаҕигоит Аконституциеи аоргантә закәанқәеи ихәаакәрцо азтаарақәа ирызкны ареферендум, уи еипш ахәара анықала инаркны 30 мшы рынүтқала.

2. Ареферендум амәаҕгара зықалом азақәан адкылареи, ма аҕыхреи рзы, амнистиеи, ма анажьреи рызтаарақәа рзы, жәларбжәратәи аиларгзақәеи айқәшахатрақәеи арафикацияи аденонсацияи рзуразы, иара убас ауағы ихадоу иконституциатә зинқәеи ихақәитрақәеи ирҕырхагахо азтаарақәа рзы.

3. Ареферендум аҕхәара атәреи амәаҕгареи ирыдхәалоу азтаарақәа хәаакәдоуп аоргантә закәанла.

Ахәтач 75

1. Қыртәыла Апрезидент лакысышә имам. Уи иматтура дахагыл-

ананы изалыршахом итакра, мамзаргы ацэгъауратэ такъхыкэрахь инагара.

2. Ахэынтқарратэ җсахра, иара убас даеа цэгъаурақэак рықатара, мамзаргы Аконституция Апрезидент ианеилаиға аамтақэа рзы, Апарламент иалшоит Аконституция 63-тәи ахэтәчи аоргантә закәани рыла ишықәргылоу атасла Қырттәыла Апрезидент аусура иамхра:

а) Аконституция аилагара Аконституциатә Збара ала ишықәырҗәбәазар;

б) Ахэынтқарратэ җсахреи иара убас егырт ацэгъаурақәеи атыҗ рымазаара Иреихазоу Азбара иқанатаз атыхутәажәала ишықәырыҗәбәазар.

Ахэтәч 76

1. Қырттәыла Апрезидент имчхарақәа рынағзара нилымшо, ма Қырттәыла Апрезидент имчхарақәа иғхәара иаиаанза анышьтаитцо, Қырттәыла Апрезидент иуалҗшықәа наигзоит Апарламент ахантәафы, Апарламент ахантәафы Қырттәыла Апрезидент иуалҗшықәа рынағзара илымшар, ма Апарламент иоушьтзар, Қырттәыла Апрезидент иуалҗшықәа наигзоит аҗыза-министр. Апарламент ахантәафы Қырттәыла Апрезидент иуалҗшықәа анынаигзо аамтазы Апарламент ахантәафы иуалҗшықәа, Апарламент ахантәафы идцала инаигзоит Апарламент ахантәафы ихатыҗуаоцәа руазы. Аҗыза-министр Қырттәыла Ахада иуалҗшықәа анынаигзо аамтазы, аҗыза-министр иуалҗшыа наигзоит вице-аҗыза иҗхықәра змоу Аиҳабыра алахыла.

2. Апрезидент иуалҗшықәа назыҗзо азин имам ихы иаирхәарц 73-тәи ахэтәч актәи апункт „г“-и „и“-и апункт хычқәеи, 74-тәи ахэтәч актәи апункти рыла иазҗхыағәатоу азинқәа, уи ада азин имам Апарламент аушьтра. (6. 02. 2004. № 3272).

3. Апрезиденттә алхрақәа мөаҗыргоит уи иҗхықәрақәа раанкылара инаркны 45 мшы рыфәнуцқала, урт рымөаҗгара еикәнаршәоит Апарламент.

Ахэтәч 76¹

Қырттәыла Апрезидент Апарламент адигалоит Апрокурор Хада икандидатура. Қырттәыла апрокуратура амчхарақәеи иусушьеи хәаақәоцул аоргантә закәанла. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахэтәч 77

Қырттәыла Апрезидент иҗхықәра анағзара ацхыраара амзыла еиҗқауп Қырттәыла Апрезидент иадминистрация. Қырттәыла Апрезидент иадминистрация аиҳабы дықәиргылоит, итыҗ дамихеит, администрация аструктуреи аусушьеи иҳәаақәитцуеит Қырттәыла Апрезидент. (6. 02. 2004. № 3272).

Аҕышбатэи ахы.¹

Қыртэыла аихабыра.

Ахэтач 78

1. Қыртэыла азакэанҕцара инакэыршэны, Аихабыра Анагзаратэ Мчра иацхраауеит атэыла аөнудқатэи адэныкатэи аполитика анагзарафы. Аихабыра атакпұхықэра акуп Қыртэыла Апрезиденти Апарламенти рғағұхья.

2. Аихабыра еіҕкаауп аҕыза-министри аминистрцэеи рыла. Аихабыра далазар алшоит ахэынтқарратэ министр (ахэынтқарратэ министрцэа). Аҕыза министр аихабыра алахэылак идитцойт вице-аҕыза иуалҕшыа анагзара. Аихабыреи аихабыра алахэыцэеи Қыртэыла Апрезидент иғағұхья аҕыхықэра рықэырхоит.

3. Аихабыра, Аконституциеи, азакэанқэеи, Апрезидент инормативтэ актқэеи ирышьатакны, урт рынагзаразы акэцарақэеи азгэатаракэеи аднакылоит. Урт инапы атаицэуеит аҕыза-министр.

4. Қыртэыла Апрезидент азин имоуп чыдала зцак дуу ахэынтқарратэ азцаарақэа ирыдхэаланы Аихабыра аағұхьяны аилатэара ахантэафра игарц. Аилатэарафы ирыдыркыло азбара Апрезидент иакт еипш ашэқэы ианылоит.

5. Аихабыра аилазаареи, аҕыхықэреи аусушьеи хэаакэцоуп Аконституциеи азакэани рыла, урт рпроектқэа Аихабыра, Апрезидент икны аиқэшахатрала Апарламент аднагалоит.

6. Аихабыра азин амоуп ахатэ аҕхыатэразы азбара аднакыларц.

7. Аихабыра аҕыхықэра амч аиоуоит Аконституциала ишьакэгылоу атацкэеи атагылазаашыакэеи раан, аихабыра алахэыцэа рматура ианықэдыргылалакь аамышьтахыцэқьа. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахэтач 79

1. Аихабыра ахантэафыс дыкоуп аҕыза-министр.

2. Аҕыза министр ихэаакэыитцойт аихабыра аусура ахырхартақэа, аихабыра аусура еіҕикаауеит, аихабыра алахэыцэа русура дахылаҕшуеит, Қыртэыла Апрезидент аихабыра аусушьазы адыррақэа ицоит, Қыртэыла Апрезиденти Апарламенти рғағұхья атакпұхықэра икуп Аихабыра аусушьа азы.

3. Аҕыза-министр Апарламент ахэарала ирыдигалоит аихабыратэ программа анагзара иазку ахасабрба.

4. Аҕыза-министр имчхарақэа инрыцакны идикылоит аиндивидуалтэ азинтэ актқэа – аусцқакэа, уи ада инаигцоит административтэ функцияқэа зегы Аихабыра ахыбракны.

5. Аҕыза-министр Апрезидент икны аиқэшахатрала рматура икэиргылоит Аихабыра егырт алахэыцэа, азин имоуп аихабыра алахэыцэа русура иамихырц.

6. Аҕыза-министр закэанла иазпұхыгэатоу атагылазаашыеи атаси рыла рматура икэиргылоит, рматура иамихэеит егырт аматурауаа.

7. Аҕыза-министр иҕхыатэра ма иҕхықэра ашьтацара иахылцуеит аихабыра егырт алахэыцэа рыпұхықэра аанкылара. Аихабыра егырт

алахэыџџа рыџхятџра ма русура амхра аан аџыза-министр Қыртџыла Апрезидент иџны айкџшахатрала џымчыџџь рыџнутџкала айхабыра алахэыла џыц дыкџиргылоит. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахџтач 80

1. Қыртџыла Апрезидент атоуба аниу аамышьтахь Айхабыра Қыртџыла Апрезидент иџаџхья аџхыкџра шьтанатоит. Апрезидент азин имоуп Айхабыра аџхыкџра амхны, адџакџа рынагзара адитарц Айхабыра айлазаара џыц алырхаанџа.

2. Қыртџыла Апрезидент, айхабыра аџхятџра, аушьтра ма аџхыкџра амхра аамышьтахь 7 мшы рыџнутџкала, апарламентџа фракџиакџа рџны аконсультџаџакџа раамышьтахь, аџыза-министр икандидатура алихџеит, аџыза-министр итыџ азы акандидат, Қыртџыла Апрезидент иџны айкџшахатрала, 10 мшы рыџнутџкала - айхабыра алахэыџџа ркандидатуракџа алихџеит. Ари апункт актџи ахџоу ала иазџхьягџаџоу апроцедура анагзара аамышьтахь 3 мш рыџнутџкала Қыртџыла Апрезидент агџрагара аиоуразы Апарламент адигалоит Айхабыра айлазаара.

3. Қыртџыла Апрезидент айхабыра айлазаара Апарламент анадигалалакь мчыџџык џџнутџкала Апарламент акны Айхабыра айлазаара иалакџаџџаны, Айхабыра айлазаарей айхабыратџа программа агџрагара азынаџхарей рзы абџыџтира мџаџыргоит. Апарламент аџынтџа агџрагара аиоуразы иџаџуп Апарламент инаџоу айлазаара айхара адгылара. Агџрагара ааџхара аамышьтахь 3 мш рыџнутџкала айхабыра алахэыџџа рмџтура икџдыргылоит. Апарламент азин амоуп Айхабыра айлазаара аднамкылар, ари иазку азбаракны икџнаргылар Айхабыра алахэылак иџхятџра иџцаара. Апрезидент, аџхятџра иазку Апарламент азбара дакџшахатхар, иџхьартџыз ахаџы азин имам дызлаз Айхабыра айлазаара деиталаларц, змџтура иамырхыз, ма иџхьартџыз алахэыла иџынхџрас.

4. Айхабыра айлазаарей уи айхабыратџа программей инейџынкыланы хынтџа Апарламент агџрагара амоур, Қыртџыла Апрезидент мчыџџык џџнутџкала Апарламент адигалоит ари, ма иџыцу айлазаара. Апарламент инанагзоит ари ахџтач 3-тџи апункт ала иазџхьягџаџоу апроцедура.

5. Айхабыра айлазаарей айхабыратџа программей инейџынкыланы хынтџа Апарламент агџрагара амоур, Қыртџыла Апрезидент, 5 мшы рыџнутџкала аџыза-министр икандидатура џыц икџиргылоит, ма Апарламент акџшахатхарада, аџыза-министр дыкџиргылоит, аџыза министр 5 мшы рыџнутџкала, Қыртџыла Апрезидент иџны айкџшахатрала аминистрџа икџиргылоит. Ускан Қыртџыла Апрезидент Апарламент аушьтны изаамџаным алхракџа рыџџџара џытоит.

6. Ари ахџтач ала иазџхьягџаџоу апроцедуракџа рынагзараан икалом Қыртџыла Апрезидент аймпичмент атасла иџхятџра азџара акџыргылар. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахџтач 81

1. Апарламент азин амоуп инаџоу айлазаара айхарала Айхабыра агџрамгара азынаџхарц. Агџрамгара ааџхара азџара ашьтыхра азин

рымоуп Апарламент иназоу айлазаара ахҕа рыџба ирытцаркуа абыжкџа рыла. Аиџабыра агџрамгара азынацџара аамышьтахь Қырттџыла Апрезидент аиџабыра иоуишьтуеит, ма Апарламент азбара дақџшахатуам. Апарламент 90 мшы раамышьтахь, аха 100 мшы ирхымгакџа еитџх Аиџабыра агџрамгара азынанацџар, Қырттџыла Апрезидент Аиџабыра иџхџаитџоит, ма Апарламент иоушьтны, изаамтаным алхракџа рыџџџара џитџоит. 51¹ ахџтац, „а“ - „д“ апункткџа рыла иазџхџагџаџоу атагылазаашџа аан, агџрамгара аацџара иазку абжыџтира еитамџаџысроуп ари атагылазаашџа аамышьтахь 15 мшы рыџнуџќала.

2. Апарламент азин амоуп ақџцарала иқџнарғыларц Аиџабырра агџрамгара азынацџара азџаара. Ақџцара адкылары аќынтџ 15 мшы раамышьтахь, 20 мшы ирхымгакџа Апарламент иназоу айлазаара ахџба рыхџа ирытцаркуа абыжкџа рыла Аиџабыра агџрамгара азынанацџар, Апрезидент Аиџабыра иџхџаитџоит. Апарламент Аиџабыра агџрамгара азынацџара изалымшар, Аиџабыра агџрамгара азџаара ақџыргылары иашьтџанеиуа фымз рыџнуџќа изыќалом.

3. Ари ахџтац 2-тџи апункт ала иазџхџагџаџоу атцасла, Аиџабыра аџхџатџра аан, Қырттџыла Апрезидент азин имам Аиџабыра иашьтџанеиуа айлазаараџџы, уаанџа иалаз ахаџќџа аџыза-министр итыџ ахь рыќџыргылары, ма аџыза-министр итыџ азы анкыатџи акандидатура ақџыргылары.

4. Аџыза-министр азин имоуп Аиџабыра агџрагара азџаара иқџаирғылар Апарламент аќны ахџынтцарратџ биуџџџети, ашџахтџ кодекси Аиџабыра аструктуреи, аџхыкџереи, аусура атцасќџеи ианрылацџаџџо аамтазы. Апарламент Аиџабыра агџрагара азынацџауеит иназоу айлазаара аиџарала. Апарламент Аиџабыра агџрагара азынацџара алымшар, Қырттџыла Апрезидент мчыбжык џџнуџќала аиџабыра иџхџаитџоит, ма Апарламент иоушьтны, изаамтаным алхракџа рыџџџара џитџоит.

5. Агџрагара аацџара иадхџалоу абжыџтира мџаџысроуп азџаара ақџыргылары аамышьтахь жџоохџымш рыџнуџќала. Ари аамџа џџнуџќа абжыџтира мџаџымсыр, уи агџрагара азынацџара ауп иаанагџахо.

6. Апарламент ала Аиџабыра агџрагара азынацџара иашьашџалоу азакџанпроект иадкылоуп хџа иџхџазахоит.

7. Ари ахџтац ала иазџхџагџаџоу апроцедуракџа рынагџараан иќалом Қырттџыла Апрезидент импичмент атцасла иџхџатџра азџаара ақџыргылары. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахџтац 81¹

1. Апарламент ала Аиџабыреи аиџабыратџ программеи агџрагара азынацџара аамышьтахь Аиџабыра раџхџызатџи айлазаара ахҕа раќы ирытцаркуа абыжкџа рыла, аха Аиџабыра иреитцџамкџа 5 џык алахџџџџа рыла ирџыцзар, Қырттџыла Апрезидент мчыбжык џџнуџќа Аиџабыра айлазаара агџрагара азынацџаразы Апарламент адигалоит.

2. Апарламент ала Аиџабыра айлазаара агџрагара азынацџара иќалоит Аконституџа 80-тџи ахџтац ала ишьақџырџџџоу атцасла.

Ахџтац 81²

1. Аминистрраќџа иќалоит ахџынтцарратџи иуаажџларратџи аџс-тазаара хџааќџызџо асфераќџа рќны ахџынтцарратџ наџхгареи ахџын-

тқарратә политикей рынағзара айкәыршәаразы.

2. Аминистрра анапхгара азиуоит аминистр, уи икомпетенция иалоу азтаарақәа рзы ихыпшымыкәа азбара идикылоит. Аминистр азакәани, Апрезидент инормативтә ақтқәеи ма Аихабыра ашыақәыргылареи ирышыатакны, урт рынағзаразы адта қайтоит.

3. Ахәынтқарратә министр аматура дықәдыргылоит Аконституциала ишыақәгылоу атасла, чыдалатәи атакы змоу ахәынтқарратә аусхадақәа рынағзаразы.

4. Аихабыра алахәыла азин имам апартиатә ада даеа тыпк аан-икыларц, ааглыхра ишыатаикырц, ааглыхратә усурақәа наигзарц, апар-адырратәи, арцафратәи, ағцаратәи рыда, иарбанзаалак даеа матурак азы аҕабаағса иоурц.

5. Аихабыра алахәыла азин имоуп иматура аанижыырц.

Ахәбатәи ахы

Азбаратә Мчра

Ахәтач 82

1. Азбаратә мчра шыақәгылоуп аконституциатә хылағшыреи азинз-барей, иара убас закәанла ишыақәыргылоу егырт аформақәеи рхархә-арала.

2. Азбара актқәа атәыла атерритория зегь ағы икоу ахәынтқарратә аорганқәеи ауаағсыреи рзы ихымғадатәиуп.

3. Азбаратә мчра хыпшымы, азбартақәа рғы мацароуп иахынағ-захоу.

4. Азбартақәа рықәцарақәа қарцоит Қырттәыла ахызала.

5. Азеиғш азбартақәа ркны тоуба зуз ауаа аускәа еилдыргоит закәанла иазпұхыағәтоу атагылазаашыақәа раан, атас иашыашәаланы. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахәтач 83

1. Қырттәыла Аконституциатә Збара Аконституциатә ахылағшыра азбаратә органуп. Аконституциатә Збара ағхыкәрақәеи, ағцарей аусу-реи реиҕкаара Аконституциеи аоргантә закәани рыла ихәаакәтоуп.

2. Аиашазбара нарығзоит азеиғш Азбартақәа. Урт рсистема ишыа-қәыргылоуп аоргантә закәанла. (27. 12. 2006. № 4133).

3. Аибашьратә збарақәа русура алыршахоит аибашьра аамтазы ма-цара, иара убас азеиғш збарақәа рсистемағы мацара.

4. Ичыдоу азбарақәа рағцара залыршахом.

Ахәтач 84

1. Азбаөцәа русурағы ихыпшымы, Аконституциеи азакәани роуп знапатака икоу. Азин ыкам, закәанлағы иахырхәоит азбаө изакараза-алак илакысыра, мамзарғы идикылаз ақәцара анырра атара хықкәкыс

иқатцаны, уи иусура ауалагалара.

2. Азбаџ аус ахџаџшра иакџырхра, иџхџараџынза ихы иакџиттџра, мамзарџы даџа усурак ахь ииагара калоит азакџан иџхџаакџнатџаз атаџы-лазаашьа маџара аан.

3. Дарбанзаалак азин имам азбаџ конкретла дызџу азы аџасаб-раџатџара идџара.

4. Мчхара рымазам иарбанзаалак актџџа, азбаџ ихьыџшымра аџаа-кџа зыркџаџуа.

5. Азбара иџанатџаз аџџара аџџыхра, аџџсахра, ма аамтала аанкы-лара алыршахар ауеит Азбарџаџы, азакџан ишьаџџнарџылаз атџас маџар-ала.

Ахџаџ 85

1. Азбараџы аус аилыргара аартны имџаџысуеит. Иаркыу аилатџа-раџы аус ахџаџшра алшоит азакџан иазџџанатџаз атаџылазаашьаџџа раан маџара. Азбара аџџара аартны ирылаџџахоит.

2. Азбарейџкаара мџаџысуеит аџџынтџарратџ бызшџала. Азбарейџ-кааратџ бызшџа ззеилымкаауа ауаџы аитаџаџ дџтахоит. Аџџынтџарратџ бызшџа ззымдыруа ауааџсыра ахьынхо араионкџа рџы аџџынтџарратџ бызшџеи азбарейџкааратџ бызшџеи рдырра иадџџалоу азџараџџа зба-хоит.

3. Азбарейџкаара алыршахоит аганкџа рзинкџа реикџарареи реиндџат-шьатџас иџатцаны.

Ахџаџ 86

1. Дызбаџны дыџазар илшоит Кьрттџыла атџылауаџ 28 шыџџа анихьџ инаркны, уи Ирейџаџоу аиуристџа атџареи, 5 шыџџа иреитџамкџа изанаатла аусуратџ џышџеи имазар. (27. 12. 2005. № 2496).

2. Азбаџ иусура дартоит, мамзарџы далырхуеит 10-шыџџа ире-итџамкџа аџхџара итаны.

3. Азбаџ итыџ еимарам иарбанзаалак даџа тыџки, аџ зхыршџаауа даџа матураки рџны, арџаџратџеи амедиџинатџеи аусураџџа рыда. Азбаџ аполитикатџ партиа дзалалом, аполитикатџ усура зынаигзом. (27. 12. 2005. № 2496).

Ахџаџ 86'

(27. 12. 2006. № 4133 амч аиоуоит аоргантџ закџан иашьашџалоу аз-џараџџа рызбара аамышьџахь).

1. Азбаџ итыџ иџџыргылареи, азбаџ иџхьатџреи еџырт аџасабтџ-кџеи рынаџџаразы иаџџахоит Кьрттџыла Иустиџа Ирейџаџоу Ахеилак.

2. Кьрттџыла Иустиџа Ирейџаџоу Ахеилак аилазаара абџеихара-џык - Кьрттџыла азеиџш азбарџаџџа азбаџџа ахаланаџхгаратџ рорган ала иалху алахџыџџа роуп. Кьрттџыла Иустиџа Ирейџаџоу Ахеилак дахантџаџуп Кьрттџыла Ирейџаџоу Азбарџа ахантџаџы.

3. Кьрттџыла Иустиџа Ирейџаџоу Ахеилак амчхараџџеи аџџара атџаси хџааџџоуп аоргантџ закџанла.

Ахәтач 87

1. Азбаџ лакысра имам. Қырттәыла Иреихазоу Азбара Ахантәаџы дақәшахатымқәа, изықалом уи ацәгъауратә таққұхықәрахъ инагара, ианкылары, ма итакра, хатала иеимдара, иусура тыңи, имашынеи, инхартеи реимдара. Ичыданы иқоуп уи ацәгъа ахьиуз атыңафьтәкьа ианкылары, усқан қымкрада Қырттәыла Иреихазоу азбара ахантәаџы изықшахароуп. Ахантәаџы уи дақәшахатымзар, иаанкылоу ма итакыу азбаџ иаразнак ихы дақәйттәызароуп.

2. Азбаџи уи итаацәеи ршәартадара алнаршоит ахәынтқарра.

Ахәтач 88

1. Қырттәыла Аконституиатә Збара азбаратәмчра нанагзоит Аконституиатә збарейқкаарала.

2. Қырттәыла Аконституиатә Збара шықәгылоуп жәџык азбаџца - Аконституиатә Збара алахәыџца рыла. Хәык азбара алахәыџца рматура иқәиргылоит Қырттәыла Апрезидент, хәык алахәыџца алнахәит Апарламент, асиа иану рқынтә ахәба рыххәтақ иретамкуа рыбжытыралла, хәык алахәыџца рматура иқәнаргылоит Иреихазоу Азбарта. Урт рыңхықәрақәа рықәара 10 шықәса иақароуп. Аконституиатә Збара иалахәу рқынтә далырхәит Аконституиатә Збара Ахантәаџы, 5 шықәса ақәара итаны. Знык еиханы хантәаџыс азәы иалхра зықалом.

3. Аконституиатә Збара алахәылас дқалар алшом уи атың уаанза инызкылахәо ауаџы.

4. Аконституиатә Збара длахәыланы дықазар илшоит Қырттәыла атәылауаџ 30 шықәса анихың инаркны, уи иреихазоу аиуриштә апара имазар. Аконституиатә Азбарта алахәыџца ралхрей, амацура рытарей, урт рыңхықәрақәа рақәыхрей, аконституиатә аусмәаңгарей, Азбарта аусуреи егырт аздаарақәеи хәаақәтоуп закәанла. (27. 12. 2005. № 2496).

5. Аконституиатә Збара алахәыла лакысра имам. Аконституиатә Збара ақәшахатымқәа, изрылшахом уи ацәгъауратә таққұхықәрахъ инагара, иаанкылары, ма итакра, хатала иеимдара, инхартеи, имашынеи, иусуратә тыңи реимдара. Ичыданы иқоуп уи ацәгъа ахьиуз атыңафьтәкьа ианкылары, усқан қымкрада Аконституиатә Збара иазықшахароуп. Аконституиатә Збара ақәшахатымзар, иаанкылоу, ма итакыу Аконституиатә Збара алахәыла иаразнак ихы дақәйттәызароуп.

Ахәтач 89

1. Қырттәыла Аконституиатә Азбарта Қырттәыла Апрезиденти, Аихабырей, Апарламент алахәыџца ақңа рыџба ирытаркуа абыжқәа ирейтамқәа, Азбартеи, Ақсны Автономтә Республикеи Ачаратәи Автономтә Республикеи Иреихазоу ахатарнактә рорганқәеи, Жәлары Рыхчаџи атәылауаџи рышшыңхыыз, ма адгалара ирышыатакны аоргантә закәан ала иазқұхыгәатоу атасла: (6. 02. 2004. № 3272).

а) Азбарақәа аднакылоит аконституиатә аиқәшахатрей, азакәани, Апрезиденти, Аихабырей, Ақсны Автономтә Республикеи Ачаратәи Автономтә Республикеи рымчрей Иреихазоу аорганқәеи рнормативтә

акткэа Аконституциаҥкны рашьашэалара азцааракэа рзы; (6. 02. 2004. № 3272).

б) Иахэаҕшуеит акомпентециақэа реикэгара иадхэалоу ахэынтқаратэ аорганқэа реймак;

в) Иахэаҕшуеит атэылауаа рполитикатэ еидгыларакэа раҕцарей рурсурей рконституциатэра иазкыу азцааракэа;

г) Ирыхэаҕшуеит ареферендуми алхрақэеи еиёызкаауа анормақэа, арт анормақэа ирышьатакны имёаҕысхёу, ма имёаҕысыраны икоу алхрақэа (ареферендум) рконституциатэра иадхэалоу азцааракэа. (27. 12. 2005. № 2496).

д) Иахэаҕшуеит жэлэрбжыаратэи аиларгзақэеи айкэшахатрақэеи рконституциатэра азцааракэа;

е) Атэылауаа ишшыҕхыыз иашьатакны иахэаҕшуеит анормативтэ акткэа рконституциатэра Қырттэыла Аконституциа асбатэи ахы ала иазхатцоу ауаоытэыоса ихадоу изинқэеи ахақэитрақэеи ирыдхэаланы. (27. 12. 2005. № 2496).

е)¹ Иахэаҕшуеит „Ачаратэи Автономтэ Республика астатус иазку“ Қырттэыла Аконституциатэ закэан айлагаразы аймак; (01. 07. 2004. № 306).

ж) Инанагзоит Қырттэыла Аконституциеи аоргантэ закэани рыла ихэаакэцоу егырт аҕхықэрақэаҕы.

2. Аконституциатэ Збара иканатцо ақэцара тыхэантэиуп. Аконституциа иашьашэалам хэа иазхаттахаз анормативтэ акт, ма иара акэша азинтэ мчра ацэызуеит, уи иазкыу Аконституциатэ Збара ақэцара акыҕхь анаба нахыс.

Ахэгац 90

1. Қырттэыла Иреихазоу Азбарта – Иреихазоу Акасазиатэ Збартоуп. (27. 12. 2005 № 2496).

2. Қырттэыла Апрезидент иажэалагарала, Апарламент асия иану рыбжеихараоык рыбжытырала, ҕхэарас 10-шықэса иеитамқэа ирытаны иалырхуеит Қырттэыла Иреихазоу Азбарей, Иреихазоу Азбара азбаөцэеи.

3. Иреихазоу Азбара азинмчхарақэеи, анеқаарей, аусушьей, иара убас Қырттэыла Иреихазоу Азбара алахэыөцэа рыҕхэара нтэаанза рыҕхықэрақэа ракэыхрей атасқэа закэанла ихэаакэцоуп.

4. Қырттэыла Иреихазоу Азбара ахантэаөи уи алахэыөцэеи лакысыра рымам. Иреихазоу Азбарта ахантэаөи, уи алахэыөцэеи ацэҕауратэ такҕхықэрахь рнагара, раанкылара ма ртакра, хатала реимдара, рынхартей, рмашыней, русуратэ тыҕи аймдара алыршахар ауеит Апарламент акэшахатны мацара. Ичыданы икоуп урт ацэҕа ахыруз атыҕаҕытэҕа раанкылара, усқан ҕымкрада Апарламент иазынарыццхароуп. Апарламент акэшахатымхар, ианкылоу ма итакыу иаразнак ихы дақэиттэызароуп.

Ахэгац 91 иалжп

(6.02.2004. № 3272).

Афбатәи ахы

Ахэынтқарратә финанскәеи ахылағшыреи

Ахәтач 92

1. Қырттәыла Апарламент асия иану рыбжеихарафык рыбжытырала ешышкәса иаднакылоит Ахэынтқарратә биуцет иазкыу азакәан, уи инағы атаиоуеит Қырттәыла Апрезидент.

2. Қырттәыла ахэынтқарратә биуцет аиқәыршәареи адкылареи ртас закәанла ихәаакәтцоуп.

Ахәтач 93

1. Қырттәыла Аихабыра мацароуп азин змоу апарламенттә коми-теткәа ркны ихадоу адыррақәеи ахырхартақәеи реиқәшахатра аамы-шьтахь, Қырттәыла Апрезидент иқәшахатрала Апарламент аднагалар ахэынтқарратә биуцет апроект.

2. Аихабыра иашьтанеиуа ашықәс абиуцет апроект Апарламент аднагалоит абиуцеттә ашықәс антцәамтанза хымз шагу. Абиуцет апро-ект иацны Аихабыра Апарламент аднагалоит хазну ашықәс абиуцет анагзашья иазкыу ажәахә. Аихабыра, ахэынтқарратә биуцет анагзара-зы ахасабрба ашықәырбәбәаразы Апарламент аднагалоит абиуцеттә ашықәс антцәамтанза хымз шагу. Ахэынтқарратә биуцет ахынагзам азы Апарламент ахэынтқарратә биуцет анагзара иазкыу ахасабрба шықәнамбәбәар, Қырттәыла Апрезидент Аихабыра атакпхықәра азца-ара иқәиргылоит, мызкы аөнутқала ишьатаркыу избара иазкны Апар-ламент акны ирылаихәоит.

3. Аконституция 51¹ ахәтач „а“-и „д“-и апункткәа рыла иаз-пхьагәатоу атагылазаашья аан Апарламент Аконституциала ишықә-гылоу ағхәаразы ахэынтқарратә биуцет шықәнамбәбәар, ахэынтқар-ратә биуцет адекрет ала ишықәирбәбәоит Апрезидент.

4. Аихабыра акәшахатра ада абиуцет апроект ахь ағсахракәа рал-агара икалом. Аихабыра, иаццаны ахэынтқарратә ахарцкәа ралхра Апарламент иахәарц алшоит, арт ахарцкәа зларшәо ахытхыртқәа иарбазар.

5. Апарламент азин амоуп иахылағшырц Аихабырала ахэынтқар-ратә биуцет ағара аныхра азакәанра, аилагарақәа рбар, Қырттәыла Апрезидент абиуцеттә ағара аныхра ааникыларц ихәоит. Абиуцет ағара иазкәанымкәа аныхра шықәдырбәбәар, Апрезидент иакәнагоу азбара идикылоит.

6. Апарламент ари ахәтач 2-тәи апункт ала ишықәгылоу атцас хьчаны, хымз рыөнутқала иадыргалаз абиуцет аднамкылар, Қырттәыла Апрезидент, Аихабыра иғхьатәны, ма Апарламент иоушьтны изаамта-ным алхракәа рығхәара пүтцәарц азин имоуп.

7. Ахэынтқарратә биуцет ишықәмырбәбәакәа, Апарламент иоу-шьтны, Апрезидент адекрет ала ахэынтқарратә биуцет ишықәирбә-бәоит, ғыцны иалырхо Апарламент ағхықәра азхатара мызкы аамы-шьтахь, ашықәрбәбәаразы абиуцет адигалоит.

8. Хазну ашықәс ахэынтқарратә биуцет ахарцкәа рызхара, аха-

шөөлахэкэа рмачхара, ма ахэынтқаррақынтө афинанстө ауалпышыакэа ргара зхылцыз азақәанпроект Апарламент аднакылар алшоит Аихабырақны айқөшахатра аамышьтахь, иашьтанеиуа афинанстө ашықөс иадхәалоу, хыхь иазгәаҭоу азақәанпроекткәа - Аихабыреи Апарламенти рқны еикөшахату ахэынтқарратө биуцет ихадоу апараметркәа инр-ытцакны. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахәтач 94

1. Зеггы ирыхәтоуп, зхыпъхызареи зейәкаарей закәанла ишыакөыргылоу, ашәахтәкөей айзгакөей ршәара.

2. Ашәахтәкөей айзгакөей рапъшьгара аструктуреи айәкаашьей шыакәргылоуп азақәан мацарала.

3. Ашәахтә шәара ақнытә ахақөйттәра, иара убасгы ахэынтқарратө хазына ақнытә ашәара алыршахоит азақәан шыәтала мацара.

Ахәтач 95

1. Қырттәылатәи аңара-кредиттә система аусура алнаршоит Қырттәыла Амилаттә банк.

2. Апарламент ихәаакәнатцаз ахырхарта хадакәа инарышьашәаланы, Қырттәыла Амилаттә банк аус аднаулоит, иагықанатцоит аңара-кредиттәи авалиутатәи аполитика.

3. Амилаттә банк - абанқәа зеггы ирбанкыуп, Қырттәыла анапхаразы ибанкируп, фискалтә агентс икоуп.

4. Амилаттә банк аусураҕы ихыпъшымуп. Амилаттә банк азинкөей, ахыдтәкөей, аусура айәкаашьей, ахыпъшымра агарантией хәаакәцоуп аоргантә закәанкәа рыла.

5. Аңара ахьзи аңаратә дыргей закәанла ихәаакәцоуп. Қырттәыла Амилаттә банк мацароуп азин змоу аңара аемиссиа.

Ахәтач 96

1. Қырттәыла Амилаттә банк Ирейхазоу органуп Амилаттә банк Ахеилак, уи алахәыөцәа, Қырттәыла Апрезидент иажәалагалала, бжышықәсатәи ағхәара рытаны, иалнахуейт Апарламент асиа иану рыбжеихараөык рыбжыһтирала. Ахеилак алахәыөцәа рматура ақнытә рхы ақөйттәра алыршахоит ахәтач 64 иашьашәаланы икәдоу Апарламент ақәцара мацарала.

2. Амилаттә Банк Апрезидент, Амилаттә Банк Ахеилак иқанатцо ажәалагалала, иара абанк Ахеилак алахәыөцәа рқынтә, иматура даитоит дагыамихуейт Қырттәыла Апрезидент.

3. Амилаттә Банк Апарламент анапатцақа икоуп, есышықәсагы уи аусура ахасарба Апарламент ашка инанагоит.

Ахәтач 97

1. Ахэынтқарратө ңарақөей егырт ахэынтқарратө аматериалтә мазарақөей рхархәарей рхарцърей иахылапъшуейт Қырттәыла Ахылапъ-

шратэ Палата. Уи азин амоуп егырт афинанстэ-нхамсатэ ахылаҕ-шрақэа ирыттаркуа ахэынтқарратэ аорганқэа русура агэатара, ашэахтэ закэанҕқара айҕьтэразы ажэалагалақэа Апарламент ашқа анагара.

2. Ахылаҕшратэ Палата ахатэ усураҕы ихыыҕшымуп. Уи Апарламент аҕхыа ихасабырбаратэйуп. Ахылаҕшратэ Палата ахантэабы 5 шықэсатэй аҕхэарала, асиатэ айлазаара айхарала, Апарламент ахантэабы идгаларала Қырттэйла Апарламент далнахэеит. Уи итыҕ аҕынтэ иҕхыатэра ашыатэй атаси хэаакэдоуп Аконституцей азакэани рыла. (6. 02. 2004. № 3272).

3. Шықэсык ахтэ ҕынтэ абиуҕьет анагзара иазкыу заанаттэйи, атыхэтэантэйи ахасабрбақэа ианрылацэажэо Ахылаҕшратэ Палата Апарламент ашқа инанагоит анапхгара рхасабрба иадхэалоу ажэахэ, шықэсык ахтэ знык - иара аусура иазкыу ахасабрба.

4. Ахылаҕшратэ Палата аҕхықэрақэеи, атасқэеи, аусушыеи, иара убас ахыыҕшымра агарантиеи хэаакэдоуп закэанла.

5. Егырт ахэынтқарратэ ахылаҕшратэ аорганқэа иаҕдоуп азакэан иашыашэаланы.

Абыжьбатэй ахы

Ахэынтқарра ахыхчара

Ахэтэч 98

1. Ахыхчаратэ еибашыра Қырттэйла асуверентэ зинуп.

2. Атэйла ахыыҕшымреи, асуверенитети, атерриториатэ акзаарей рыхычарей, иара убас жэларбжьаратэй ахыдтақэа рынагзарей хықкэыс иқатаны, Қырттэйла иамоуп Арбҕьар Мчқэа.

3. Абҕьар Мчқэа рыхкқэеи реикэыршэашыеи закэанла ихэаакэдоуп. Абҕьар Мчқэа рструктура шыакэирбэбэоит Қырттэйла Апрезидент, ахыҕхыазара - Амилаттэ Шэартадара Ахеилак иқанато ажэалагалала, ишыакэнарбэбэоит Апарламент асиа иану рыбжеихараҕык рыбжытирала.

Ахэтэч 99

1. Арратэ ргыларей атэйла ахычарей реиҕкааразы иаҕдоуп Қырттэйла Апрезидент дызхагылоу Амилаттэ Шэартадара Ахеилак.

2. Амилаттэ Шэартадара Ахеилак айлазаашыеи, аҕхықэрақэеи, аусушыеи хэаакэдоуп аоргантэ закэанқэа рыла.

Ахэтэч 100

1. Арратэ мчқэа рхархэараз азбара идикылоит Қырттэйла Апрезидент, 48 саатк рыснудқа ари азбара ашыакэырбэбэаразы Апарламент адигалоит. Аамтакала, жэларбжьаратэй ауалҕшыақэа рынагзарезы арратэ мчқэа рхархэара иқалом Қырттэйла Апарламент акэшахатхара ада.

2. Ахэынтқарра ахыхчара мзызла ичыдоу, ма закэанла иазҕхыагэатоу атагылазаашыақэа раан атэйлахы даҕа хэынтқаррак арратэ мчқэа ралагарей, рхархэарей, реитатреи рзы азбара идикылоит Қырттэйла

Апрезидент. Ари азбара ашыакэырбэбэаразы ҕымкрада Апарламент адигалоит. Уи амч аиоуоит Апарламент ақашахатхара аамышьтахь. (6. 02. 2004. № 3272).

Ахэтач 101

1. Қырттыла ахычара дарбанзаалак уи атэылауабы иуалпшыоуп.
2. Атэыла ахычарей арратэ ҕыхкэра анагзарей - уи азы ихэартоу Қырттыла атэылауаа зегы ируалпшыоуп. Арратэ ҕыхкэра анагзаратэ форма хэаакэцахоит закэанла.

Аабатэи ахы

Аконституция аитахэаҕшра

Ахэтач 102

1. Аконституция азеипштэ ма ахэта-хэтатэ еитахэаҕшра иазкыу азакэанҕкара алагалара азин рымоуп:

- а) Қырттыла Апрезидент;
- б) Апарламент алахэыөцэа рзеипштэ хыҕхьазара аҕнытэ аиҕарабык;
- в) Ышэ нызкыбык иреитамқэа алхыөцэа.

2. Аконституция аитахэаҕшра иазкыу азакэанпроект Қырттыла Апарламент ашқа инагахоит, уи жэлариzegы ралацэажэаразы иакыпшыуеит. Апарламент ағы азакэанпроект алацэажэаразы ахы аркхоит уи анкыпшыаха инаркны мызкы ашьтахь.

3. Аконституция аитарееира иазкыу азакэанпроект иадкылоуп хэа иҕхьазоуп, уи иадгылазар Қырттыла Апарламент иалоу зегы ркынтэ ахҕа рыөхэтак иреитамқэа.

4. Аконституция аитахэаҕшра азакэан инаҕы атаиөуеит иагыкыпшыуеит Қырттыла Апрезидент, Аконституция ахэтач 68 ағы ишыакэыргылоу атасла.

Ахэтач 103

Ичыдоу ма аибашьратэ тагылазаашыа рылахэара аан иаанкылахоит Аконституция аитахэаҕшра, ичыдоу ма аибашьратэ тагылазаашыа аҕы-ххаанза.

Ажэ батэи ахы

Аиасратэ тагылазаашыакэа

Ахэтач 104

1. Қырттыла Аконституция амчхара аиоуоит иөыцны иалхыу Қырттыла Апрезиденти Апарламенти рыҕхыкэрақэа аназхатоу амш ина-

ркны.

2. Аконституция ахэтачкәа 49, 50, 70 амчхара роуоит ианкыпҕхыу амш инаркны.

Ахэтач 104¹

(23.02.2005 № 1010)

1. Аконституция 49-тәи ахэтач актәи апункти, 58-тәи ахэтач актәи апункти амч роуроуп Қырттәыла аоргантә закәан акны „Қырттәыла алхратә аодекс“ ахь иашьашәалоу аҕсахрақәеи ахартәарақәеи рал-агара аамышьтахьтәкьа.

2. 2004 шықәсазы иалхыз Қырттәыла Апарламент аҕхыкәра ааннакылаанза уи аилазаареи, аамтакала, афракция ашьақәыргыларазы ихымҕадатәиу Апарламент алахәыщәа рхыҕхьазареи хәаакәтоуп ари Апарламент алхра аан амч змаз азакәанҕцара инақәыршәаны.

3. 2004 шықәсазы иалхыз Қырттәыла Апрезиденти Қырттәыла Апарламенти иашьтанеиуа рылхрақәа имәаҕысааит 2008 шықәса Жьтаара 1 инаркны 2008 шықәса Ғхынчкәын 31 ақынза. Алхрақәа рымш ишьақәиргылоит Қырттәыла Апрезидент. (27. 12. 2006. № 4133).

Ахэтач 105

1. 1995 шықәсазтәи алхрақәа ры-рылархура азин рымоуп зинициатива ынәажәежәба нызқоык алхыщәа рнапынтарала ишьақәырбәбәоу ма Аконституция анрыдыркыло амш азы Апарламент ағы зхатәи хатарнақәа змоу, азакәан ишьақәнаргылаз атасла арегистрация зықатәоу атәылауаа рполитикатә еидгыларақәа.

2. Еизышәоу системала алхрақәа мәаҕыргоит иакыу апартиатә сиала.

3. Аполитикатә еидгыларақәеи алхратә блокқәеи азин рымоуп амажоритартә алхратә округ ашқа инагара аамтакала апартиатә сиал-агы Апарламент алахәыларахь иқәыргылоу акандидат.

4. Амажоритартә алхартә аокруг ағы далхыуп хәа дыҕхьазоуп егырт иреиханы, аха абжьытира иалахәу алхыщәа ахҕа рыхәтәк еитц-мқәа, абжьқәа зауз акандидат.

5. Актәи атур ағы акандидатцәа ркынтә азәгы имоузар иатахыу абыжьқәа рхыҕхьазара, имәаҕыгахоит әәбатәи атур, иреибуу алтшәақәа змоу ыцыа акандидатцәа алархәны. Далхыуп хәа дыҕхьазоуп иреиханы абжьы зауз акандидат.

6. Аконституция ари ахэтач амчхара аиуеит Аконституция анкып-ҕхыу инаркны, аусгыы ауеит ҕыц иалхыу Апарламент аҕхыкәрақәа азхатәхаанза.

Ахэтач 106

1. Аконституция амчхара анаиу ашьтахь аус руеит Аконституция инағамгыло азинтә актқәеи ма урт рыхәтәқәеи мацара.

2. Аконституция амчхара анаиу ашьтахь ышықәса рыөнүцқала Қырттәыла Апрезиденти Апарламенти еиқәдыршәоит Аконституция

амчхара аиуаанза ирыдыркылахыз анормативтә акткәа рхәынтқарратә регистрациа, иалдыршоит урт Аконституциеи азакәанқәеи ирышьашәаланы рықатара.

3. Аконституциа амчхара анауа ашьтахь ҫышықәса рыһнуцқала Қырттәыла Апарламент иауалуп Аконституциаҕы иазгәатоу аоргантә азакәанқәа рыдкылара, мамзаргы уи асфера аганахьала икоу анормативтә акткәа рзинмчхара ашьакәырбәәара.

Ахәтақ 107

1. Азбарашьакәгылашьа иазкыу Аконституциа иашьашәалоу аоргантә закәан рыдыркылаанза амч амоуп икоу азакәанқәара.

2. Аконституциа ахәтақ 18 рҕы икоу 2, 3 апункткәа амчхара роуоит ирышьашәалоу ацәгәуратә-процессуалтә закәанқәаратә акткәа анрыдыркылалакь ашьтахь.

3. Аконституциатә Збара иазкыу аоргантә закәан ирыдыркыларц ахәтоуп 1996 шықәса Жәабран 1 акынза.

Ахәтақ 108

Қырттәыла атерритория зегьы ағы иара аиусрисдикциа нагзаны еитанышьакәргылахлакь, иашьашәалоу аҕсахрақәеи, ма Аконституциа ахәтақ 102 апункт 2 ағы ахартәарақәеи ралагалара ичыдоу атас хасабла иалыршахоит азакәанқәара жәларызегьы ралацәажәаразы акьыпцхь ашқа инамгазақәа.

Ахәтақ 109

1. Иашьашәалоу атас хасабла ирыдкылоу Аконституциа инаҕы атацәиоуеит, икьыпцхьуеит Қырттәыла Ахәынтқарра Ахада.

2. Қырттәыла Апарламент Аконституциатә Комиссия алахәыцәә Аконституциа атекст рнапы атадырәуеит. Аконституциа амчхара анаиу нахыс, шықәсык еицамқәа аһнуцқала уи атекст аартны ицәахызароуп Қырттәыла атыҕантәи ахәынтқарратә аорганқәа зегьы рҕы, уи иқәнхо ауаацсыра атакы дырдырразы.

აფხაზეთში სამართლებრივი დახმარების პროექტი

Аҧсны аҕны азинтә цыхыраара апроект

საქართველოს კონსტიტუცია

Қырғтәыла Ақонституция

ტირაჟი 1000ც. – 210 x 148,5

Атираж 1000 цыра

დაბეჭდილია შპს „2000“-ის მიერ

თბილისი, წერეთლის გამზ. 112